

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANETAVLE
OVER
DE
FIRE
SØSKENDE
MORTENSEN PÅ ØSTERVOLD

AF

I.M. PRISKORN

3.bind

PROSAPIA: NR.6

PRISKORN HASLE

1980

INDHOLD

Jens Mortensen gårdfæster i Udbyover død 1752	5
Lars Henrichsen gårdfæster i Magleby Møn død 1782 ..	20
Karen Jørgensdatter Magleby Møn 1726 - 1787	28
Peder Rasmussen gårdfæster Magleby Møn død 1801	37
Elsa Maria Laursdatter Magleby Møn død 1798	45
Niels Jensen vågkarl Nørresundby død 1791	50
Christen Vognsen f.1692 Hammer død 1770 Nørresundby.	56
Maren Christendatter f.1709 Storvorde død 1767	63
Anders Larsen Rugaard brændevinsbrænder Frederiksun	69
Jørgen Pedersen Fritz degn Rye-Sonnerup død 1775 ...	76
Kirstine Marie Vellejus f.1722 Sønderomme død 1803..	111
Povl Jensen skomager i Gentofte død 1762	142
Kirsten Jørgensdatter f.1732 Gentofte	145
Personregister	147
Stedregister	157
Litteratur	158

Dette bind kommer til at spænde over en periode fra ca. 1685 til 1803. Det er Enevældens tid. De skånske landskaber var lige gået tabt, men man håbede at genvinde dem. Både Norge og Hertugdømmerne var endnu under kronen, og Danmark var stadig regnet som en betydelig magtfaktor ved periodens begyndelse.

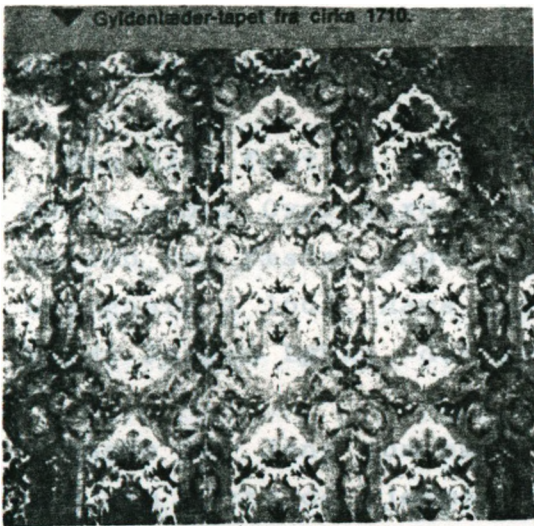
Ved periodens slutning så det knap så rosenrødt ud, Skånelandene var for altid tabt, slaget på reden havde givet en kort frist, men snart skulde Norge gå til Sverige, og nye magter skulde optræde på arenaen.

Det var i den periode, de tyske herremænd, som blev hentet hertil af kongen, fortrængte den gamle danske adel fra al administration, men som efter et par generationer i Danmark og under dansk påvirkning lagde grunden til landboreformerne, som en slags afbigt for bedstefædrenes bondemishandlinger.

Det patriarkalske forhold, der mange steder havde været mellem herremænd og bonde, forsvandt for altid.

I dette bind er der kun danskere med, idet kilderne om de aner, vi har af fremmed herkomst, endnu ikke er begyndt af flyde.

1735

Ane nr.32: Jens Mortensen, Udbyover, probandernes fffff.

Der var travlhed over hele landet ved den tid, da han blev født. Landmålere og vurderingsmænd sværmede i marker og enge, i skove, moser og kær. Alt blev takseret og målt til den nye matrikel, Christian den Femtes matrikel af 1688.

Nørre Onsild sogn ligger i den vestlige ende af et sammenhængende sandet strøg, der strækker sig til Kastbjerg sogn i øst. Mod nord er strøget afgrænset af Mariager fjord, mod syd af en række åer, søer, kær og enge. Ved den tid henlå egnen som åbne, brune og småbølgede hedestrækninger, næsten uden trævækst, bortset fra lidt forkrøblet egekrat hist og her. Sådan var landet, hvor Jens skulde komme til at leve sit liv.

Han blev født ca 1685 i Nørre Onsild i en gård, der hørte under Overgaard i Udbyneder. Faderen, Morten Pedersen var fæster under Arenstorfferne, som havde købt Overgaard i 1661. Hans farfar Peder Mortensen kan have kendt Jørgen Lykke, der grundlagde det store gods.

Måske har Jens som barn leget på Fyrkats volde, men før han flyttede hjemmefra, blev hans far forflyttet til en gård i Glenstrup sogn. Her var jorderne også lette, men bedre end i Nørre Onsild. Begge steder havde den fordel, at herregården var for langt væk til, at man kunde yde hoveri.

Glenstrup kirkebog begynder lige så sent som Udbyneders, så det er ikke muligt at finde Jens Mortensens bryllup, eller hvem hun var, den Maren, han giftede sig med. Han havde en bror, Anders Mortensen Krag, som var gift og bosat i Handest by, Glenstrup sogn. Hans egen ældste søn, Anders Jensen Krag, var født i Handest.

Først fra 1710 kan vi følge Jens med sikkerhed. Da er han optaget i Overgaards jordebog som gårdfæster i Klattrup.

Han er nu kommet over på den anden side af Kastbjerg å, der danner grænsen mellem det sandede hedeland og den gode muld. I mere end 100 år skulde han og hans efterkommere af vores gren bo i denne egn, ja den dag i dag har han ætlinge i Udbyneder sogn, hvor slægten altså har levet i henved 300 år.

Måske var det fru Augusta Elisabeth von Rumohr, enke efter Friederich von Arenstorff den ældre, der i 1689 eller deromkring forflyttede Jenses far til Glenstrup, og måske var det så deres søn, Friederich von Arenstorff den yngre der i 1710 flyttede Jens og hans familie til Klattrup.

Det var nemlig de årstal, de nævnte personer overtog ledelsen af godset, og så måtte der jo ske noget. Jens Mortensen synes begge gange at være forfremmet til bedre jorder, men sidste gang kom han for tæt til herregården, så han herefter måtte til at yde hoveri.

Jens Mortensen var lykkeåligt sluppet for at blive lejet ud til militærtjeneste under fremmede himmelstrøg, sådan som mange danske bondedrenge måtte det i disse år.

Både Christian den Femte og Frederik den Fjerde havde sendt tropper til England, Italien, Ungarn, Rhinlandet, Irland, Flandern og Bayern, og en forfærdende mængde af dem var blevet derude på valpladserne.

Vi kan naturligvis ikke vide, om Jens har været afsted, men i så fald er han sluppet hjem i god behold. Nu truede en anden fare, en frygtelig fare, som ikke kendte persons anseelse. Det var pesten, den forfærdelige byldepest, der hærgede hele Europa.

Århundredet var begyndt med en række ilde varsler. Jordskælv, vulkanudbrud og kometer opskræmte sindene, den store Nordiske og den spanske Arvefølgekrig rasede over vældige områder, og flere forskellige epidemier fulgte i krigenes spor, men også klimaet havde vist unormale udsving, med misvækst og hungersnød til følge i mange lande.

Pesten var brudt ud i Konstantinobel i 1704 og var herfra rykket mod nord og vest.

I 1708 var den nået til Polens grænse, kort efter viste den sig i Preussen. I Danzig havde man indført en mængde karantænebestemmelser, men alligevel døde der 25000 mennesker der i den følgende vinter.

Russernes fremtrængen i de baltiske lande fordrev en del flygtninge til Sverrig, og disse førte pesten med sig til Carlskrona, hvor der døde 16000 mennesker i 1710, og nu var pesten ved Danmarks grænser.

Også en række dyreepidemier bredte sig over Europa, hvor mange husdyr døde. 1709 var vinteren begyndt meget tidligt i Danmark og havde holdt landet bundet af frosten til først i april. Hele rughøsten var frosset væk, og sommeren blev så kold, at kun boghveden gav et rimeligt udbytte. Det var en stærkt svækket befolkning, der skulde møde den truende pestepidemi.

Vi tog selv over til Sverrig og hentede den. Den 12. november 1709 landsatte vi en dansk arme i det skånske fiskerleje Råå, (der hvor man får de berømte Rååål), henved 16000 mand hvoraf dog kun ca en trediedel var danske, idet resten var lejetropper. Felttoget var dårligt forberedt, forsyningerne var dårlige, og alligevel gennemførte man et togt tværs igennem Sverrig og indtog Christianstad og Carlshamn. Mangel på levnedsmidler tvang danskerne til tilbagetog, og ved Helsingborg led en udsultet og sygdomshærgt dansk hær et knusende nederlag, der kostede os Skåne for i hvert fald 170 år.

Pesten var det eneste, vi fik med hjem. - I begyndelsen forsøgte man at holde København og Helsingør afspærret, så pesten ikke skulde slippe ud i landet. Karantænebestemmelserne var strenge og gode, men det var umuligt at håndhæve dem trods en heroisk indsats af de danske læger og bistand af militæret til afspærring af bygrænserne.

Nu kom pesten også op over grænsen sydfra, men ved kongelig anordning blev al samfærdsel mellem Danmark og Hertugdømmerne fuldstændig afbrudt, og enhver, som vovede sig over grænsen blev uden varsel skudt.

Selv om der stadig var krig, var Jens som gårdfæster og familiefar i salveten. Hans ældste søn Anders var født i 1708, men der kan godt have været søstre både før og efter ham, da den næste bliver født ^{ca 1711/15.} Det er måske en fejl, at der i pantedokumenterne står, at Anders er 18 år i 1733, men der kan jo godt have været 2 brødre, der hed Anders, og så er den anden altså kommet i 1715.

En søn Morten blev født 1717, en søn Niels i 1720 og endelig en søn Jens i 1724. Pigerne kender vi ikke. Drengene kun fra ovennævnte dokument, der først og fremmest var interesseret i kanonføde. Men Jens har efter al sandsynlighed haft mindst lige så mange piger som drenge, og flere drenge er sikkert døde som spæde.

Når Jens er taget til købstaden, har det i almindelighed nok været Randers, og der gik og går da også en direkte vej fra Kastbjerg til Randers, som han ofte må have befaret med hest og vogn.

Men der var tingsted i Mariager, og der har i hans unge dage jævnlig været militssamlinger i Hobro, så han har nok kendt disse byer godt.

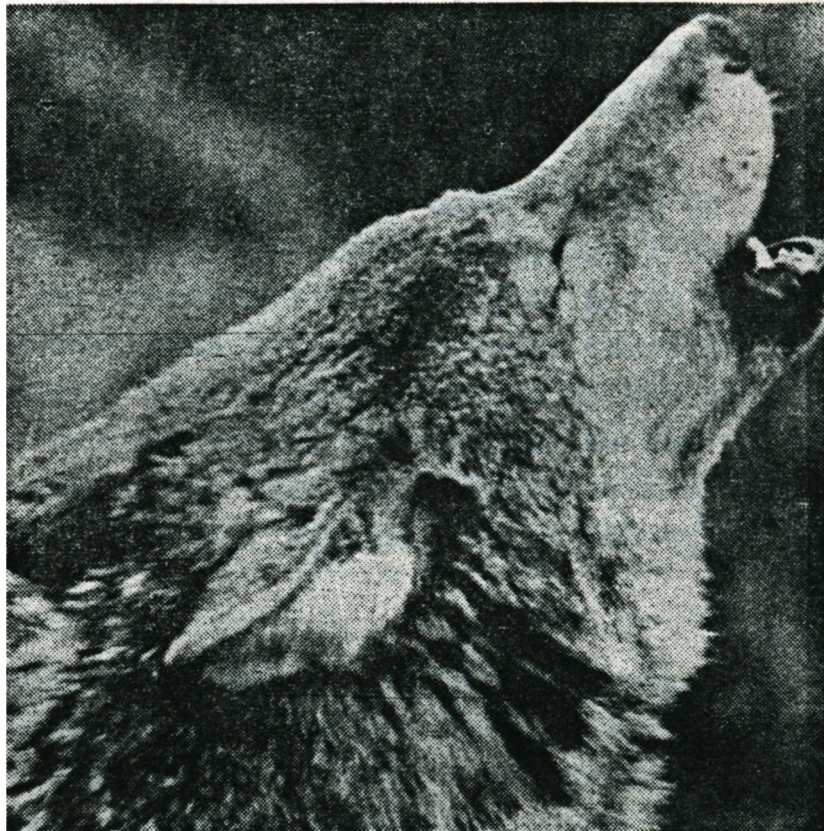
På vejen til Mariager fra Klattrup har Jens ofte passeret det såkaldte Odderhus, der lå på en nordvendt skrænt i kanten af Skrødstrup krat.

Her levede i sin tid Lars Vendelbo, der holdt en smule kro ved siden af sit karrige landbrug, men, da egnen var rig på åer, bække, kilder, væld, kær, moser og småsøer, var den et rent odderparadis, og Lars Vendelbo foretrak at jage oddere frem for at passe sit landbrug og sin kro.

Nætterne var dengang fulde af lyde, som vi ikke kender nu. Ulvenes tuden og rævenes bjæffen, rørdrummens skrig og ikke mindst på denne egn oddernes fløjtelyde og mærkelige barnegråd. Meget kunde gå i svang i ly af mørket og disse lyde.

Odderhuset havde ikke det bedste lov på sig. Der gik rygter om forsvundne rejsende, man havde således ventet forgæves i Sem på nogle holstenske høerspindersker, der havde givet sig på vej fra Mariager og var sporet til Odderhuset.

4 børn, Jens, der slægtede Mikkel på,

Ulven er sandsynligvis det væsen, der har det mest udviklede sociale samfundsmønster efter mennesket. Den lever i flok og kommunikerer på et meget højt plan. Bl. a. med sine hyl.

Der var 3 børn i Odderhuset. Anne, der var ældst, fik som ganske ung plads på herregården Trudsholm, hvor hun blev en betroet medhjælp som fadebursbestyrer, og hvor hun sluttede venskab med mamsellen, jomfru Lottrup, 1.kammerpigebarn hos den gamle frue. Mikkel var eneste søn, en stor og kraftig karl, der ikke vilde bestille noget, men gik på jagt med sin far, ja, han anskaffede sig endda et gevær, så han blev krybskytte. Ham var det, man havde mistænkt for diverse små forsvindingsnumre. Endelig var den anden datter, Maren også ret mistænkelig. Hun strejfedes lige så meget som sin far og sin bror, og hun var kendt for at kunde mere end sit Fader-vor. Hun kunde sætte rygter i omløb, men hun kunde nok også dysse de ubehagelige rygter om Odderhuset i jorden.

Ved den tid, Jens Mortensen flyttede til Klattrup, havde Anne Vendelbo fået fæste på Odderhuset efter sin far, og hun havde giftet sig med smeden på Trudsholm, Christen Andersen. Mikkel, der følte sig forbigået, optrådte ubehageligt overfor gæsterne, når Christen var på herregården, han drak og svirede sammen med nogle andre kumpaner, og rygterne fik nyt liv.

Anne og Christen fik 4 børn, Jens, der slægtede Mikkel på, Anders, der slægtede sin far på, Maren, der så og hørte for meget i kroen, og lille Anne Dorthe, som var opkaldt efter mamsellen, og som ikke opfattede noget af det der skete.

Også herremanden på Overgård fik en række børn i disse år. Jens Mortensen og de andre bønder har siddet andægtigt i deres stolestader, når de små Arenstorff'er er blevet goldt over dåben: Frederik, Andreas, Anna Elisabeth, Poul, Christian og til sidst Franz Ludwig. Ædle fruer og stolte herrer er kommet rejsende langvejs fra for at stå faddere til de små Arenstorff'er. Pastor Frausing har lagt ekstra rørelse i ordene ved tanken om det vægtige offer, som har ventet ham efter dåbshandlingen.

Det er gået betydeligt mere beskedent til, når Jens fik sine børn til dåben, men gildet bagefter var ikke stille, for et kristningsgilde skulde være hæderligt både for barnet og for den afdøde slægtning, barnet blev opkaldt efter. Også

husmoderens hæder var på spil i disse anledninger, og der er ikke blevet knebet på skillingen. Det var dog især barselsgilderne, der kostede brændevin.

Senest i 1719 flyttede Jens til Udbyover by, syd for søen, for det år har vi hans fæstebrev indført i Overgaards fæsteprotokol.

"Nummer 8: Jens Mortensen af Udbyeofuer hans fæste brev og Revers No.20.

Jeg Friederich von Arenstorff till Overgaard etc. Kongl:Maysts:Estats Raad stedfæster hermed dend forhen till Jens Mortensen udi Udbyeofuer forundte fæste paa gaarden hand beboer, hvor paa hand efter allernaadigste Kongl:Befalling skall hafue eet Nytt fæstebref, skylder udi landmaalingens Nye Matricull hart korn 4 tdr 2 skp 1 fkr: hvilcken gaard og dedsens tilliggende agger og eng, og anden Ejendom hand herefter maa nyde og bruge, og beholde sin lifs tid, og dend paa lovlig maader nyttig maa giøre som hand best veed og kand, dog at hand sin jord icke till fremmede lader bierge, saa som det herved hannem nu strengeligen forbydes, enten Høe at selge, eller i andre maader sin jord eller af andre lader besaae, De Kongl:Contributioner som nu er eller herefter paabydendes vorder til forordnede tider at betale, saa og med ædt og arbejde live ved hans naboer eller medtienere, svarer sin landgilde til Bestemte tider, saa vell og hans arbejde her til hofue troelig og vell, att forrette, Besynderlig udi sæde og høstetiden, sin gaard ved goed dyrkning, og sin jord ved goed forfølgning, forsynner og forbedrer, Er mig og mine efter komme, og de af os Befuldmægtigede være hørig og lydig, og ellers efter Kongl: forordninger og loven om fæste bønder sig i alle maader for holder, saa fremtt hand icke vill hafue siit fæste forbrudt og i andre maader efter sagens Beskafenhed ansees og straffes, Dess till Bekreftelse under min forsægling, og haand. Actum Overgaard den 23 Juny Anno 1719.

Friederich von Arenstorff."

"Ligelydende Original fæste bref haver jeg underskr^{ne}
 Jens Mortensen af Udbyeofuer till mig annammet, som jeg
 j ald hørsommelighed skall holde mig efterrettelig udi
 alle sine ord og Poster, og Reverserer jeg mig her ved
 at verre mit høyvelbaarne herskab, og hans visse bud
 troe horig og lydige, saa og at gifue og giøre, huis
 mig tilkommer efter bemeldte mit meddelte fæstebrev og
 jordebogen, skulle jeg jmod forhaabning findes nachlas-
 sig, eller forsømmelig j noget af det som mig tilkommer
 da skall jeg herved verre dend straf undergifuen, som
 Hans Kongl:Mayts allernaadigste lov og forordninger om
 formelder, og endydermeere j andledning af Hans Mayts
 allernaadigste forordning af 23 January 1719 om nye
 fæstebrefue, hafuer jeg denne min Revers her paa tegnet,
 og med egen haand underskrefuet

Overgaard den 23 Jyney Anno 1719. J.M.S.

Efter Begiering till vitterlighed testerer Rettens Be-
 tjenter Niels Nielsen, Svend Andersen."

Nu gik årene i en jævn gænge for Jens Mortensen og hans u-
 kendte hustru. Børnene voksede til. Drengene måtte tidligt
 stille til rullen og med mellemrum møde til kontrol, så man
 kunde sikre sig, at det våbenførende mandskab var til stede.

I 1728 kom sindene i oprør. Ladefogden på Overgaard dræbte
 sin staldkarl. Det var dengang Niels Christensen Waarst, der
 var ladefoged, og han var en stor drukkenbolt. Sammen med
 karlen var han gået på en flere dages duktur, hvor de var
 trængt ind i en hel stribe af Udbyneders gårde, hvor de hav-
 de larmet og huseret. I deres drukkenskab var de kommet op
 at slaas, og ladefogden havde tærsket sin karl ihjel.

Da han senere under retssagen forsvandt fra Overgaards ar-
 rest og aldrig blev pågrebet igen, blev de to bønder, som
 stod vagt straffet hårdt for deres forsømmelighed.

Året efter tog rygterne omkring Odderhuset fat igen, og det
 viste sig, at en ung pige, som var blevet fæstet af Anne Ven-
 delbo til hjælp i huset og kroen, og som var blevet meldt for-
 svundet, var blevet dræbt af Odderhussønnen Jens og denne on-
 kel Mikkel Vendelbo. Jens og Mikkel blev henrettet offentligt

Jenses forældre i Odderhuset, Anne Vendelbo og smeden på Trudsholm, Christen Andersen blev dømt til slaveri på Bremerholm for livstid. Dommene faldt i 1730.

Det år blev der beskikket en ny skoleholder i Udbyneder ved navn Jens Jensen. Meddelelsen blev oplæst ved kirkedøren af degnen Christen Kragh.

En anden ting, som vakte berettiget interesse var, at der blev opstillet en ny vindmølle på Bakkevangen i Udbyneder.

I 1732 havde Jens Mortensens bror Anders Kragh i Glenstrup en datter Maren til dåben. Blandt fadderne var Morten Peder-sens hustru, Jenses mor.

Det var begivenhedsrige år, men lad os se lidt på, hvordan livet formede sig oppe på herregården. Ja, vi har tidligere beskæftiget os med herremanden selv og hans familie, men nu ladefogden og de andre tjenestefolk på selve gården, hvordan var deres tilværelse.

Vi har et interessant glimt af borgestuens forhold netop omkring 1730, idet der er kommet en ny ladefoged, og et par af de omtalte personer bääv gift i 1731.

Først får vi en liste over de nogle og tredive personer, der hører til Borgestuen. De er placeret ved 4 borde: Overbordet, KustBordet, Svendbordet og PigerBordet. Denne liste er skrevet med en nydelig håndskrift, men så har en anden person med en noget gnidret skrift tilføjet en række spændende oplysninger. Først ugens spiseseddel.

"Søndag	Middag	Kaal og oxekiød
	Aftten	Kaal og tør hornfisk
Mandag	Middag	Vælling og saltet hornfisk
	Aftten	Vælling og flynder med rødder
Tirsdag	Middag	Lammekiød og kaal
	Aftten	Kaal og tør hornfisk
Onsdag	Middag	Vælling og saltet Aal
	Aftten	Meelgrød og Smør
Torsdag	Middag	Kaal og giæs
	Aftten	Kaal og tør hornfisk
Fredag	Middag	Vælling og saltet sild
	Aftten	Vælling og kalun
Løverdage	Middag	Vælling og saltet hornfisk
	Aftten	Vælling tør flynder og rødder

Vi skal her lægge mærke til, hvad det er for fisk, der står på menuen. Det er hornfisk og flynder, sild og ål, alle sammen fisk fra fjorden.

Vi har lige set, hvordan hele egnen var fuld af fiskerige, ferske vande. Et helt odderparadis var det.

Var det nu, fordi den ferske fisk var for fin til folkene i borgestuen og til bønderne. Måske var det lige omvendt.

I et tidligere bind har jeg været inde på, at der var et rigt geddefiskeri i Udbyover sø, og at dette fiskeri tilhørte bønderne.

I sine barndomserindringer fra denne egn fortæller jægeren og skolemanden Søren Vase, at det er gammel skik, at børnene "kildede ørreder" i de mange vandløb.

Man brugte den teknik, at 2 drenge jog en ørred op af sit skjul, og når de havde set, hvor den gemte sig, listede de sig ind på fisken, stak forsigtigt en hånd i vandet, følte sig frem til fisken, lod hånden glide frem til fiskens midte og hev den i land med et snuptag.

Denne ældgamle metode, har selvfølgelig også været brugt dengang. Ferskvandsfiskeriet var af en eller anden grund bøndernes. Måske var det, fordi der her var tale om gammelt krongods, som Jørgen Lykke har købt uden de kongelige fiskerettigheder, og bønderne kan have overtaget disse mod en afgift til kronen, hvis oprindelse man har glemt.

Faktum er, at bønderne spiste ørred og gedde, mens herremanden måtte nøjes med saltvandsfisk, hvis ikke han har købt hos bønderne.

Det ser ikke ud som om, bønderne skulde give fisk som afgift af gårdene.

På den anden side, har der helt afgjort været et meget rigt fiskeri langs fjordbredderne til Mariager fjord og til Randers fjord, og det har sikkert været forpagtet ud til professionelle fiskere.

Kalun var menneskeføde i gamle dage. Det fremgår bl.a. af flere slotsregnskaber fra Christian den Fjerdes tid.

Det var før kartofler blev indført herhjemme. Mærkeligt er det, at brød slet ikke nævnes, men det var nærmest en luksus, da bagning krævede et stort brændselsforbrug.

De rødder, der nævnes er vel gulerødder og peberrod, måske også selleri og kålrabi.

Men der var mere end spisesedlen. Ud for næsten hvert navn på listen er tilføjet en karakteristik, et øgenavn, som ved de 2 øverste borde er på tysk, ved det nederste på dansk.

"Overbordet: 1. Amalia die schöne
2. Otto Thorssen der tapfre
3. Sørren Lassen der kunstreiche
4. Johan Jæger der mindre
5. Hans Jæger der stille
6. Peter Capion der /ulæseligt/
7. Mohan Capion der freye vogler
8. Sørren Kierulf der querhafte
9. Johanne die aufbrechende rose

KuskBordet: 1. Peder Kragh der schläfvige
2. Peder Baij der trinder
3. Anne Marie die schlapte(?)
4. Kiersten die freundliche
5. Meiersken die unartige

Svendbordet: 1. Mogens Skiøtt den godvillige
2. Anders ladefoged den dogne
3. Niels tømmermand /ikke færdigskrevet/
4. Jens Mikkelsen /ulæseligt/
5. Hans-Svensk- /således overstreget/
6. Christen forRider /ulæseligt/
7. fogels Niels der verlohrene
8. Peder Munck

Pigerbordet: 1. Karen Larsdatter beste Mor
2. Anne bryggerpige altid forlegen
3. Anne Eva /ulæseligt/
4. Marren Munckes den overmodige
5. Mette Ougesdatter
6. Mette den skiløvede
7. Inger Pedersdatter /ulæseligt/
8. Ellin Egersdatter den velspinnende
9. Margrethe Svendsdatter
10. Kockepigen hun gives her icke Kiød
11. Kockedrengen
12. Karen Jensdatter
13. Niels-Christensen- den valne
14. Peder Nissen den kloge

er tilsammen 35 Personer."

Tallet passer ikke. Der er kun 34, hvis de overstregede ikke skal tælles med, men 36 hvis begge tælles med. Man kan næsten se lille Peder, der sidder nederst ved pigerbordet, for sig.

Die schöne Amalia blev gift 1731 med Peter Capion. Måske var det Johan Jæger, der i 1732 giftede sig med den værne Karen Jensdatter. Peder Baij fik vistnok Margrethe Svendsdatter i 1743. Den overmodige Marren Munckes har fuldstændig domineret sin mand, så han ingen karakteristik fik.

Kockepigen forsyner sig nok med kød i køkkenet, siden hun ikke får noget ved bordet. Man skulde have kendt Johanne ved overbordet.

Den tysktalende dame, der har gjort disse notater, har også noget at sige om Arenstorferne. Det ser ud til, at vi har en kladde til en lejlighedssang.

"Der Herr mag noch darüber sein
 sie frau sey willkommen
 Ann Liespen fehlt den brautschatz fehlende
 \ die continu, die Entrüstete
 Christian der streitliebende
 Francois Louis der wehmutige
 .....
 .....
 Johan /delvis ulæseligt - giver ingen mening/
 und in der Eyl verliebt

Der Herr mag noch darüber seyn
 die frau sieht diesen Schertz auf ein
 Ann Liespen glaubt man seij jetzt braut
 Christian ist der lieber Sohn
 der mit Ehre sucht die Streit
 /ulæseligt/ Spott und Hohn
 rühmt sich dessen weit und breit.

De ældste sønner er kommet hjemmefra. Poul er måske allerede død. Anne Elisabeth, der netop ved denne tid er 20 år, lider vist af kærestesorg til en vis Johan, som synes at være lidt let på tråden. Christian, der her nævnes først, må være ældre end Franz Ludwig, der er født 1718.

Jens Hartmanns blyde, som vi ved 3 af sønnerne blønde. 1811

Vor Dyrer der gjorde god Tjenest
 og Gavn
 Skal sættes af Lavet og misse
 sit Navn.
 Vi, uden at skamme os, gør det ved
 Bord.
 Vor herre gav Mennesket den Ret
 i sit Ord.
 Og Herskabet aldrig sig satte imod,
 Vi holdt os den Dyrer, vi kaldte den god.

Det var et indblik i borgestuen og i herremandens familie-
liv omkring 1730. Kort efter var det, at Arenstorff begyndte
at bygge om, og bl.a. opførte den smukke sandstensportal i
tårnet.

Vi har tidligere hørt, hvordan økonomiske vanskeligheder
påførte Arenstorff en landstingsdom, der gav kreditorerne ind-
førsel i godset, og hvordan retsvidner kom rundt på gårdene
og forlangte kvittering for betalte skatter og landgilde, og
hvordan de samtidig optalte det våbenduelige mandskab.

Jens Mortensen havde, som vi ved 3 af sønnerne hjemme. Mor-
ten var ude at tjene.

I 1737 foretager Arenstorff en udligning af hartkornet for
de forskellige gårde. Alle bliver tilnærmelsesvis på 4 tdr,
og 2 skæpper harthorn, og i den anledning udstedes der nye
fæstebreve. Den 17. december skriver Jens Mortensen under på,
at han har modtaget et sådant nyt fæstebrev, der i det store
og hele ligner det fra 1719, men altså gælder et andet areal,
end det gamle.

Vi ved, at der var en række hverv, som gik på skift mellem
bymændene, som gårdfæsterne kaldte sig indbyrdes. Også Jens
Mortensen har måttet påtage sig at være oldermand, at være
tilsynsførende med ildsteder, at huse bytyren for et år, at
stå for indkøb af tjæretønden til bymændene og holde tjære-
gilde, når tjæren skulde fordeles til hver enkelt.

Han har været med til at vedtage byens vider og veætægter,
der fastsatte bøder for en lang række forseelser, og han er
formentlig selv blevet mulkteret og indskåret i taljestokken,
hvor hver mand fik lige så mange hak, som han skyldte i mark
og skilling.

Den komet, der viste sig på himlen i 1744, varslede ulykke
for landbrugerne. I alle årene fra 1745 til 1752 var landet
hjemsogt af kvægepest, nogle egne selvfølgelig mere end andre,
men den huserede i bølger, og ingen krog af landet gik fri.

Omkring midten af det attende århundrede nåede den danske bondes anseelse sit laveste punkt. Dette skyldtes dels den indvandrede tyske adels traditionelle syn på bønder, men dog nok først og fremmest, at den såkaldte lille istid, der rådede over hele Nørdeuropa, gjorde bønderne så fattige og økonomisk afhængige, at der sletikke var plads til nogen form for selvhævdelse.

Jeg er dog tilbøjelig til at tro, at de på deres side, slet ikke følte sig så undertrykte, som propagandaen omkring landboreformerne har villet give det udseende af.

Midt i denne klimatiske bølgedal, i maj 1752, døde Jens Mortensen og blev båret i sin sorte kiste fra Udbyover til Udbyneder, hvor han blev jordet den 24.maj.

Hans hustru, Morten Jensens moder, overlevede ham i godt 11 år og blev begravet den 25.september 1763. Hun blev 68 år.

De kendte som sagt ikke kartofler men, hvad mange vil finde værre, de kendte heller ikke humle. Desuden var de fleste haveurter og frugter ukendte for dem, og en vigtig kulturplante som kløver kom først til landet efter midten af århundredet.

En sproglig detalje, som er meget morsom, skal lige med her. Hesten hedder her øget, og i omtale kaldes de bare: det gamle, det røde, det hvide.

Ane nr.44: Lars Henrichsen, Magleby Møn, probandernes fmmff.

Det var i ugen før midsommerdag, i det Herrens år 1718, man lavede til barsel til Henrich Pedersens i Mandemarke i Magleby sogn på Høje Møn.

Henrichs kone, Maren Hansdatter havde lagt sig, og alle byens koner var kommen i stadstøjet og ilede dertil. Snakken gik livligt, man tog det afslappet, for det var jo ikke første gang, Maren skulde nedkomme.

Først var der jo hendes første ægteskab med Niels Hemmingsen, som desværre kun blev 34 år gammel. Med ham havde hun lille Hemming, der bare blev 3 uger. Men så var der jo alle Henrichs børn.

Lisbeth i 1704, der bare blev 5 år gammel, Margrethe i 1706, Niels i 1707, Maren i 1708, Hans i 1710, som ikke en gang blev 5, igen en Lisbeth i 1711, Peder i 1713, og en ny Hans i 1716.

Nu var det altså tiden igen, og alle forsigtighedsregler var blevet iagttaget, så ingen onde øjne, eller nogen djævel skulde komme gennem den ring af kyndige kvinder, der i tide havde samlet sig om Maren.

Det blev en dreng den gang, født ved nymåne, et godt varsel for hans skæbne. Dåben fandt sted i Magleby kirke søndag den 19.juni, og barnet kom til at hedde Lauritz. At alle arkivalier inclusive kirkebogen siden kalder ham Laurs eller Lars, er en anden sag. Hans døbenavn var Lauritz, men vi kalder ham Lars ligesom hans omgivelser.

Han havde ialt 6 levende søskende, af hvilke den ældste, Margrethe var 12, og den yngste, Hans var 2 år. Hans far var 38 år, og moderen var 43, og der kom ikke flere børn.

Hemming Pedersens Kone Magrete bar barnet. Faddere var: Rasmus Brun af Magleby, Hans Andersen i Mandemarke, Caspar Pedersens kone Mette Cathrine (Pedersdatter) i Sømarke og Niels Michelsens kone Karen(Lauritzdatter) i Mandemarke.

Der var krig i landet, den store Nordiske, den havde allerede raset i mange år, men, da Karl den Tolvte samme efterår blev skudt foran den norske fæstning Frederikssten, var freden indenfor rækkevidde. I 1720 var den en kendsgerning.

Lars skulde komme til at leve under 4 konger. Den første af disse var Frederik den Fjerde, som med sin skoleforordning af 28. marts 1721 tog det første skridt til et almindeligt skolevæsen.

Møn var dengang endnu krongods, og det var i begyndelsen kun på krongodset, skolerne blev opført, 20 skoler i hvert af de 12 rytterdistrikter. Oprindelighed de kongelige skoler, men i vore dage er de kendt som rytterskolerne.

De kongelige skoler blev opført i årene 1722-1725, og i Magleby sogn fik man 2, en i Magleby og en i Mandemarke, så Lars fik ikke langt at gå til skole.

Skolerne blev opført med 9 fag grundmur, højt, afvalmet tegltag, 8 fag vinduer, hvert med 48 blyindfattede ruder, de udvendige skodder var malet perlegrå.

Til hvert skolehus hørte en lille heget kålgård, og i mange tilfælde fik skolen også egen brønd, og så var der lagt teglsten over hele lergulvet indvendig.

Mandemarke skole var færdig i 1726, men der synes ikke at have været nogen skoleholder før i 1727. Lars har da nok været så gammel, at han skulde følge undervisningen helt fra starten. Den første lærer Frands Farum var ustander, men klarede sig siden godt som degn i Magleby.

Ham havde Lars i hele sin skoletid, og han er nok gået til konfirmationsforberedelse hos ham i Magleby, da han var tiltrådt embedet der i 1734.

Degnen i Magleby, som han afløste, hed Wilhelm Biørnsen Raun. Han var tiltrådt i 1725, men ragede snart uklar med præsten, Herr Hans Aggerup.

Raun vilde ikke fjerne sneen fra trappen op til prædikestolen. Vi ser kirkens tilstand for os, når sneen kan ligge der inde midt i kirkeskibet. Det har været en kold omgang at gå i kirke.

Raun vilde heller ikke udlevere Kirkenøglen, han vilde ikke lade sig kalde til præstegården, da præsten ikke havde længere at gå end ham, mellem deres 2 boliger.

Han vilde heller ikke give præsten oplysning om de unges forsømmelser ved degnelæsningen, han vilde ikke give underretning om de syge, eller aflevere skriftebogen til præsten.

Desuden nægtede han at meddele præsten, når folk begyndte at samles ved kirketid, han begyndte kirketjenesten for sent, og da han oven i købet satte stak på kirkegården af det afmejede hø, og lod sine får græsse på gravene, blev det pastor Aggerup for meget.

I 1728 indgav han klage til provsteretten, men der skete intet før 1734, - da døde Raun.

Hele sognet har fulgt denne tovtrækning med slet skjult munterhed. Det blev ikke den sidste degn, man fik vrøvl med i Magleby sogn.

Larses farmor, Karen Lauritzdatter døde i 1728 i Sømarke, og i 1735 mistede han sin far, der kun blev 55 år gammel.

Nu skulde Lars have været ud at se sig om i verden, men i 1734 var stavnsbåndet blevet indført, og nu havde han at blive på sin hjemegn.

Frederik den Fjerde, der var død i 1730, havde sørget for skoler og lærdom, den nye konge, Christian den Sjette, var mere for kirken. Han indførte konfirmationen i 1736, og pålagde befolkningen at søge kirken hver søndag under trussel om straf. Det var pietismens tidsalder. Den sluttede dog i 1746 med Christian den Sjettes død. Frederik den Femte var af en anden støbning.

Relief fra Frederik IVs Sarkofag i Roskilde Domkirke.

Bondebørn i træsko og stunthoser, men ellers velklædte, takker den afdøde landsfader.

Lars Henrichsen var gift 2 gange, men vi har ikke anden oplysning om hans første ægteskab end det, skiftet efter ham afslører. Ifølge dette skifte fik han i 1747 med Maren Hansdatter en søn Hans. Denne Maren Hansdatter d.y. må være død ret kort tid efter, men hendes død er ikke registreret af mig. Måske har Lars og hun boet en tid i et andet sogn.

Det ser ud til at Larses mor, Maren Hansdatter d.æ. beholder fæstet på barndomshjemmet, som hun så formodentlig har drevet ved hjælp af sine sønner.

I 1748 må hun imidlertid give op. Hun døde i november måned og blev begravet Mortens dag, 73 år gammel.

For at få lov til at skifte arven efter deres mor, måtte arvingerne betale en afgift, som kun kendes på Møn. "Bobrud" hed den og var på 15 skilling.

Der er næppe tvivl om, at Lars med sin første brud har været på den traditionelle kørsel fra gård til gård for at samle udstyr, men i anden omgang, da han var bofast og fæster i Budsemarke, har det nok ikke kunnet lade sig gøre.

I 1750 blev han trolovet med Karen Mørgensdatter af Sømarke. De har nok øjet til hinanden i kirken om søndagen, og hun tjente meget belejligt hos Larses farbror Caspar Pedersen i Sømarke, så Lars uden at vække opsigt kunde tage hende nærmere i øjesyn og forhøre sig om hendes kvaliteter.

Dagen efter Kyndelmisse 1751 stod så brylluppet i Magleby kirke, enkemand med pige, og snart sad de med en hel redefuld unger.

Mikkelsdag 1751 kom den første, en søn, der fik navn efter oldefadere Peder. I høsten 1753 kom nummer 2, som fik navn efter sin farfar, Henrich. Også den tredje var en dreng, der på S.Olai dag 1756 fik navnet Jens.

Derefter fik Lars og Karen 2 piger. Første søndag i advent 1757 en lille pige, der kom til at hedde Karen, og den 21. november 1762 en pige, som med navnet Maren blev opkaldt efter sin farmor og sin fars første hustru.

Endelig kom der i 1769 en lille efternøler, der den 27.au-

gust fik navnet Peder. Den ældste Peder var død, og det var også Jens og Karen. Kun Hans af første ægteskab, Henrich, Maren og lille Peder af andet ægteskab blev voksne.

Som gift mand havde Lars Henrichsen fæstet gård i Budsemarke by, som lå lidt sydvest for kirkebyen Magleby. Til denne bys område hørte en lille sø, som idag hedder Budsemarke mose. Fiskeriet i denne sø var i perioder forpagtet af bønderne, som dog formentlig også nu og da har reddet en sild eller en fladfisk på stranden.

Vi har før hørt, at det var små folk på Møn, og af de små var Larses søn Henrich "for Liden" til at blive soldat, så mon ikke vi kan regne med at Lars også var en lille fyr, en lille bonde, solbrændt, rank i ryggen, som små folk i reglen er, den stejle nakkes folder i et ternet rudemønster.

Efter alle solemærker at dømme har han røget halvlang pipe, af den type, der senere hed en kurlænder, alle mandfolk røg dengang, så snart de kom ud at tjene.

Til daglig gik han med blårlærredsskjorte, grå vadmelstrøje, formentlig hvide bukser af den vide type, der lige dækker knæene, træsko og sikkert strikket hue.

Når han skulde være pæn, trak han i en af sine 4 hørgarns skjorter, bandt en halsklud stramt om halsen, tog skindvest og blå klædeskjole på og spændesko eller støvler. Og så har han nok haft en hat, selv om den ikke er nævnt i skiftet.

Gangklæder er ofte skiftet, før skifteretten kommer, som vi har set.

Om natten sov han i en himmelseng med gule omhæng og gul kappe og med masser af dyner og puder i. Man drak te i hans hjem, for der var både tebord og tekedel samt tepotte. Han var ejer af en lænestol og et stueur, og huset blev varmet op både af en egentlig kakkelovn og af en bilægger.

Til gårdens drift havde han bl.a. 3 vogne, 2 plove, 2 slæder og diverse værktøj.

Der var en besætning på 8 heste, 3 køer, 3 kvier, 8 får og en vædder, 6 svin, 5 grise, 4 gæs og en gase. Desuden

var der registreret 5 bikuber, som har holdt huset med honning, måske til mjød.

Da der i 1756 kom en ny degn, Hans Lassen Schmidt, måtte Larses børn lide mange grovheder, "stavhug, hårgreb og nævehug" både i kirke og læsestue. Hvis han har øvet "formastelig kritik" overfor Lars, har han fået lov til at bøde for det i 1764, og har måttet gøre offentlig afbigt, sikkert foran kirkedøren.

Lars beholdt sine sønner hjemme, og han har sikkert selv fulgt dem til de periodiske mønstringer af det indtegnede reservemandskab, både i Borre og i Stege.

Idag synes vi byboer, at bondelandet lugter, men dengang kunde bønderne på lang afstand lugte, når de nærmede sig en købstad. Det var vel stort set den samme lugt, men i byen var den gammel og indelukket, samlet sammen.

Lars har også kunnet høre byen på lang afstand, for vognenes jernringe har raslet meget på de toppede brosten, og træske var jo heller ikke lydløse.

Når dertil kommer, at håndværkerne arbejdede på gaden ud for deres bopæl, kan man begynde at ane den kakafoni, byen udsendte i dagtimerne.

Lars har målt sin verden med tommer, fod, alen, favne, roder, fjerdingvej, mil, tønder land osv. Han havde godt brug for den regnekundskab, han ikke fik i skolen, der jo fortrinsvis var beregnet til kristendomskundskab.

Han betalte sine indkøb med penning, døjt, hvid, skilling, mark og daler. Af de sidste var der speciedaler, sletdaler og senere kurantdaler og rigsdaler.

Varerne, han købte blev målt i pægle, potter, kander, ankre, oksehoveder og fade, i tønder, skæpper, fjerdingkar, ottinger og halvottinger, men tønderne var ikke lige store.

En kultønde var 176 potter, korntønden 144 potter, en tønde øl var kun på 136 potter, en tønde tjære 120 potter og endelig sild 112 potter.

Så regnede man i deger a 10 styk, dusin a 12 stk, snese a 20 stk, simmer a 40 stk, skok a 60 stk, ol a 80 stk, gros

a 144 stk, og hver vareart havde sin regnemåde og sit mål. Når dertil kommer, at han måske har været på ulovlig bonde-sejlad med varer til Tyskland, så har han der mødt andre lige så indviklede mål.

I 1774 opgives Lars Henrichsens gård til 4 tønder 1 skæppe 2 fjerdingkar og 7/22 album hartkorn. Bygning: 4 længer ialt 35 fag af passabel tilstand. Han betaler 1 tønde og 6 skæpper rug samt 3 tønder 6 skæpper byg i landgilde.

Beboerens tilstand: god. Det var jo rart at vide. Lars er nu 56 år gammel, og han er blevet indlemmet i Klintholm gods, efter at han og de andre bønder havde forsøgt at "købe sig selv" ved udsalget af krongodset i 1769.

Mens visitatserne i Larses barndom viste stor interesse for skolevæsenet og lærdommen, så var hans alderdom forbitret af alskens uro og utilfredshed med skole og kirke, med herremand og nabo. Det var en ulykkelig løsning for Magleby.

Mellem 1778 og 1780 kommer Larses ældste søn Hans hjem til gården, hvor hans halvbrødre har opholdt sig hele deres liv. Han er nu 33 år, Henrich 26 og Peder 10. Lars havde således god hjælp i sine sidste år.

Lars Henrichsen blev 64. Han døde 1782 i Budsemarke og blev begravet Lucia dag midt i juletravlheden. Enken beholdt fæstet, men den ældste søn af andet ægteskab bestyrede gården. Sønnen Hans blev således narret i sine forventninger.

Da skiftet var gjort op var der 118 daler, 5 mark, 9 skilling og 1 døjt til deling.

Ane nr.45: Karen Jørgensdatter, Magleby, probanders fmmfm.

Det var i hundedagene i 1726, Jørgen Dragons kone i Sømarke lavede til barsel. Maren Pedersdatter Karrebyes var 26 år gammel, og det var hendes første fødsel.

Det var et fattigt indsiderhjem, men alle byens koner mødte op og slog en hellig kreds om den barslende kvinde, der nedkom med en lille pige, som den 4.august fik navnet Karen. Pastor Hans Aggerup døbte hende i Magleby kirke.

Høje Møn hedder det, Magleby sogn, enebærlandet blev det også kaldt. Det var ikke den fedeste del af Møns land, og befolkningen var også en smule mindre end i den anden ende af øen.

Måske har Karens far haft et af de mange bådsmanshuse at bo i, men mange var vistnok allerede på den tid revet ned, andre bortfæstet til husmænd, så det er mest sandsynligt, at han har været indkvarteret, måske sammen med et par andre dragoner i byen Sømarke.

Her voksede Karen op, som soldaterbarn regnet for lidt af et udskud. Soldatens løn var ringe, ja det kostede vel omtrent det samme at holde hans hest, som at aflønne ham.

Tidligt har Karen måttet ud at tjene, og hun har måttet rubbe neglene for at samle lidt sammen til et nødtørftigt udstyr, men det skulde komme til at gå hende bedre, end man skulde vente.

Det var almindeligt, at de unge piger fik en del af deres løn i form af hør og blår til linned, og uld til hoser og skærter osv.

I bondefamilier var det husmoders pligt at sørge for døtrenes udstyr, idet de dog selv skulde sy og brodere deres tøj, men Karen har sikkert selv måttet skaffe det nødvendige til sig selv, bortset måske fra konfirmationstøjet, som jo nok er blevet et uomgængeligt krav så såre konfirmationen var en realitet.

Vi har før omtalt de mænſke kvinders klædedragt, ſom den var iagttaget af paſtor Paludan, og vi ſkal ſenere ſe, hvad Karen efterlod ſig ved ſin død, men her ſkal vi ſe på den mere intime del af kvindens påklædning, nemlig ſærken.

Selve ordet ſærk er en gammelnordisk betegnelse for det klædningsſtykke, mænd og kvinder bar nærmest kroppen. Senere er det kun præſtens meſſeſærk, og kvindens linned.

Lige ſiden vikingetiden har kvinden brugt en næſten fodlang ſærk med ſtor vidde, og den var ofte det eneste klædningsſtykke, kvinden brugte i hjemmet og ved arbejdet. Den kunde have lange ærmer eller være helt uden ærmer.

Folkeviſerne taler gerne om ſilkeſærke, men ſom regel var ſærkene af hørlærred eller blårlærred, eller en høroverdel med blårlærredsnedderdel. Man havde også blårlærredſſærke, hvorover man havde en ſåkaldt oplad, et kort livſtykke, af hørlærred.

Hjemme brugte kvinderne en hverdagſſærk uden udsmykning, og over den et ſkørt, men på hoveriarbejde mødte de op i noget finere tøj, for her var konkurrence. Hvem kunde præſentere det ſmukkeſte ſnit og broderi. Man har ſkævet til hinanden.

Der var mange forskellige ſnit, men alle var med for-og bagbredde i en længde med en åbning til hovedet i midten. Ærmerne var altid tilsatte, hvis der var ærmer.

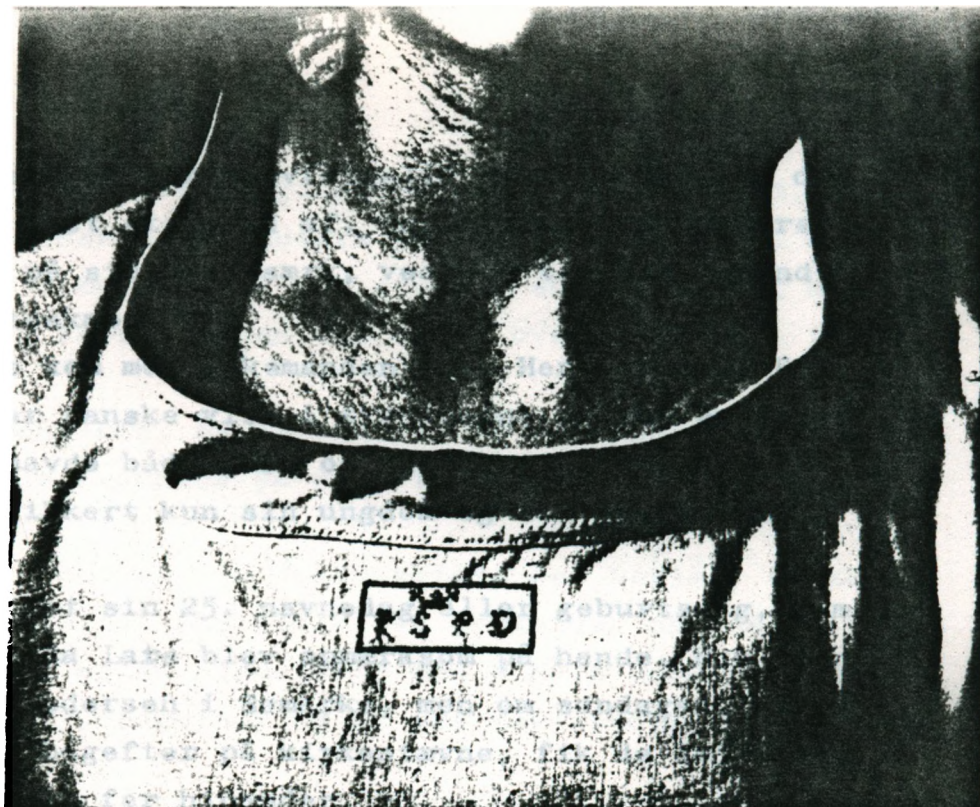
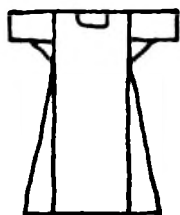
"Man burde her også nævne den religiøſe og myſtiſke kraft man fra gamle tider har tillagt kvindesærken. Den var det klædningsſtykke, der var nærmest kvindens krop, og den var derfor et magiſk klædningsſtykke med nært forhold til livgivende kræfter i tilværelſen.

Der findes mange vidnesbyrd derom: En jomfru ſkulde gå tre gange rundt om marken ſlæbende en ſærk ved ærmerne, for at fremme en god høſt.

En kvinde kunde reneſe marken for ukrudt og andre ſlemme ting ved, at hun løb den rundt i blodig ſærk (fra menstruationen)." (Gudrun Andresen: Særke, Borgens Forlag)

FORSKELLIGE TYPER PÅ SÆRKE OG OPLØD

HELKÄREN SÆRK

OPLØD

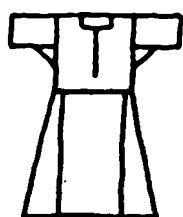

Helskären särk fra Møn.
Ca. 1850. Syet af Else
Kirstine Madsdatter til
KSPD. Den opstående
krave er syet på særken
med flad søm.

ÆRMELOS SÆRK

OVERDELSSÆRK

Overdelssærk fra Ebbel-
næs på Møn. År 1840.
Bemærk den store ud-
skæring. Mærket med
blåt navn.

Den vigtigste særk var selvfølgelig brudesærken, så den blev der gjort mest stads ud af. Også Karen har baldyret med fine sting på sin brudesærk, ved den tid hun begyndte at tænke på ægteskab.

Hendes chance kom med enkemanden Lars Henrichsen i Budsemarke. Han var ganske vist i trediverne og kun en lille mand, men han havde både gård og udstyr til den.

Karen havde sikkert kun sin ungdom og sin brudesærk.

Hun havde fejret sin 25. navnedag eller fødselsdag, som man også sagde, da Lars blev opmærksom på hende. Hun tjente hos Carsten Pedersen i Sømarke, men om søndagen, når de var i kirke, og bagefter på kirkestævne, fik de lejlighed til at erklære sig for hinanden.

Deres forlovere var for hendes, Carsten Pedersen, og for ham, Ole Frandsen i Budsemarke.

Brylluppet stod i Magleby kirke ved midvinter, dagen efter Kyndelmisse, og brudedefølget er nok kørt i slæder med klingende bjælder og osende begfakler.

Karen fødte sin mand 6 børn, først 3 drenge: Peder, Henrich og Jens, derpå 2 piger, Karen og Maren, og endelig en dreng, Peder.

Hun fik kun lov til at beholde de 3: Henric, Maren og den sidste Peder. Til de 3 andre måtte hun sy små ligsærke, som måske var uden bagstykke, men med sorte sløjfer ved håndleddene.

Gården var hoverifri indtil 1769, og afgifterne var efter al sandsynlighed betydelig lempeligere end dem, en gårdmand må betale idag.

Ved krongodsets salg blev også Magleby sogns beboere hove-ripligtige, men Lars og Karen har næppe nogensinde været på Klintholm i det ærinde. Det havde de sønnerne og datteren til. I høstens tid havde de vel selv en husmand til hjælp.

Vi skal nu se lidt på Karens omgivelser inde i gården, som var på 4 længer omkring en gårdsplads med mødding.

I stuehuset havde Karen dagligstue med et malet bord, en dragbænk og et vråskab med husets papirer, en slagbænk med hynde, 2 stole, 1 manglefjæl med stok og en himmelseng med 3 gule omhæng og kappe. I den var der 3 overdyner og 3 par hovedpuder.

Så var der kakkelovn, en jernbisper og et krus med tinlåg, så man kunde byde fremmede på en drik øl uden fluer.

I den øverste stue var en egedragkiste med beslag, et tebord, et klædeskab, et par stole, en pyramide, dvs en Amagerhylde, en tepotte og en himmelseng med 4 gule omhæng og kappe. I sengen var 3 overdyner og et par hovedpuder, samt et par hoveddyner.

I kammeret var et tebord, 2 stole, en kiste, 2 lysestager, en bikube og en seng med 3 gule omhæng og kappe. I sengen 2 dyner og 3 hovedpuder.

Inde i sovekammeret stod endnu en himmelseng med 2 gule omhæng og kappe. Deri var 3 dyner og 2 par hovedpuder. Så var der et fyrebord, en bænk, en lænestol, 4 træstole og en lodbænk. Der var en bilæggerovn, et stueur, en taburet, en lyseplade, en lygte, en sibøtte, en mælkeskål og 8 sække.

Køkkenet er dog det mest spændende. Karen havde 2 jerngryder, 2 kedelkroge, en ildtang og en ildskuffe, en kiste, en stor kobberkedel, 2 messingkedler, en messingsi, et rivjern, en tekedel, en morter, en ølflaske, formentlig en ølbimpel af bødkerarbejde, en halv øltønde, et hakkebræt, 2 bøtter, et saltkar, en tinrække, en madkurv, 2 tinfade, en tintallerken, og en malmpande.

Bryggeret er heller ikke kedeligt. Der var indmuret bryggerkedel af kobber, et par beslåede spande, et egekar, en kværn med lad, et sold, 4 baljer, et jerntrug, en øltønde, en kærne, en ølfjering, et bankebord, en karbænk, og desuden en standseng med 2 dyner og 2 hovedpuder.

Endelig var ølkammeret også Karens domæne. Her var et bord, 2 øltønder, 2 ølankre, en balje, en ølflaskke (bim-pel), en øltragt, en sibøtte, en kurv, et hakkebræt, en tinrække, en gryntønde, 2 hylder, en flaske olie, 3 sold, en loftstrappe, 6 stk blårlærredslagener og 2 par hørgærslagener.

Alt i alt solid velstand i alle rum uden overdådighed. Sådan var kårene, da Lars døde i 1782, og Karen oprettede nu en aftægtskontrakt med sin ældste søn Henrich, der så overtog fæstet med forbigåelse af halvbroderen Hans, der jo var den ældste af Larses børn.

Man kan ikke stole på nogen i pengesager, ikke engang sine egne børn. En enke eller enkemand, der sælger sin gård uden at få en bevidnet aftægtskontrakt, risikerer i bedste fald at leve som en hund i sin egen gård. Mange gamle folk blev simpelthen sultet ihjel af deres børn, men det kunde også gå sådan, at bønnen solgte gården og rejste, og så havde de gamle ikke det, hvortil de kunde hælde deres hovede. Hvem kunde heller vide, hvem der levede længst. Måske døde sønnen, og svigerdatteren giftede sig igen, og de/den gamle blev smidt ud.

En aftægtskontrakt var en prioritet i gården, og kun på den måde kunde bonden eller hans enke sikre alderdommen.

"Fæster af gaarden nr.15 a Budsemarcke forbinder mig herved til min moder Karen Jørgens datter, som til mig godvillig haver afstaaet bemeldte gaard, og nu er hos mig tilhuuse, at levere til hendes ophold aarlig: 1 td.2 skp.rug, 1 td.4 skp.byg, 1 skp.hvede, 1 skp.erter, $\frac{1}{2}$ svin og 3 læs tørv, hvilken undertægt hun saaledes udi gode Vahre af mig som meldt skal nyde aarlig hendes livets tiid uden mig derfor noget at betale, hvorforre denne min forskrivning skal tiene hende til sikkerheds beviis i tiiden, ligeledes forbinder jeg mig uden betaling at føde hende 1 koe og 3de stykker faar paa græs og foder.

Og paa det at tvistighed i tilfælde af dødsfald ikke

skal indløbe, om hvad min moder var tilhørende, saa opgiver ieg herved alle de hos mig værende effecter, som er hende tilhørende og bestaaer udi følgende; neml.: En Dragkiste, en Jærn Kakkelovn, et Stue Uhr, En Sæng med klæder, 1 Bord, en Læhne stoel, 2de andre stoele, 1 liden gryde, 1 messing kiædel, en kaaber kiædel, 1 liden øre ballie, en øll fierding, et speil, en thee kiædel, en tin the potte, et ditto fad, en hør hegle, toe tin tallerkenør, et Durgslag, et Messing Rive Jern, og en mælke kande, dets til bekræftelse, under vore hænder, samt formaaet nærværende tvende mænd med os til vitterlighed at underskrive

Budsemarcke den 16de Decembr:1785.

Henrich Larsen   Karen K:I:D Jørgens datter.

At v^å underskrevne 2de mænd var overværende, da forestaaende Foreening imellem gaardmand Henrich Larsen af Budsemarcke og hands moder Karen Jørgens Datter blev aftalt, og hørte at saavel det anførte gods var enken allene tilhørende og ei videre, som og at undertægten var saaledes som anført er, det kan vi sandfærdig og efter forlangende herved bevidne.

Mændemarcke et Budsemarcke den 20de april 1786.

Jørgen Pedersen   Hemming H:I Johansen."

Som vi ved blev der alligevel vrøvl, for i de følgende år har Karen muligvis købt diverse gangklæder, eller måske var der en del gangklæder i dragkisten. —

Der var i hvert fald forbavsende mange gangklæder efter hende i skiftet, da arvingerne efterhånden besindede sig og kom frem med det, det havde delt i porten.

I skiftet efter Karen Jørgensdatter er flere af de ting, der er nævnt i Lars Henrichsens skifte, nærmere beskrevet, og det forstærker indtrykket af velstand.

Forresten var der nok mange skoleholdere, der vilde være glade for at få det til hele familien, som Karen Jørgensdatter havde reserveret sig selv.

I det følgende har jeg trukket alle Karens gangklæder ud af skiftet efter hende og ordnet dem på en overskuelig måde. Det eneste man savner i denne righoldige gardarobe, er benklæder, men sådanne har hun næppe haft.

4 særke havde hun foruden den, hun blev begravet i
 3 par blå strømper
 10 skørter fortrinsvis røde eller med rødt i
 3 vadmelstrøjer: grøn, ufarvet, rødtribet
 2 länketrøjer (strikketrøjer): højrød og blå
 1 hvid drejlstroje
 1 sort kattunstrøje
 2 stoffestrøjer: blåtribet og brun
 1 sribet bul
 2 par sko, det ene med spænder
 2 par tøfler
 4 forklæder: blåtribet, blåternet, hvergarns, kramlærreds
 4 huer: 1 hvid, 2 kattuns, 1 grøn damaskes
 3 halstørklæder
 4 par halvvarmer
 5 hørlærredstørklæder og 1 blårlærreds
 1 fin drejlsserviet
 1 sort kjole
 1 kattunskåbe
 2 par vanter: blå og hvide
 1 sort muffe med fouderal
 3 kramlærredsstrimler og 14 hørlærreds

Trasko nævnes ikke, så lidt som stunthoser. Derimod er der et par hørlærreds pudevår med kniplinger. Skørterne var mest hvergarn, men 2 var bajes og 1 flonel. Karen har været en statelig bondekone, når hun var i tøjet til at gå i byen.

Hun har nok også taget sig godt ud på baggrund af de gule sengeomhæng.

Alt i alt synes hun at ligge klart over gennemsnittet på den tid, selv om en og anden kan findes, som har mere tøj end hende, men så skal man også betænke, at hun har siddet enke i 5 år, da skiftet efter hende registreres.

På auktionen, der afsluttede skiftet, får vi mere at vide om nogle af de gjenstande, vi før har nævnt.

Dærkslaget var af messing, de 2 lysestager var store og af malm, lysepladen var messing, rivejernet var messing, tekedlen var kobber, endelig dukkede der en æbleskivepande op, der var af kobber, og 2 smørskåle af tin.

Karen Jørgensdatter døde ved midvinter 1787 og blev begravet den 25.februar. Der var stor dødelighed i landet i 1786-87, uden at man kan påvise nogen epidemi som årsag.

Ved skiftes afslutning fremlagde sønnen Henrich en under hans hånd på behørig stemplet papir forfattet regning på, hvad han havde udlagt til den salig kones begravelse og jordefærd, samt andre udgifter i anledning af auktionen.

Regningen lyder således:

Regning

Paa hvad ieg har udlagt til min Salig Moeders Begravelse, neml:

3 skp.hvede a 3 mark.....	1	rdl.3	mrk. 0	sk.
1 tønde Rug	4	rdl.0	mrk. 0	sk.
1 tønde Øll	3	rdl.2	mrk. 0	sk.
12 Potter Brendeviin a 18 sk.	2	1	§	
10 Pund Bærg Fisk a 6½ sk.	0	4	1	
8 Pund Smør a 13 sk.	1	0	§	
1 Kalv	0	1	8	
1 Pund Lys	0	1	0	
Betalt for hendes Liig Kiste	4	0	0	
for Liig Klædet	0	0	10	
for min Reise til herretsfogden	0	1	8	
for at ombringe Auktions Placaterne	0	1	8	
For Hr:Forv.Dalls Befordring frem-og tilbage Auktionsdagen	0	2	0	
er	18	rdl.1	mrk. 3	sk.

Sådan kom Karen Jørgensdatter hæderligt i jorden, men hun har nok vendt sig i sin grav på grund af al den ufred, der opstod omkring arvens deling.

Hun blev kun 60 år og nogle måneder.

Ane nr.46: Peder Rasmussen, Budsemarke, probandernes fmmmf.

Det mest karakteristiske ved landet bag Møns klint er, at landet falder helt ned i en dyb dal, før det rejser sig i det småbakkede vestlige Møn.

Denne dybe dal dannede langt op i middelalderen en fjord fra nordkysten ind til byen Borre, der da var købstad, og bag Borre, mod syd fortsatte lavningen i enge og moser for at slutte med Budsemarke sø ved sydkysten.

Det kunde se ud som om en jätte havde forsøgt med en slov kniv at skære enden af Møn, så den vippede opefter uden at falde af.

Ovenfor denne lavning, på Højemøn ligger Budsemarke, hvor Peder levede og virkede. Lige far barnsben har han haft et godt overblik over denne dal.

Nu ligger Møn jo lige på fugleflugtslinien. Her kommer alle de store fugleflokke, de arter, der flyver parvis, og de, der trækker solo. Forår og efterår, vår og høst er de passeret i millionvis, og Peder har taget sin part i forskellige fælder, et godt tilskud af fersk kød til den magre diæt som var levnet fra vinterens lange mørke måneder.

Og storken kom. Den havde sin gang i enge og moser, og selv om den nu og da snuppede en fisk fra søen, bar man over med den, for den bragte lykke.

De gamle vikinger kendte den ikke herhjemme fra, for først o.1450 har man de første meldinger om storke i Danmark. Den var vel mest talrig i 1700årene, hvor man har talt op til 64 reder på en præstegård i Jylland. Sikke et spektakel, de må have haft. Hver gang en stork kommer hjem fra en flyvetur, hilser den sin mage på reden med en højlydt knebren med sit lange, hårde næb, og magen svarer høfligt på samme måde, og når der så er 64 reder... jamen så var der også reder på alle de andre gårde, hvor man med flid lagde gamle vognhjul op for at lokke den kære gæst.

Dertil kommer så ungernes tiggelyde, pibende miaven, der minder om et knirkende vognhjul.

Alle gårde havde storkereder på Peders tid, og alle var de hvidtet overalt med storkeekskrementer.

Peder Rasmussen er blevet født om ved 1727 og voksede op i en fredelig periode uden krige. Vi kender ikke hans familie, men det må sikkert være en bror, der i 1756 optræder som hans forlover.

I begyndelsen af hundredagene blev Peder trolovet med pigen Else Maria Laursdatter af Magleby. Det var den 26. juli, og hans forlover Hendrich Rasmussen var fra Budsemarke, hendes forlover Niels Hemmingsen var fra Magleby.

"At intet lofstridigt kan hindre næstbenævnte personer i deres trolovelses og ægteskabs fuldbyrdelse, der for caverer

Hendrich Rasmussen	og	Niels Hemmingsøns navn
Budsemarcke		Maglebye."

Den 12. november, 2 dage før taksigelsesdagen for sejren ved Nyborg 1659, blev Peder og Else Maria copulerede i Magleby kirke. Udenfor Danmark-Norge rasede krigen mellem på den ene side England-Preussen og på den anden Rusland-Frankrig-Østrig-Sverige. Kornpriserne var gode.

Else Maria var næppe meget over 18 år, Peder var ca 10 år ældre. De fik deres førstefødte i 1758 på Pehrdsdag om vinteren, som er den 22. februar. Det var en pige, som i dåben kom til at hedde Kirstine.

Midt i høsten året efter nedkom hun med en lille dreng, som den 9. september fik navnet Jørgen. Han blev ikke ret gammel.

Igen i høsten 1760 nedkom Else Maria med en datter, som den 21. september fik navnet Sidse.

Det var altid i høsten. Den næste kom i 1762 og blev døbt den 12. september. Kirsten kom hun til at hedde, som sin ældste søster. Faddere var Niels Hemmingsen af Magleby, Rasmus Ludwig af Busene, Peder Laursens kone Kirsten og Mads Jensens datter Anne Margrethe begge af Raabymagle. Barnet blev båret af Niels Rasmussens Kirsten.

Moderen blev introduceret i kirken den 10. oktober. Præsten foretog djævluddrivelsen, stænkede hende med vievand og ledte hende ind i kirken til hendes stolestade.

I det daglige gik Peder i en hvid, ufarvet kofte og med hue, om vinteren med et såkaldt hætslag, der gik ned over skuldrene og kun lod ansigtet frit.

Når han skulde være pæn, f.eks. til ægtkørsel for herremanden, trak han i sin brune kjole og den trekantede hat. Forresten røg han.

Da botanikeren Carl von Linné i 1741 var på en af sine mange rejser, skrev han i sine dagbog om bønderne, at alle røg, mænd og kvinder, oldinge og børn. Alle havde en kridtpibe i munden, men det var ikke nødvendigvis tobak.

Man røg ikke så meget for nydelsens skyld, som fordi man troede, at røgen holdt sygdom og trolddom borte. Fra katolsk tid kendte man brugen af røgelse, og lægerne havde siden anvendt røgelse i forbindelse med alskens epidemier, senest i pestårene 1710-11.

Desuden kunde man jo se, at røgen holdt myg og fluer på afstand.

Kartofflen kom til Danmark ved denne tid. Egentlig hed den t'Erde-afpel, hvad der udviklede sig til Tartoffel, men da man i Nordøsttyskland og på de danske Sydhavssøer udtaler et t i begyndelsen af et ord som k, fik vi det sære navn kartoffel, som altså er Mønsk dialekt.

Alle børn på Møn har haft en raslesten at lege med som små. Det er en af Møns klints specialiteter, en pæn rund flintesten med et lille hul i og indvendig hul med en rund sten i. Det er en forstening, som findes i stort tal ved stranden, og som turisterne idag er meget ivrige efter at få med hjem.

I fasten 1765 kom der en lille dreng, som den 8.marts fik navnet Jørgen, men han blev kun 5 år gammel, muligvis på grund af den række af misvækstår, der kom.

Midt i slagtetiden 1767 nedkom Peders kone med endnu en dreng, der den 22.november fik navnet Jens.

I 1770 i julemåneden døde Jørgen og Sidse og blev begravet med 14 dages mellemrum. Sidse, der var 9 år på lillejuleaftens dag.

Der er noget mystik omkring Maglebys salg i 1769. Det var jo meningen, at kronens bønder skulde have lejlighed til at købe sig selv, og egentlig var det lykkedes for Maglebys sognemænd, men, da det blev klart, at de financierede købet ved at forhugge skoven, blev jorden igen taget fra dem, og i stedet overtaget af agent D.Staal, og i den jordebog, der blev optaget i 1774, nævnes Peder i Budsemarke på gård nr.10.

Gårdens tilstand betegnes som mådelig, mens beboerens tilstand er god. Han har altså holdt sig godt, selv om han nærmer sig de 50, men måske er det, fordi han tager lidt for let på tingene.

En lille Sidse, der blev født i høsten 1775, døde straks og blev begravet den 27.september, dagen før Mikkelsaften, hvor høst gildet skulde foregå.

Endelig fødte Else Maria ham en datter i 1778, der kom til at hedde Karen.

Peder Rasmussen må have været oldermand i 1785, da han det år skriver under på, at han har set en kongelig plakåt, der lød således:

"Pro Memoria No.71. Placat angaaende Straf for dem, som uden at være til=sagde eller have lovlig Ærinde, indfinde sig ved Forstrandene i Danmark, naar Vrag ankommer eller sligt kan være formodende.

Frederichsberg d.2den-September 1785. C.VII."

Det år blev hans næstældste datter, Kirsten gift med Henrich Larsen, og den 22.november 1786, havde de en datter til dåben, som fik navnet Maren, og Peder Rasmussen og Else Maria var blevet bedsteforældre.

Henrich Larsen havde gård nr.15 i Dudsemarke, så Kirsten kunde let smutte hjem til mor, hvis der var noget, hun ikke kunde finde ud af.

Ved folketællingen 1787 havde Peder og Else Maria kun Jens og lille Karen hjemme. De holdt en karl Jens Pedersen på 18 og en pige Karen Rasmusdatter på 28.

Nu og da har Peder Rasmussen været en tur ned til Budsemarke sø for at fiske. Det har nok mest været gedder, men en ål kunde der vel også være, så han kunde få åleskind til plejlene. Det var det eneste, der kunde holde til det daglige slid.

Nede på stranden har han måske taget en sæl. Bønderne måtte jo ikke eje geværer, så de måtte klare sig på anden måde, og sæler tog man på en måde, vi ikke synes om idag.

Man anbragte nogle jernkroge på sælernes hvilesten, og så spiddede de sig selv, men det var jo ikke sikkert, de døde straks.

Forresten skulde man passe godt på ved Budsemarke strand, for der var mange såkaldte hestehuller.

Peder har ikke været så glad for Kirstens giftermål, lader det til, for hverken han eller Else Maria er nogensinde faddere for hendes børn.

I årene 1791-92 fik sognet en ny præstegård, som sikkert alle beboerne har ydet deres arbejde til.

Napoleonskrigene og den deraf følgende florisante periode har nok smittet af også på Møn. Landbrugsvarerne har været i god pris, og Peder har nok nu og da været en tur helt til hovedstaden enten i eget ærinde eller for herremanden.

Julen 1798 blev meget trist, for da mistede Peder sin hustru gennem 42 år. Else Maria blev begravet den 28. december 64 år gammel. Hun var død den 6. december, men lå altså julen over.

Skiftet fortæller, at sønnen Jens på 30 år lever, datteren Kirstine er død, men har efterladt en datter, Anne Sophie Peder Johansdatter 16 år, desuden lever Kirsten på 36, gift med Henrich Larsen, og Karen på 20 år, som er hjemme.

Da Peder Rasmussen sammen med arvingerne fremsatte ønske overfor skifteforvalteren om at afslutte skiftet uden registrering, blev dette bevilget, efter at skifteforvalteren havde godkendt, hvad Peder Rasmussen vilde unde arvingerne.

Således fik da sønnen Jens 24 rigsdaler, svigersønnen Peder Johansen på sin datters vegne 12 rigsdaler, døtrene Kirsten og Karen hver 12 rigsdaler, vurderingsmændene hver 1 rigsdaler og skifteforvalteren 3 rigsdaler.

"Og da det erfares, at Sønnen saavel som Datteren som endnu er hiemme, bør have lige udstyhr til deres gilde lige med de øvrige gifte, saa blev Sønnen tilstaaed en Jern Kakkelovn, 1 lidet Vraaskab, 1 Sæng med blaastribet linnet under Dyne og 1 Rød stribet over Dyne, 2 blaastribede Hoved Puder og 1 par blaargarbs Lagen, 1 par hørgarns samt 1 par Pudevaar og 4 stk omhæng om Sængen. 1 Koe, 3 stk Faar, 1 par lysse Stager.

Til Pigen Karen PederDatter forundes: 1 Sæng med omhæng, 1 linnet underdyne blaastribet, 1 Rødstribet olmerdugsdyne, 2 Puder med Vaar, 1 par hørgarns og 1 par blaargarns lagen, 1 Malm Morder, og 1 Koe, og 3 stk Faar. Her foruden forundes Pigen til et bryllup 30 rigsdaler, og da alle de tilstødeværende ikke havde videre at erindre....."

Selv døde Peder Rasmussen ved nytårstid 1801 og blev begravet den 23. januar 1801, ved den tid da Englænderne havde lagt embargo på danske og norske skibe.

Han levede i den længste fredsperiode Danmark havde haft i århundreder, men krigen stod nu lige for døren.

Landlig Scene. Efter en Haandtegning af J. V. Sonne.

Ane nr.47: Else Maria Laursdatter, probandernes fmmmm.

Det er endnu ikke lykkedes at finde Else Marias fødsel, og det er slet ikke sikkert, at hun er Mønbo. Hun er dog født ca.1738, det år da Christian den Sjette forbød "de ukristelige" skuespillere og markedsgøglere at rejse ind i hans riger og lande. De, der var i landene, blev det forbudt at optræde både privat og offentligt.

Det mærkede man også i landsbyerne, hvor bjørnetrækkere og andre gøglere ofte drog igennem og optrådte på byens gadejord. Nu blev det en stille tid.

Forresten var der fred i landet, og Møn kunde glæde sig over at være fri for hoveri, idet Kronens hovedgårde var blevet nedlagt i 1697.

Men det betød også, at de unge ikke traf sammen på hovmarken, så den eneste mulighed for at træffe andre unge var kirkestævnet. Det var også under straf forbudt at udeblive fra kirkegangen, så det var i Magleby, man mødtes.

Nu tjente Else Maria som ung pige hos Niels Hemmingsen i Magleby, så hun havde god mulighed for at iagttage, hvor de forskellige kom fra.

Tjenestepigens dag startede med, at kørerne skulde malkes. Davren fik man først bagefter. Og det gjalt både sommer og vinter.

Nu var det sådan, at når kørerne kom på marken, var det forbundet med en vis risiko at gå derud fastende, for fra omkring 1.maj kunde man høre gøgen kukke, og det var farligt for en ung pige.

Hvis man hørte gøgen fastende, var man blevet gækket, og en ung pige, der var blevet gækket, vilde få et barn samme år, ja hun kunde endda blive lokket samme dag.

Derfor havde Else Maria altid en humpel brød med i seng, som hun spiste, før hun stod op. Så kunde hun roligt møde kukkeren og spørge ham: "kukker paa hvist, sig mig forvist, hvor mange Aar jeg skal gaa, førend jeg en Mand kan faa?"

Else Maria kom ikke til at gå længe. Hun var ikke mere end 18 år, da hun den 26. juli 1756 blev trolovet med den 10 år ældre Peder Rasmussen af Budsemarke.

Brylluppet stod i slagtemåned den 12. november, og der har nok været både kråsesuppe og blodpølse på menuen.

Else Maria fik nu sin egen mark at passe, kålgården, der helt og holdent var husmoderens domæne.

Det var oprindeligt sådan, at det var kvinden, der sørgede for planteføden, mens manden gik på jagt og skaffede kødet. Snart fandt hun ud af at lette sit arbejde ved at flytte de nyttige planter hen i nærheden af sin hytte og passe dem der, og det blev på den måde kvinden, der opfandt landbruget, ja arbejde som sådant.

Samtidig har manden nok fundet ud af at tæmme de første husdyr. Det er først senere, kvinden har manøvreret manden ud i arbejdet, hvad hun har travlt med at bebrejde ham i dag.

Det var næppe ret mange urter, Else Maria dyrkede i sin have. Det var først og fremmest grønkålen, der var den vigtigste vitamin- og mineralkilde. Den var det, der gav haven navn af kålgård. Når de nye kål var plantet ud om foråret, måtte man passe på, at hønsene ikke åd dem. Senere blev de gulnede blade hele tiden plukket af til grisen, for intet måtte gå til spilde.

Når høsten på markerne var ovre, kom høstfolkene og truede med at høste kålen også, de "strøj for kålen", dvs deres leer, og så måtte Peder og Else Maria ud og give en dram og bede dem så mindeligt lade kålen stå, så skulde de få et godt høstgilde.

Også hvidkål var der i Else Marias have, og krydderurter som timian, purløg, porrer, løg, kørvel, peberrod, asparges og diverse lægeplanter.

Derimod kendte hun ikke kartofler før langt senere, ikke rosenkål og rødkål, ikke agurker, asier og græskar, ikke tomater, bønner, radiser, salat eller spinat.

Else Maria satte 8 børn i verden i årene fra 1758 til 1778. Heraf fik hun lov til at se de 4 blive voksne. Det var den ældste, datteren Kirstine, der døde efter sit første barn, Else Marias datterdatter Anne Sophie. Desuden datteren Kirsten, der med Henrich Larsen fik mange børn, sønnen Jens og datteren Karen, som var 20 år ved Else Marias død.

Men der var 4 børn, der døde som små, 4 gange har Else Maria set en lille sort barnekiste blive sænket ned i en grav med et knust håb. Det var 2 drenge, som begge hed Jørgen, og som ikke blev 5 år gamle, og det var 2 småpiger af navnet Sidse, hvoraf den første blev 9 år gammel, og den anden døde spæd.

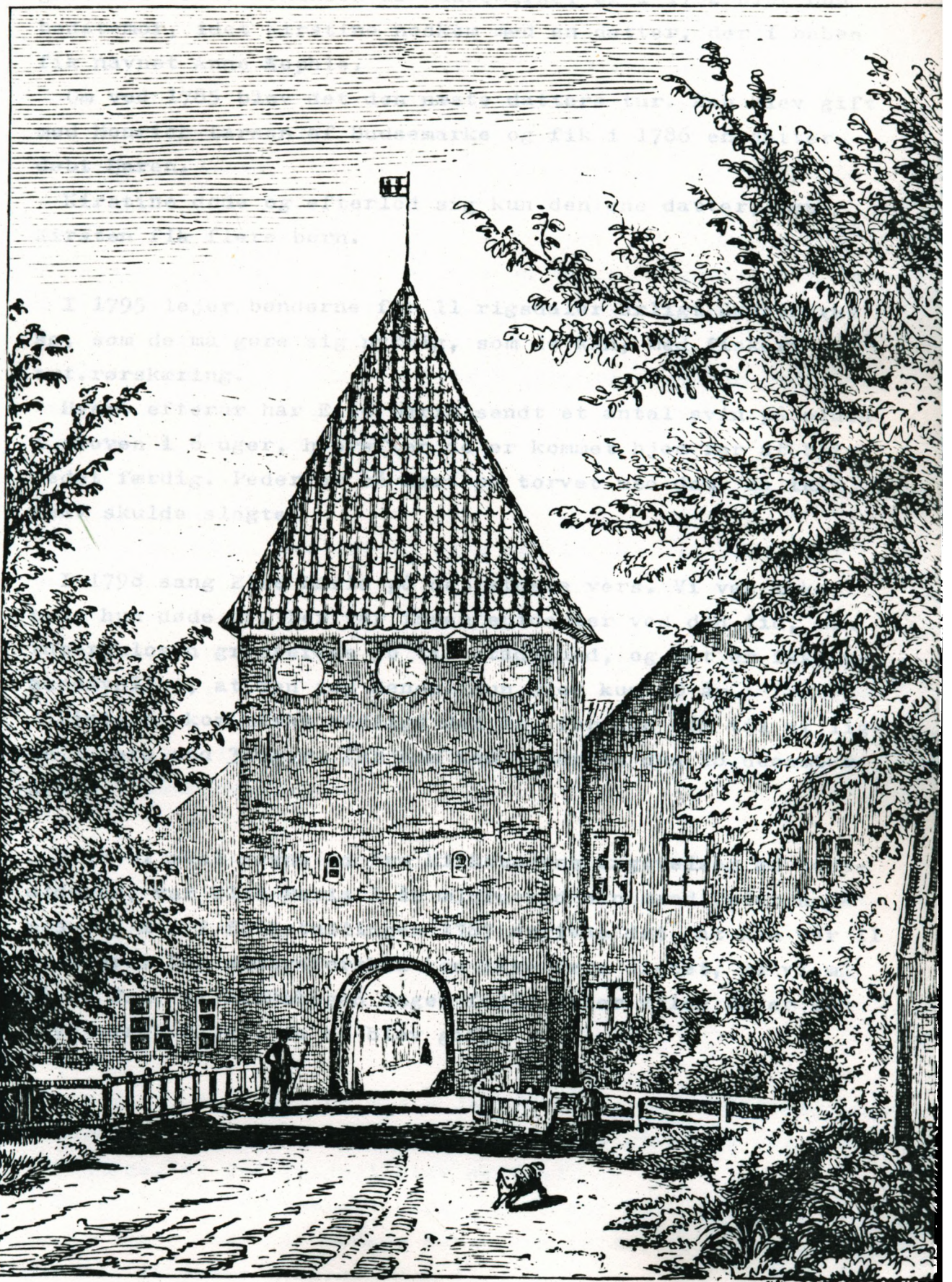
Else Maria Laursdatter af Budsemarke er ofte taget ind til Stege med sine haveprodukter, med høns og ænder, med bær måske og eventuelt med husflid, som skulde sælges på torvet. Hun har været kendt af sine faste kunder, og forresten var Møn ikke større, end at man kendte hinanden allesammen i hvert fald af udseende.

Herregården har hun næppe personligt haft noget at gøre med, men hun har sikkert været oppe at se Klintholm blive bygget, og hendes mand, Peder Rasmussen har sikkert været tilsagt til kørsel, ligesom han har måttet stille en karl som håndelanger ved byggeriet.

Else Maria har haft en pragtfuld udsigt over Østersøen, hvor store og små skibe passerede for fulde sejl, når vejret var til det, og med et par rebede sejl, når stormen var for hård. Hun har sikkert også set skibe strandе på kysten, og måske har hun haft en skibbruden sømand i pleje et par dage, før han skulde videre.

Hvert år har Else Maria været med i tørvemosen, og hvert efterår har hun sendt sine børn i skoven efter kogler til optændingsbrænde. Desuden blev der i Kronens tid udvist træ i skovene til brændsel, men det faldt bort ved godsets salg til private. Derimod fik bønderne kvas til gærdsel, og det brugte de som brænde sidst på vinteren.

Mølleporten i Stege paa Møen. •
 (Tegning af Carl Rasmussen efter Chr. Dalsgaard.)

Omkring ved 1780 blev Else Marias ældste datter Kirstine gift med Peder Johansen af Budsemarke, og i 1782 blev hun bedstemor, idet Kirstine nedkom med en datter, der i barnet fik navnet Anne Sophie.

Om ved 1785 blev det den næste datters tur. Hun blev gift med Henrich Larsen af Budsemarke og fik i 1786 en datter, døbt Maren.

Kirstine døde og efterlod sig kun den ene datter, men Kirsten fik flere børn.

I 1795 lejer bønderne for 11 rigsdaler årligt Budsemarke sø, som de må gøre sig nyttig, som de kan, med fiskeri og evt. rørsøskæring.

Hvert efterår har Else Maria sendt et antal svin på olden i skoven i 6 uger, hvorefter de er kommet hjem for at blive fedet færdig. Peder er så kørt på torvet med dem, de ikke selv skulde slagte.

I 1798 sang Else Maria på det sidste vers. Vi ved ikke, hvad hun døde af. Der var ingen epidemier ved den tid, men tuberkulosen grasserede jo til stadighed, og det er ikke usandsynligt, at den tog hende. Hun blev kun 60 år.

Vinteren kom måske tidligt det år, for hun kom til at ligge i mere end 3 uger, før hun kom i jorden den 28. december 1798.

Hvis vi skal regne ud fra kirkebogens angivelser af dødsalderen, var Else Maria 1 år ældre end sin mand Peder Rasmussen, men i folketællingen 1787 opgives det, at han var 11 år ældre. Den aldersforskel kan ikke være digtet, så vi må gå ud fra, at kirkebogen tager fejl. Eller vilde Peder kun have været 21 år, da de blev gift.

Ane nr.48: Niels Jensen, Nørresundby, probandernes mffff.

Han blev født i Sulsted sogn, der ligger nord for Nørresundby. Sognet ligger i 3 niveauer. Mod øst Hammer bakker, hvis ujævnt kuperede og sandede terræn når en højde af 88 meter på grænsen til Hammer sogn. Vest og syd for bakkerne kommer et plateau, hvorpå byerne Sulsted og Vestbjerg ligger, og vest herfor igen ligger et endnu lavere plateau, der længere ude går over i Store Vildmose, der på den tid året rundt sendte sin kolde ånde ud til alle sider, men især mod øst med vestenvinden. Nattefrosten varede her 3 uger længere end i resten af landet.

På den mellemste flade i byen Vestbjerg blev han født omkring 1717-18. Hans far, Jens Sørensen var selv af sognet, moderen, Anne Joensdatter var af Lindholm i Nørresundby.

Der var i forvejen i hvert fald en søn, Søren, og der kom en lillebror, Joen.

Hammer bakker, der for en stor del lå her som hede, var en spændende legeplads, men Niels har nok måttet passe får, og har nok gået den meste tid alene.

Kirken, hvor han blev døbt og konfirmeret, er vel den eneste i landet, der først fik sine kalkmalerier efter reformationen, idet de er dateret til 1548.

Det er isørigt en pragtfuldt udsmykket kirke med meget og smukt træskærerarbejde.

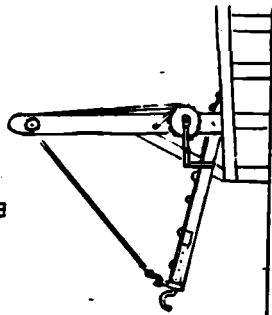
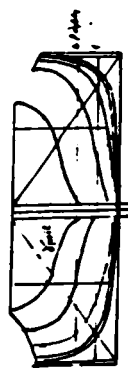
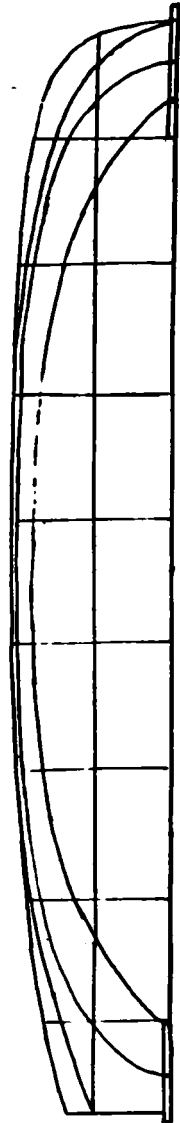
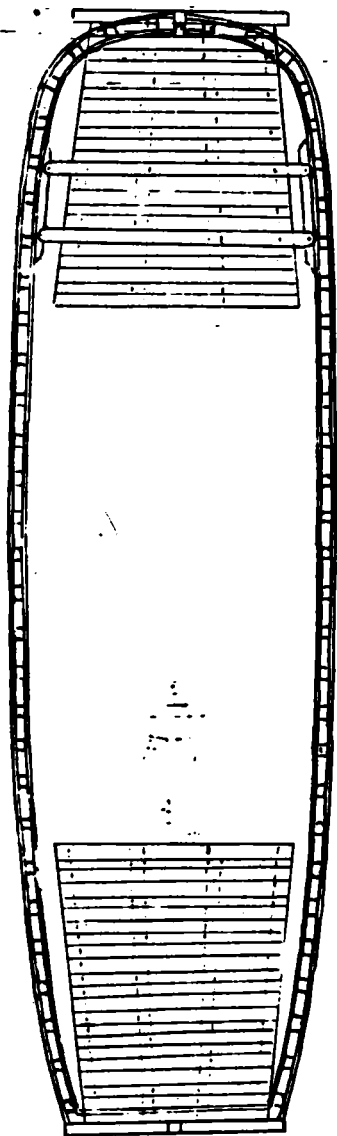
I 1725 var der en stort anlagt klapjagt på ulve, og så sent som i 1708 havde man skudt 3 stykker i juni måned. Det var et vildsomt og barsk område, han kom fra.

Det ser da også ud til, at hans far opgiver sit landbrug i Suldrup og flytter til Nørresundby, hvor han ligeledes driver landbrug.

Den 21.juni 1744 blev Niels Jensen og Karen Christensdatter trolovede. Der blev lyst for dem i Sundby kirke de følgende 3 søndage, og den 26.juli blev de viet.

De skulde snart komme i kirke igen, for kort før jul, den 20.december samme år nedkom Karen med en datter Anne Marie, der fik sit navn i kirken den 27.

Fargen > Aalborg,
bygget 1831-32
af Niels Bonnerup.

Bygning af Sjøfartøj til Aalborg i Aalborg
i Aalborg, bygget af Niels Bonnerup
i Aalborg, bygget af Niels Bonnerup
i Aalborg, bygget af Niels Bonnerup
i Aalborg, bygget af Niels Bonnerup

Det er formodentlig Nielses 3 brødre, der nævnes først som faddere, Joen i Lindholm, Søren Kornmaaler og Lars Wille Bedienter i Aalborg, så er det Nielses kusine Anne, gift med mølleren i Lindholm og senere mor til de berømte, kønne møl-lerdøtre, og endelig Mette Marie Pedersdatter.

Mandag den 20. august 1746 måtte Niels igen efter madammen, og Karen nedkom med en søn, som "formedelst befunden svag-
hed" blev hjemmedøbt den 25. august med navnet Jens. Først 10 dage senere, den 4. september, blev det lille væsen fremstil-
let i kirken til dåbens bekræftelse.

Faddere var Hans Jensen, Søren Ladefoged, Lars Pedersen Brokarl, alle af Sundby, Søren Jensen Bedienters hustru af Aalborg og Karen Thygesdatter af Aalborg.

Vi ved ikke, hvad Niels levede af på den tid. Måske tjente han hos sin far, men, når der er en brokarl fra færgesædet blandt fadderne, så har Niels nok også haft tilknytning til færgerne.

Ganske vist var Lars Pedersen gift med en af Nielses kusiner, men dem havde han 22 af, foruden 24 fætre, så der er dog tale om en slags udvælgelse.

Forresten var en anden kusine gift med færgesæder Jørgen Pedersen.

Ved årsskiftet 1747-48 døde Nielses far, Søren Sørensen 72 år 5 mdr. 3 uger og 1 dag gammel. Han blev begravet Helligtrekongers dag.

12 uger efter nedkom Nielses kone Karen Christensdatter med et søndagsbarn den 31. marts. Dagen efter blev han hjemmedøbt med navnet Christen, og Palmesøndag den 7. april 1748 blev han fremstillet i kirken.

Fadderne var Peder Madsen Muurmester, gift med en kusine til Niels, Christen Jørgensen, gift med en kusine til Niels, Christen Jensen i Sundby, Maren, Søren Jensen Bedienters i Aalborg og Dorte Marie Herr Lars Baltzersen Snedkers datter i Aalborg.

Den 27.december 1751 fik Niels og Karen en dreng, som nytårsdag fik navnet Joen efter sin morfar, og endelig den 22. februar 1758 kom der en lille efternøler, som den 26.februar fik navnet Søren.

Der har tit og ofte vist sig sære sekter rundt omkring i landet, men en af de særeste var dog kyssesekten, der blev dannet på Mors omkring ved 1740.

Som navnet siger, var det vigtigt, at man kyssede hinanden ved enhver given lejlighed, og når man kender jyderne, må man vist indrømme, at den har virket mærkelig netop i den kant af landet.

Sekten kom til Nørresundby 20 år efter sin start, og man nævner blandt dens lokale ledere her Else Terkildsdatter og Niels Gregersen, der giftede sig sømmeligt, men der var jo også Peder Lassen Grud, som ikke holdt sig til kys, idet han præsterede at blive udlagt som barnefar til 4 børn på et halvt år. Det tog vinden af sejlene for sekten, men man havde et godt samtaleemne det år.

Nielses mor, Ane Joensdatter havde ellers holdt godt ud, men den 15.februar 1767 kunde hun ikke mere. Hun blev 79 år 9 mdr.3 uger og 4 dage gammel. Hun skal således have været født 1687, Jens Vestbjergs enke.

Nu blev Niels og Karens ældste søn Jens gift. Hans kæreste hed Dorthe Kirstine Christensdatter og var fra byen. De blev viet 2.påskedag 1768.

Fra 1758 er Niels Jensen blevet kaldt Vaagkarl. Hans arbejde har været at sidde vagt ved færgebroen om natten, og så har han nok fisket en del om dagen.

Den ældste søn Jens blev udlært som skrædder, den næste, Christen blev vaagkarl og fisker som sin far. Han var gift med Bodil Nielsdatter, men havde vist ingen børn.

Nummer 3 Joen blev fergeskipper, og den yngste Søren blev fisker, senere vaagkarl. Datteren Anne Marie var vistnok gift med Peder Olsen med hvem hun havde en datter Dorthe.

Alle sønnerne ejede selv deres hus i byen.

Hos Jens og Dorthe Kirstine kom der 4 børnebørn. Maren i 1768, Christen i 1771, Joen i 1778 og Karen i 1783. Joen døde som lille og Christen rejste til Sjælland, hvor han blev en rig mand.

Der har gået færger mellem Aalborg og Nørresundby altid, siden får Gorm den Gamle, og altid har landet hævet sig her oppe, og færgebroen er flyttet længere og længere udad.

Det kan man se på den stenkastning, som gennem årtusinder er blevet forlænget og udbedret, men som nu ligger skjult under de 2 byers opfyldning. Fra 1725 har vi en udmærket beskrivelse af den, der gik ud til Sundby bro. Den dannede jo, som vi har set et vigtigt element i familiens hverdag.

"...Sundby Færgebros Stenvase, som gaar fra bemeldte Færgebro og op til Sundby til Morten Hansens Dør ibd., er en meget slem ujævn Stenbro, saa det er med Møje, et Menneske kan gaa fra eller til Færgestedet paa disse meget ujævne og slemme Stene, thi om et Menneske faldt derpaa enten af Stormvind eller ogsaa af Alderdom, da er det farligt, at de jo kan hende Skade enten paa Arme eller Ben, formedelst somme Sten ligger saa meget ujæynt og uordentligt, hvilken Stenbro dette hele Vendsyssel Land samt flere og særdeles Sundby Indbyggere har daglig Nytte og Magelighed af, om samme Stenbro var vel repareret, som aldrig nogen, nu lever, enten har ladet reparere eller tald derpaa, førend nu udi i disse Aaringer, at Vejmasteren har en Sinde hvert Aar ladet reparere samme Vase med noget Fyldning iblandt disse bemeldte store Stene af Smaasten og Grus, som har vel været godt, saa længe at det kunde blive beliggende for Vandflod af Fjorden..."

Og sådan så det ud i endnu 100 år, i hele den tid Niels og hans pårørende havde med færgeriet at gøre.

Færgetypen på overfarten var en kåg, en fladbundet, bred båd, som kunde ros vistnok af 2 rokarle.

Samtlige 12 færgerettigheder ejedes 1753 af herr Mogens Rosenkrantz til Spøttrup og hans frue, Christence Hornemann.

Disse ejere overdrog samme år alle rettigheder til Aalborg Fattigvæsen uden vederlag. Det betød imidlertid ikke stort for de ansatte i Nørresundby, for beboerne i Nørresundby havde fra gammel tid kongeligt privilegium på at have arbejdet på overfarten, og sådan blev det ved med at være.

Nu ved vi jo godt, hvordan det går, når nogle har eneret, ellers kan vi få det at høre her i en udtalelse fra 1812, altså selvfølgelig efter Nielses tid.

"Da Sundby Færgemænd er behersket af de slemmeste Laster, Dovenskab, Tværhed, Begierlighed og Efterladenhed i at opfylde deres Pligter i Henseende til Overfarten fra Sundby til Aalborg, saa var det at ønske for Publikums Vel, at tvende Træheste kunde blive opsatte paa Sundby Færgebro..."

Ja ja, misundelsens brød skal også spises, men selvfølgelig har der til enhver tid været uoverensstemmelser mellem færgefolkene og passagererne, ikke mindst på grund af de faste takster, som jo skulde give et anseligt overskud til fattigvæsenet og dog også kunde forsørge færgefæsterne og deres hjælpere.

Ved floketællingen 1787 finder vi endnu Niels Jensen som Vågkarl. Han er angivet at være 69 år. Hans kone Karen er 61, og deres yngste søn, som er fisker, er 29 og bor hjemme.

Sønnen Jens er 41, skrædder, gift med Dorthe Christensdatter på 46. De har 2 døtre hjemme, Maren på 18 og Karen på 4 år, og så har de en gammel pige på 77 år boende, som er al-misselem.

Sønnen Christen er 38, fisker og vågkarl, gift med Bodil Marie Nielsdatter på 42, ingen børn.

Sønnen Joen er 36, færgeskipper og gift med Maren Jacobsdatter på 48, ingen børn.

Og det var så ved at være slutningen på den historie, for året efter døde Nielses hustru den 20. januar, 62 år gammel. Niels holdt ud i godt 3 år endnu, så døde også han, den 11. februar 1791, 74 år gammel, men vist i tjeneste til det sidste.

Ane nr.50: Christen Vognsen, Torndal, probandernes mffmf.

I Christian den Femtes matrikel af 1688 er gården Torndal ansat til 4 tdr.1 skp.2 fjk.og 1 alb.hartkorn. Den lå i Hammer sogn, Kær herred, Aalborg amt, og den var beboet af Vogn Madsen, der fæstede den ene halvpart, og Karen Nielsdatter, der havde den anden halvpart i fæste efter sin afdøde ægtemand.

Vogn Madsen, der var opkaldt efter sin fars husbond, adelsmanden Vogn Vognsen, havde giftet sig til fæstet med Dorethe Jensdatter, som var datter af Jens Hansen, der er nævnt i 1663. Han var da fæster af gården.

Gården lå i Hammer bakker, som er en skarp og sandet og dertil altså bakket egn. Skov var der intet af til gården, men des mere hede.

Vogn Madsen og hans hustru havde børnene Sidsel, Hans, Mads og Jens, da Christen blev født i 1692.

Han blev døbt den 17.april i Hammer kirke. Det var den lærde pastor Stampe, der var sognepræst, men det kan godt have været kapellanen Jens Bruun, der har stået for dåben.

Torndals bygninger lå lige syd for det punkt, hvor kirkevejen støder til præstevejen, altså på et relativt befærdet sted i en tyndt befolket egn.

Jorderne brødte sig herfra mod syd over bakker, stejle skrånninger og dale, og man havde fra gården et pragtfuldt udsyn over Limfjorden og over de flade sletter, der bredte sig til alle sider omkring Hammer bakker, der oprindeligt var en ø i istidshavet.

Nabogården mod vest, Brødland lå midt i Hammer bakker i et jævnt plant terræn, som nok har givet gården navn.

Der var især dengang noget spændende over denne egn, med de mørke, lyngklædte bakker, hist og her dækket et noget forblæst krat, gennemskåret på kryds og tværs af dybe, sandede hulveje.

De dyrkede pletter jord var snart overset, for de mange krige og besættelser havde tyndet svært ud i befolkningen. Til gengæld var ulvene blevet en plage.

Endnu idag kan man fornemme noget af fortidens stemning i Hammer bakker, de gamle dage trænger sig på med overleveringer om stimænd på lur i hulvejen, tyve, der dinglede i galgen, når vestenvinden strøg ind over bakkerne, osende heksebål fra bakketoppen til manende advarsel, og fromme pilgrimme, der kom til den hellige kilde.

På Christens tid var intet af dette langt borte. Han har ofte passeret lige forbi det gamle tingsted, hvor dommene blev afsagt og eksekveret, og selv om man havde fået skudt de fleste ulve, var der dog stadig nogle, som om vinteren hylede i bakkerne.

Christen var 2 år, da der kom en lillebror, som i dåben fik navnet Thomas. Den sidste, der kom i 1697, og som kom til at hedde Jens, efter den bror, der døde, han blev selv bare 2 dage gammel.

Indtil dette år havde enhver haft ret til at brænde sin egen brændevin, fra da af var det bønderne forbudt at brænde, selv til eget forbrug. Det blev nu forbeholdt byerne, som til gengæld for denne ret, måtte betale afgift til den enevældige stat. Der skulde dog gå mange år, før denne lov fik nogen væsentlig virkning heroppe.

Christen mistede sin mor, da han var 13 år gammel. Hun døde i efteråret 1705, 51 år gammel. Begravelsen fandt sted den 7. november fra Hammer kirke.

Til Torndal hørte et stykke overdrev langs med kirkevejen mod vest helt over til sognegænsen til Sulsted. Arealet var takseret til at kunde ernære 10 høveder, og dem har jo Christen nok ofte måttet hente.

På turen gennem bakkerne har han kunnet iagttage ræv og grævling, høg, falk og ørn, men næppe mange hjorte, da disse var blevet slemt decimeret af tyskere, svenskere og polakker.

I året 1707, da Christen var 15, nedbrændte det meste af hans barndomshjem.

Tingbogen for Kær herred meddeler ved denne lejlighed, at rallingshuset, dvs beboelsen lå i retning nord-syd og var 9 bindinger langt og 12 alen bredt.

Ilden opkom ved midnatstid, da alle var i seng, men heldigvis havde gårdfællen, der på den tid hed Niels Hansen, set ilden fra sine vinduer i den anden længe, selvom også han var gået i seng. Han råbte straks allarm, men Christens barndomshjem stod allerede i lys lue.

Christens far og et af børnene blev stærkt forbrændt under forsøget på at redde de 2 andre, som var inde i flammerne. Alle blev reddet, men kun det nøgne lix, bogstavelig talt.

Af Niels Hansens rallingshus, der ved vestenden var bygget sammen med Vogn Madsens, brændte taget på 5 fag, men da det var stille vejr, blev resten reddet ved tililende folks assistance.

Det var selvfølgelig et forfærdeligt chock. Huset var, som der står skrevet "ganske til Aske opbrændt", men med naboers hjælp, blev et nyt hjem bygget op til familien.

Da der kun var 3 børn hjemme, må vi gå ud fra, at de 2 ældste Sidsel og Hans, var ude at tjene.

Christen måtte nu også afsted. Vi ved ikke, hvad han kom til at lave, men noget tyder på, at han har tjent på Brødlands vindmølle, for senere finder vi ham sammen med broderen Mads i Storvorde, og her bliver Mads Vognsen betegnet som møllersvend, og han må så have lært på den lokale mølle.

I 1718 tjente Sidsel på herregården Vang, og her traf hun sin tilkommende, Anders Nielsen, som hun blev gift med den 6.juni det nævnte år.

Storebror Hans blev gift den 20.marts 1723 med Anne Jensdatter, og han har nok samtidig overtaget gården, og faderen er så gået på aftægt.

Niels Hansen i nabohuset døde i 1728, 67 år gammel. Vogn Madsen, der døde i 1734 og blev begravet den 7.marts, må mindst have været 80, men hans alder opgives desværre ikke i kirkebogen.

Vi vil nu forlade det gamle barndomshjem i de romantiske forblæste lyngbakker, men først må vi dog bemærke, at Hans, der overtog det, blev 79 år gammel og døde på gården i 1757. Og nu vil vi så forfølge Christen og hans søskende.

Oppe fra Torndal kunde man også se helt over til den anden side af Limfjorden. Her endte Mads. Det kan næppe bevises, at Christen var med ham hele tiden, men senere har han været der.

Mads gjorde et godt parti, ellers skal vi sige et fint parti, da han kom til Storvorde, syd for fjorden. Måske var det hans efternavn, Vognsen, der imponerede ved sin adelige klang. I hvert fald blev han - før 1720 - gift med Cathrine Margrethe Hansdatter Appel, datter af løjtnant Hans Caspar Appel.

Da han døde i 1751 - begravet 4. april - efterlod han sig børnene Hans på 30 år, Dorrethe 27, Vogn og Anne Magrethe på 25 og Henrich på 19 år. Og han kaldtes da, som nævnt, møllersvend.

Men det var også i Storvorde sogn, Christen fandt sin viv.

Hidtil har vi bevæget os på fast grund, selv om vejen frem her og der har været lidt sandet, men nu skal vi passere et stykke med hængedynd, hvor det gælder om at springe fra tue til tue. Der er ingen vej udenom.

Det er nemlig desværre sådan, at vi ikke ved, hvad Christen lavede fra 1707, hvor hans barndomshjem brændte, og til han i 1739 gifter sig i Storvorde med Maren Christensdotter. Vi må altså til at gætte.

Hvad ved vi om tiden, der kan lede os på sporet? I 1701 fik vi en lov om militær værnepligt for landboer. Der skulde til stadighed være indkaldt en mand for hver 20 tdr. hartkorn, og hver indkaldelse varede 6 år. Torndal skulde altså regne med en mand for hver periode på 30 år.

Dertil kommer, at Frederik den Tredie i 1711 erklærede Sverige krig, mens Karl den Tolvte sad nede i Tyrkiet og små sov. Krigen kom til at vare i 10 år, og den nationale styrke blev dels udvidet, dels måtte man have erstatning for de faldne og sårede.

Desuden skal vi huske, at Christen var en meget gammel petersvend, da han giftede sig. Han kan meget vel have været vidt omkring i verden, og oplevet lidt af hvert.

Ved sin hjemkomst finder han storesøster Sidsel i Nørresundby, hvor han selv slår sig ned, storebror Haas hjemme i Torndal, og storebror Mads i Storvorde.

Vi ved desværre ikke, hvad der er blevet af lillebror Thomas, men han dukker vel op engang.

Den 24.maj 1739 dør Sidsels anden ægtemand, Niels Jensen Giøl i Nørresundby 52 år 8 mdr.1 uge og 2 dage gammel, som der står i kirkebogen.

Samme år er det, Christen tager sig sammen. Den 25.oktober bliver han trolovet i Storvorde med Maren Christensdatter. Ægteskabet ses ikke indført i kirkebogen. Bruden var født i 1709 og var således hellerikke nogen årsunge.

Det ikke helt unge par slog sig ned i Nørresundby.

Christens søster Sidsel, der nu sad enke for anden gang, døde i 1741 og blev begravet den 19.marts. Kirkebogen siger, at hun blev salig.

På den tid var Christens kone gravid i femte måned. Hun nedkom den 29.juni samme år, og barnet blev døbt den 9.juli opkaldt efter både sin farmor og sin mormor med navnene Dorothea Kierstine.

Hun blev sine forældres eneste barn.

Jordebogen over Sundby gods af 1756 fortæller os ifølge Chr.Petresch Christensen, at Christen Vognsen har lejet sig og sin lille familie ind i gadehus nr.53 for en årlig leje af 1 rigsdaler og 9 skilling.

Christen ernærede sig og sin familie som daglejer, så det er ikke usandsynligt, at også hans kone har måttet ud at tjene til livets ophold. Som nævnt kan Christen have kendt til mølleri, og hvis han har været karl i Lindholm mølle, kan han have truffet sin datters tilkommende der, idet han, Jens Nielsen, var af møllerens familie. Desuden var Jenses far født i Vestbjerg bakker, der er en del af Hammer bakker.

Christen kan således have kendt både Jenses far og hans farfar, der også var fra Vestbjerg. Der er stor mulighed for et meget gammelt bekendtskab.

Den 22.februar 1767 mistede Christen Vognsen sin hustru. Han var nu selv 75 år gammel og næppe meget bevendt. Det følgende år giftede hans datter sig den 4.april med skrædder Jens Nielsen. Det var 2.påskedag, og kort før jul, den 10.december blev Christen bedstefar. Han nævnes ikke blandt fadderne, men det er værd at bemærke, at en af fadderne var fra Brødland i Hammer bakker, Torndals nabo.

Barnet blev kaldt Maren efter sin mormor.

Christen blev knapt 78 år gammel. Han døde den 28.januar 1770. Selv havde han ikke det store held i tilværelsen, men den lille dreng, der den 15.september 1771 fik hans navn i dåbsgave, ham var lykken med - i hvert fald i det økonomiske.

Ane nr.51: Maren Christensdatter, Storvorde, probanders mffmm.

Ligesom Hammer bakker nord for Limfjorden danner en "ø" i et vidtstrakt fladland, sådan gør Gudumholm det samme syd for fjorden. De 2 øer kan "se" hinanden over Langerak, som er den østlige ende af Limfjorden.

Gudumholm er dog mere plan på overfladen og betydeligt større af omfang. I den nordlige ende af Gudumholm, på et fladt "næs" ud i den hævede havbund, ligger byen Storvorde omgivet på de 3 sider af flade marker, enge og kær.

Ude i dette flade land, "i Kiæret" blev hun født i foråret 1709. Dåben fandt sted den 1.maj, og Maren blev båret af Anders Andersens hustru Karen Madsdatter. Fadderne var Mads Thomassen, Christen Thomassen, Christen Pedersens søster, Anne Pedersdatter og Søren Sørensen.

Marens forældre, Christen Pedersen i Kiæret og Kirsten Sørensdatter Bendsdatter var blevet trolovet den 18.maj 1704 i overværelse af leutnant Hans Caspar Appel, Søren Christensen, Søren Sørensen, Mads Thomassen, Christen Thomassen, Peder Rasmussen og hustru Gertrud Pedersdatter Bagigaard, Jørgen Ørgrat og hustru, Peder Lauridsen Bertelsen etc alle af Storvorde. De blev viiede samme år den 28.september, da høsten var godt i hus.

Ved juletid 1706 havde de fået en lille pige, som ved dåben 3.juledag var kommet til at hedde Mette, og det var hele Marens familie, da hun selv arriverede.

Det år, Maren blev født, erklærede vi Sverige krig. Den svenske konge Karl den Tolvte sad nede i Tyrkiet med tørre lommesmarter, og Frederik den Fjerde mente, at tiden var inde til revance for Christian den Femtes nederlag ved Lund.

I alle sogne blev der udskrevet bondekarle til militærtjeneste, og hver gang en blev dræbt derovre ved fronten, måtte en ny karl stilles i sognet.

I Østrekær lå en stor sten. Man sagde, at skipper Klement havde holdt sig skjult der, da han var på flugt efter nederlaget til Johan Rantzau. Det var en mand fra Storvorde, der angav ham. Det var i 1536.

r.

Et af årets højdepunkter for Maren var pinsemarkedet i Aalborg. Det var indstiftet ca. 1500, eller rettere flyttet til Aalborg fra Nibe, hvor det var flere hundrede år gammelt som institution.

Opriðdelig varede det fra 2. til 4. pinsedag, men i tidens løb var det blevet strakt ud over 14 dage. Fremmede købmænd og håndværkere strømmede til fra hele landet, ja selv fra Tyskland, Nederlandene og England kom der gæster til Aalborg i pinsetiden.

Op ad Åsterå, der dengang var åben op til Gammeltorv, lå der skude ved skude med forskellige markedsvarer. Bl.a. lå her skuder fra Skagen med tørfisk, og fjordkrejlere med pottemagerarbejde, ål o.a.

Langs med åen og på torvene stod bod ved bod med alle mulige kramvarer, og borgerne lejede deres fortove, kældre og halvtage mod gaden ud til markedsgæsterne.

Her kom remsnidere fra Viborg, skomagere fra Hobro, hanskemagere fra Randers, der var hattenmagere, grydestøbere, kleinsmede, sporemagere, sværdfegere, kandestøbere, feldberedere, hjulmagere, isenkræmmere etc.

Der var træhandlere fra skovegnene, vinhandlere, klædekræmmere, båndjæder, apotekere osv.

Til de besøgendes assistance var der bogførere, skrivere, stærstikkere, broksnidere, tandudtrækkere og skøger. Der var gøglere, gavtyve og andre tyve, samt en masse farende folk.

De første gange har Maren nok været lidt forskræmt og meget opstemt. Senere har hun taget det mere roligt, men det var nok hele hendes liv noget, hun så hen til.

Ganske vist tog markedet en del af i Marens tid. Det var ikke så rigt og broget som i 1600årene, men der var såmænd nok at se på, og byens handlende strengte sig jo også an i de dage, hvor konkurrencen var hård.

Vi har en beskrivelse af tilstanden i bl.a. Fleskum herred, hvor Storvorde ligger, ved den tid, Maren levede.

"Jorden overalt nesten befindes af Hede, Moser, Kjær og Enge... Ingen Skove eller Krat... Harer findes paa adskillige Steder udi Hedemarken. ...Tørveskjær af Skov-Tørv og Hedetørv overalt.

...af Kørnvarer, som til Brændevin, Øl og Malt og Gryn giøres, voxer, Gud være æret, i denne Egn... Senppsfrø, Haveurter saavidt til enhver Fornødenhed. Af Hø avles, naar Gud giver Væksten, saa meget til Bondernes Fornødenhed og sommetider noget over, som til Kiøbstedmanden kan afstaaes... Af Lyngslet er ogsaa meget til Bonde og Hosbonds Fornødenhed og sommetider noget deslige at afskætte til Kiøbstedmanden, for Trang hos Bonden af Penge til kongl. Skatter...

Allehaande Slags betydelige Kreaturer, som udi benævnte Herred opfødes og findes, nemlig Hester, Stude, Kiør og Faar, hvoraf Ost og Smør, Tallig, Huder og Skind, Svin og Flæsk, Kalkunskerhøns, Gæs, Ænder, smaa Høns, Duer og deslige er og findes overalt.

Item de, som Vildt er, som Ulve og Ræve, er Mængde af og gjør Landmanden stor Skade paa hans Kreaturer...

Adskillige Slags Fiske, som fanges i samme Egn, nemlig i...Limfjorden, faas Vaar- og Høstsild, Aal, Flynder, som kan bruges færske, Desligeste til at salte...

...Sælhunde, som faaes Tran af og Skindene til Brug, fanges ofte nogle af i Limfjorden.

I benævnte Herreds Sogne og Byer er deres Næring og Brug ej andet end som Bondehandel og Brug., mens af fabriqverede Varer findes der intet."

Hvis Maren endnu var i sit hjemsohn, da hun var 18 år gammel, har hun overværet, at en flok "Springhvaler, af 20 Alens Størrelse eller Længde, der sprudede meget Vand af og vankede hid og did i Fjorden og foraarsagede stor Frygt, Skræk og Alteration hos Fiskerne".

Langerak var og er meget lavvandet overalt, bortset fra sejlrenden, der bugter sig som en ål, så den hist og her går helt ind under en af kysterne og giver mulighed for en havn.

Maren har sikkert været ude at soppe i forbindelse med det lokale kyst-fiskeri, men måske har hun fået bekked om at passe på ved udløbet af åen, hvor bundforholdene nok har været usikre.

Hun har sikkert været ude at samle dun til dynefyld om efteråret, når det store fugletræk drog mod syd og overnattede på fjorden.

Senere har hun været med til at sætte tørveskruer op og gå på hoveri i Klarupgårds marker.

Det er ikke til at sige, hvor og hvornår Maren traf sin ægtemand. Vi ved blot, at hendes senere svoger Mads Vognsen boede i Storvorde i hvert fald fra 1720, da Maren var barn endnu. Det er nok meget sandsynligt, at Christen Vognsen har besøgt sin bror, men vi kan udtænke mange andre løsninger på spørgsmålet.

Således kan Maren meget let have været med på Mads Vognsens pindevogn til pinsemarked i Aalborg, hvor så de to brødre har mødt hinanden.

Lad os ikke spekulere mere på det.

Maren var ikke længere nogen ung pige, da hun blev trolovet.

"Annus 1739. Dom.22.post Trinitatis, den 25.October blefve trolofvede Unge karl Chresten Vognsøn af Sundby norden Fiorden, som hafde sin rigtige ægteskabssedel fra Velærværdige Hr. Knud Schott i Sundby, og unge pige Maren Christendaatter her af Storvorde.

Forlofvere for alt stridigt vare: Lauridts Jensøn og Michel Jensøn, begge af Storvorde."

Da brudgommen var 47½ år gammel, er der vel ikke noget at sige til, at han skulde møde med bevis fra præsten for, at han ikke var eller havde været gift.

Maren flyttede nu med sin mand til Sundby norden Fiorden, hvor han havde skaffet sig et udkomme - formentlig som arbejdskarl.

Maren har sikkert måttet bidrage til husstandsindkomsten ved at tage arbejde ude, som det nu kunde falde. Det er ikke utænkeligt, at de begge har arbejdet hos en af byens jordbrugere.

Torsdag den 29. juni 1741 nedkom Maren med en lille pige, og søndag den 9. juli blev hun døbt med navnene Dorothea Kierstine efter sine 2 bedstemødre.

Fadderne var: Christen Sørensen, Christen Michelsen drejer, Anders Jensen Brylov, Cathrine Margrethe Madz Vognsens hustru af Store Vaarde bar barnet, og Johanne Jens Mortensens i Sundby stod hos.

Den lille familie boede i 1756 i et gadehus, som Christen Vognsen havde lejet for en årlig afgift af 1 rigsdaler og 9 skilling.

Maren er ofte taget med færgen over fjorden. Så længe noget af familien levede i Storvorde, har hun besøgt dem, og senere har hun naturligvis været mange gange i Aalborg. Beboerne i Nørresundby rejste nemlig gratis med færgerne.

Forresten har hun sikkert også prøvet at gå over fjorden, når det var isvinter. Det var en almindelig trafik.

Den 22. februar 1767 døde Maren Christensdatter, Christen Vognsens hustru i Sundby, knap 58 år gammel. Kirkebogen siger 55 år 2 måneder 4 dage, så hun har måske fileet lidt på sandheden, da hun forhandlede ægteskab med Christen.

Hendes datter, der blev gift med skrædder Jens Nielsen, nedkom den 10. december 1768 med en datter, der blev opkaldt efter Maren.

Christen Vognsen overlevede Maren i 3 år. Han døde den 28. januar 1770, 78 år gammel.

Ane nr,52: Anders Larsen Rugaard, probandernes mfmff.

Grenaa havde dengang en vidunderligt smuk beliggenhed mellem Kattegat og det smilende dejlige Kolindsund, men byen selv var i en fortvivlet forfatning, da Anders kom til verden.

Gennem næsten 100 år havde byen været hjemsøgt af ildebrande, krige og oversvømmelse, og på det seneste var havnen begyndt at sande til, så skibe ikke kunde komme ind til byen mere.

1723 den 7de Martij blef Laurs Andersøns Søn læst over i Kirken - Anders - som tilforn var hjemmedøbt.

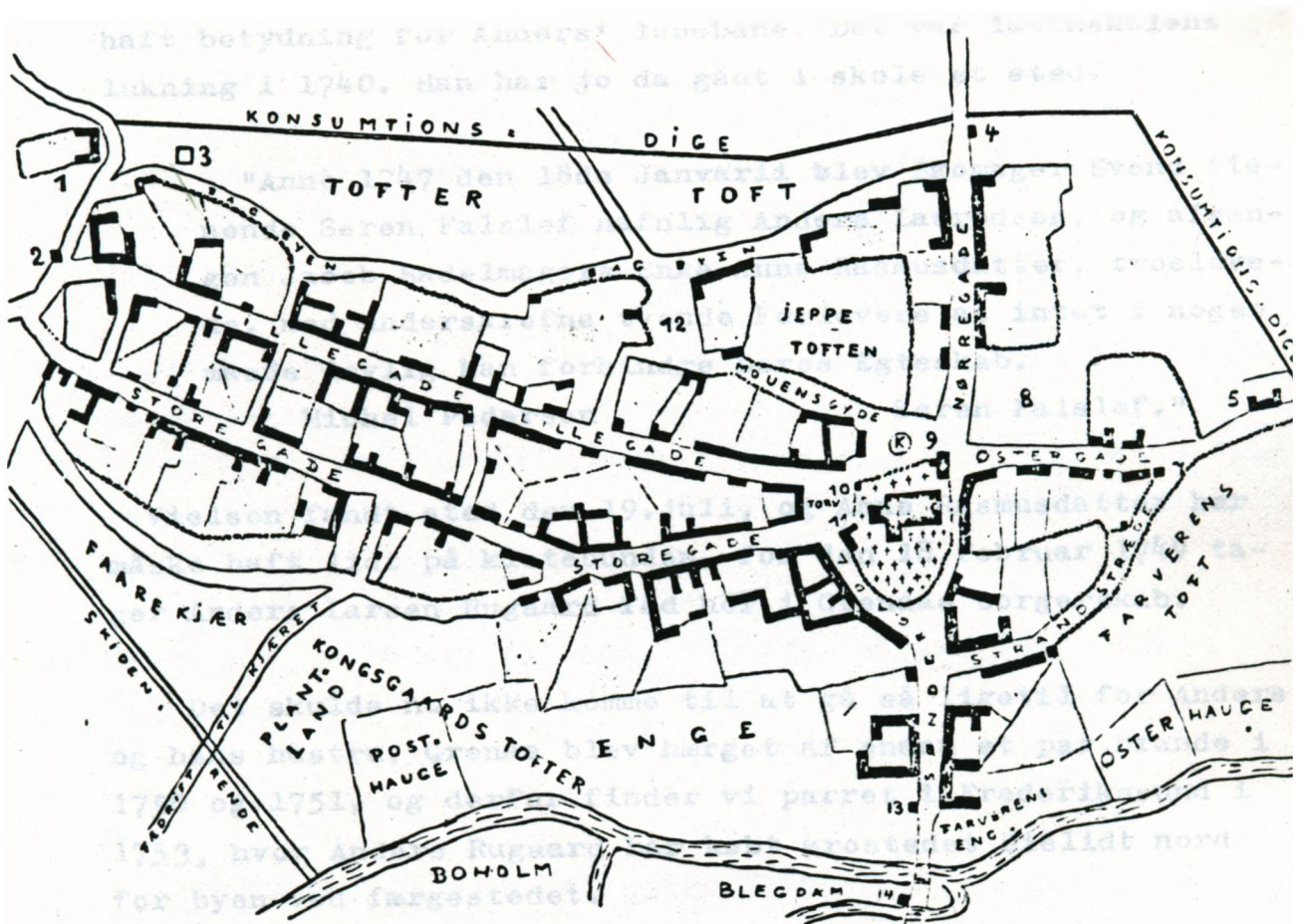
Faddere var: Anders Rasmussen i Begtrup, Peder Sallingboe, Rasmus Kiær, Jørgen Smeds Daatter og Søren Andersens Daatter i Breestrup.

Anders blev født i Østergade i sin farfars trelængede gård, der lå helt ude ved bygrænsen på den nordlige side af gaden. Farfaderen, der havde været skipper, var død nogle få år før. Faderen var født i Grenaa i samme gård som sønnen, moderen Birgitte Rasmusdatter var fra Sangstrup i Voldby sogn, nord for Grenaa. De var blevet gift lige efter krigen, den 14.december 1721.

Anders' farbror Hans havde slået sig ned i Frederiksund, hvor han ernærede sig som skipper. Vi må formode, at han har arvet bedstefaderens skib, mens Anders' far så arvede gården i Grenaa.

Der havde været en tredie bror, Jens Andersen Rugaard, men han må formodes at være død i krigen med Svenskerne, da vi ved, at alle byens unge mænd mellem 18 og 40 år var udskrevet.

Anders var kun 4 år, da han mistede sin mor. Hun døde i 1727, og den 5.maj 1728 blev faderen trolovet med Berthe Andersdaater af Breestrup. Vielsen fandt sted den 2.juli. Der kom ikke flere børn.

Kortskitse over Grenaa købstad omkring 1700

Længst ude til venstre med tallet 5 ses den ^{højre} gård, der var Rugaardslægtens besiddelse i over 100 år.

I skiftet efter faderen i 1759 kan vi få et lille indblik i Anders' barndomshjems indretning.

Der er stuen, det lidet kammer ved stuen, et lidet kammer i panelværelset, pakkammeret, køkkenet og bryggeret. Desuden stald og lade.

I 1738 tog Anders' far borgerskab til handel og håndværk, dvs han blev brygger og brændevinsbrænder, som også hans far havde været ved siden af sejladsen.

Det må have været ved den tid, Anders kom i lære som skomager, efter først at være blevet konfirmeret.

Vi ved ikke, hvem der var hans læremester, men i 1747 var han i tjeneste hos Søren Falslef og kaldes skomagersvend.

En begivenhed, som jeg er gået lidt rask forbi, har måske haft betydning for Anders' løbebane. Det var latinskolens lukning i 1740. Han har jo da gået i skole et sted.

"Anno 1747 den 18de Janvarii blev Skomager Svend tiende Søren Falslef nafnlig Anders Laurodsøn, og afgangen Jacob Sadelmagers Enke Anne Rasmusdatter, troelovede, med underskrefne tvende Forlovere at intet i nogen maade lovlig kan forhindre Deres Egteskab.

Michel Pedersøn

Søren Falslef."

Vielsen fandt sted den 19.juli, og Anne Rasmusdatter har måske haft lidt på kistebunden, for den 18.februar 1749 tager Anders Larsen Rugaard fød her i Grenaae borgerskab.

Det skulde nu ikke komme til at gå så ligetil for Anders og hans hustru. Grenaa blev hærget af endnu et par brande i 1750 og 1751, og derfor finder vi parret i Frederikssund i 1753, hvor Anders Rugaard har købt krostedet Bielidt nord for byen ved færgestedet.

Som skomagersvend har Anders sikkert været på valsen i et par år i det mindste. Han har set det meste af Europa, og på hjemvejen har han sikkert lagt vejen om ad Frederikssund og hilst på sin farbror og hans familie.

Selv var Anders jo enebarn, så i Grenaa var der ikke ret meget familieskab.

Tilmed havde han jo stedmor, som han næppe er kommet ret godt ud af det med, som det vil fremgå senere.

I Frederikssund derimod var der masser af familie. Onkel Hans havde fået i hvert fald 9 børn, og der var liv og glade dage omkring den gamle skipper.

Den 9.juni 1756 opsiger Anders da også sit borgerskab i Grenaa og slår sig ned for alvor i Frederikssund.

Endnu medens de boede i Bielidt, nedkom Anne med en søn, der blev opkaldt efter sin morfar Rasmus. Han blev døbt den 28.december 1755 i Udesundby kirke, der var sognekirke for borgerne i Frederikssund.

Fadderne var madam Falk, jomfru Bruun, Anders Rugaard, som var en fætter, mons^r.Jørgen Smidt, Gudmann Skoemager og Niels Hansen,(sikkert også Rugaard).

Nu døde hans hustru, og han opgav kroholdet på Bielidt og flyttede ind til byen, efter næsten 4 år ved færgestedet, 1753-1756. Han solgte til brygersvend Lars Schiøt.

Den 2.oktober 1757 giftede Anders sig igen, med jomfru Anne Jensdatter, der skænkede ham børnene Peder og Dorthe.

Han havde da lige købt matrikel nr.17 i Frederikssund, lige på bygrænsen. Det var i 1758 et 19 fags stråtekt hus.

I december 1759 kom der brev til ham fra skifteretten i Grenaa, at hans far var død, og begravet den 24.november. Det er nok muligt, at stedmoderen ikke kunde skrive. I brevet tilbød hun ham 100 rigsdaler for fuldstændigt arveafkald. Hans svar var formuleret således:

"Velædle og Velviise Hr: Byefoged Sr: Behr!
Herved falder min tienstydmyge tacksigelse for derres meget ærede Skrivelse af 22de Decembr som mig er indhændiget, hvoraf saas De efter min Salig Faders Død haver taget Boet under forsøgling.

Jeg har erholdet Brev fra min Moder og hendes Laugværg^e hvori meldes at min fader for hans død har tillagt mig 100 rigsdaler.

Men da ieg ved og er forsichred, der er god tilstand i Boet og reede penge, har ieg tilskrevet min Moder med begiering, dersom hun vil udbetale mig 150 rigsdaler, er ieg fornøyet, og ey agter at giøre hende nogen uleilighed med vidre Registering og Vurdering.

Og saasnart ovenmeldte 150 rigsdaler bliver mig tilsendt uden nogen afkortning, eller og anvisning, hvor ieg samme kan anname, skal ieg strax sende fuldkommen Quitting og aÆkald paa stempeld papir.

Jeg har den forhaabning min kiere Moder med tiltagne Laugværge finder sig derudi efter billighed.

Nest et glædeligt Nye aar med ald velstands erønskning over Dem og alt kiert er, lever ieg stedse og al tid med største Estime

Velædle og Velviise Hr: Byefoged

Deres aller tienstskyldigste tiener

Friderich Sund d.29.Dec.1759

A.Rugaard."

Sådan - så køligt - svarede Anders Rugaard sin stedmor i Grenaa, som efter faderens død ikke kunde sãnde bud efter sønnen, så denne kunde vise sin far den sidste ære.

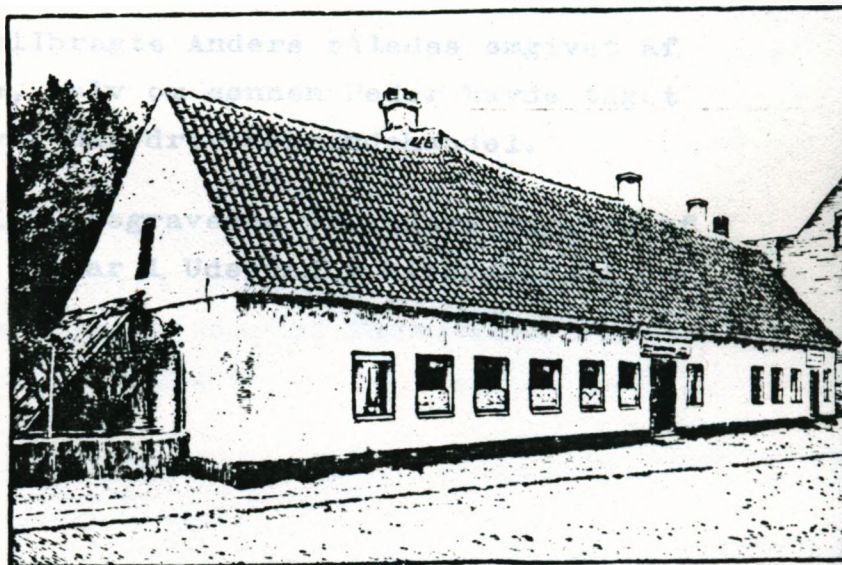
I 1765 blev gaden ud for Anders Rugaard hus brolagt, og samtidig fik den navneforandring til Vimmelskafte. Han ernærede sig nu som brændevinsbrønder og værtshusholder. Huset lå jo godt ved bygrænsen og var det første sted, man mødte, når man var kommet forbi konsumptionsbetjenten.

Anders' anden hustru Anna Jensdatter døde i 1770 og blev begravet den 5.december fra Udesundby kirke, og nu sad han så tilbage som enkemand med 4 børn.

Den 21.februar 1772 holdt han bryllup med Kirstine Kærup. Forlovere var Smith og Rasmus Falch.

Året efter tilskødede hans stedmor sin brorsøn Rasmus Andersen den fædrene gård i Grenaa mod at han antog navnet Rugaard. Han døde dog barnløs, og der blev ikke dannet et nyt Rugaard-dynasti i Grenaa.

Matr. Nr. 43 i Frederikssund. Byens ældste Hus, opført ca. 1680.

Her har Sr.Anders Larsen Rugaard passeret
utallige gange, mens han levede i byen.

Egentlig var Frederikssund ikke nogen købstad endnu. Den var grundlagt som ladeplads for Slangerup, men i 1779 fik Frederikssund sin første kærner. Det var Anders Larsen Rugaard, borger og brændevinsbrænder.

Han blev ansat af byfoged Schrøder og godkendt af stiftamtmanden, og han bestred posten fra 1. januar 1779 til den 30. juni 1780.

Som bihverv var det blevet pålagt ham at føre tilsyn med byens svin og optage eller lade optage alle løsgående svin på gaden. Til dette job har han nok haft assistance af sine sønner, Rasmus og Peder, der nu var ved at være voksne.

Rasmus blev nu gift ved denne tid med en ung enke Kårsten Fritz, sal. Berthel Hagendorns, og inden året var omme, var Anders blevet bedstefar.

Det ser dog ud til, at der har været en storesøster til Rasmus, som har været gift Lindberg, før i 1787 er Anders Rugaard og hans hustru plejeforældre til 2 børn Anders og Agnethe Lindberg på hhv 12 og 8 år.

Sine sidste leveår tilbragte Anders således omgivet af en stor frodig familie, selv om sønnen Peder havde taget ophold i Slangerup, hvor han drev købmandshandel.

"Die 21. April 1790 begravedes Sr. Anders Rugaard af Frederikssund 61.68 Aar i Udesundby kirkegaard i den bedste jord."

Ane nr.54: Jørgen Pedersen Fritz, degn, probandernes mfmmf.

Mis Mis - Mis Mis Mis. Et blandet kor af hase og klare drengestemmer fulgt af et rasende brøl fra en vred bonde, et susende piskesmæld og et smertensskrig, vognrumlen og hundegøen. Det var nogle af de første lyde, han sansede.

Ingen ved hvorfor, men i århundreder var latinskoledrene i Hillerød i åben krig med oplandets bønder, og det værste, de kunde sige til bønderne var netop: Mis Mis Mis!

Jørgen blev født op under jul i 1722 og han blev døbt på fandens fødselsdag, der det år faldt på en fredag. Det var selvfølgelig været, fordi han var svagelig, at man ikke kunde vente til om søndagen, men han overlevede, og han fik en stor efterslægt.

Det var ellers ikke, fordi odds var gode. Af forældrenes 6 børn var han den eneste, der kunde leve, og alt tegnede til, at han skulde blive en Jørgen Hattemager, for det var netop faderens profession.

Peder Pedersen Hattemager og hans hustru Maren Jensdatter var blevet gift i 1709 ved Kyndelmisse, og samme år havde de fået en dreng Peder, der kun blev 2 måneder gammel.

I 1712 havde de fået en pige Dorethe, som nåede at blive næsten 8 år, før hun døde.

I 1716 var det en dreng Jørgen, der blev knapt et år, og nu var så vores Jørgen blevet født.

Fadderne var Anders Jensen, Nicolai Malm, Lars Hestemand, Haagen Svendsen, Jacob Aagesens Kone, som bar, og Johan Jørgens Kone, der stod hos.

I 1726 kom der en datter Sophie, der blev 19 måneder, i 1727 en dreng Christian, der kun blev 11 måneder.

Og der var beggavelser igen i 1732 og 1744.

Den sidste var hattemageren selv.

Men lad os nu se, hvordan det gik med Jørgen. Måske har familien viet ham til den gejstlige løbebane, for at han kunde få lov til at overleve.

Det er i hvert fald en kendsgerning, at han kom til at gå i Frederiksborg latinske skole.

Denne skole stod netop på den tid i sin fuldeste blomstring under ledelse af den lærde og elskelige rektor Johannes Schrøder, der var tiltrådt 1730. Ganske vist havde han et overordnet råd, Skolarkatet, der tog sig af skolens økonomi og alt det udadvendte, men det var Schrøders personlighed, der kom til at præge det miljø, Jørgen Fritz levede i i hele sin skoletid. Han var et usædvanligt menneske.

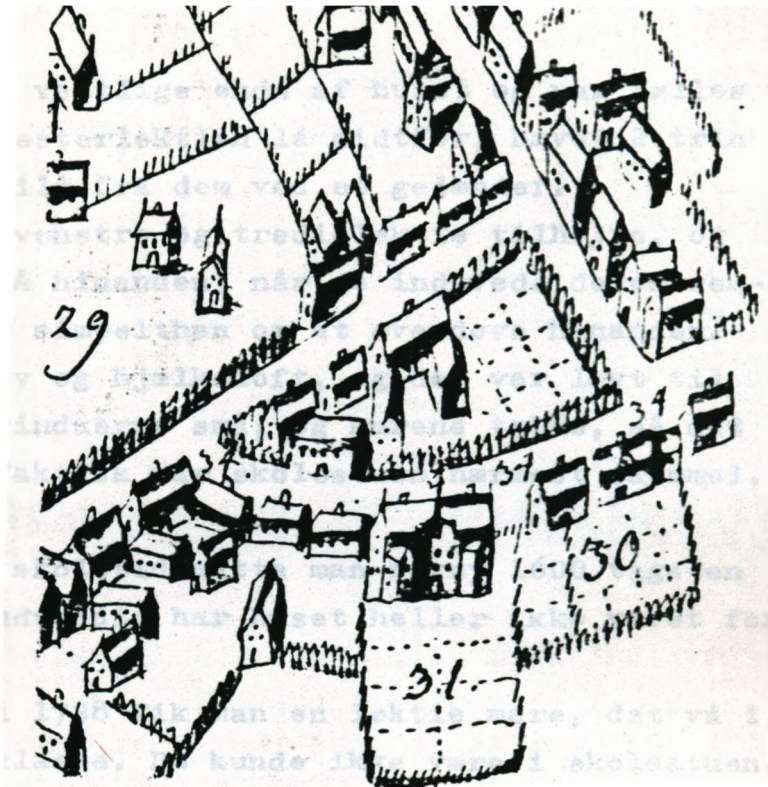
Efter flere års grundige studier i en hel række tyske universiteter og flere års succesrig skolepraksis, sidst i Frederikshald i Norge, kom han til Frederiksborg i 1730, så vi kan sige med sikkerhed, at han var rektor i hele Jørgens skoletid.

Johannes Schrøder var skolemand med liv og sjæl. Han havde sjældne gaver som lærer, særlige evner til at gøre sin omfattende viden tilgængelig for disciplene. Aldrig blev han træt af at gentage selv de kedsommeligste ting, og i mange år var hans arbejdsdag fra kl.5 til kl.20. Mild og venlig kom han alle i møde. Da tilgangen til skolen var ved at sprænge alle rammer, udtalte han: "- jeg kan ikke med god samvittighed nægte nogen min undervisning..."

Blandt eleverne var han mere elsket end frygtet selv blandt den letsindigste del af ungdommen. Han omtales af elever således: "- den uskyldigste rektor, den oprigtigste ven, den tålmodigste mand, den sømteste fader, jeg har kendt." - og: "...en ganske særlig velgerning af forsynet, at have lært Johannes Schrøder at kende."

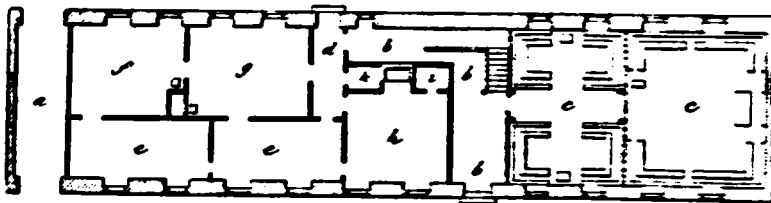
Desuden var der 2 hørere indtil 1738, da discipeltallet førte til, at endnu en hører måtte ansættes.

Skolehuset var opført i 1631 og var i en sørgelig tilstand i de år Jørgen Fritz frekventerede den. I 40 år havde der manglet en kakkelovn i skolestuen, men den kom dog i 1738. Jørgen har dog nok frosset i de første vintre, selv om der var mange mennesker i det forholdvis lille lokale.

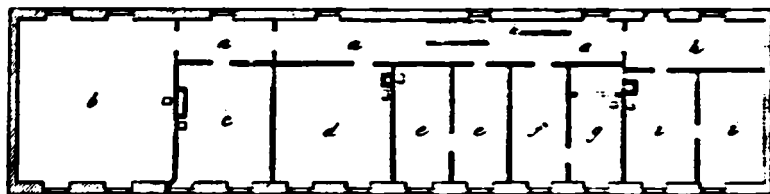

Den ældste Tegning, c. 1680, af Frederiksborg Skole (31) og dens Omgivelser. (Peder Resens „Atlas Danicus“ i Det kgl. Bibliotek).

A

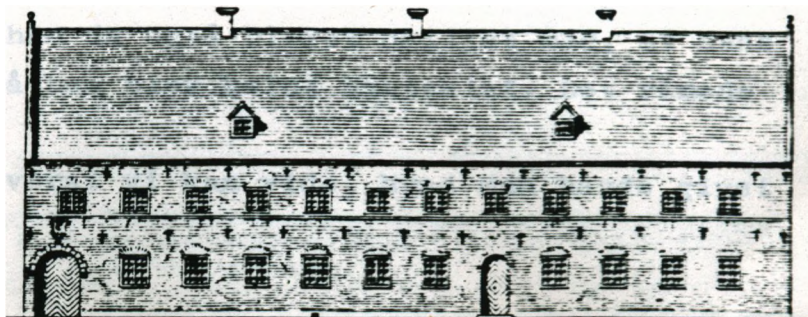
B

Underste Stokværk (A) og øverste Stokværk (B)
i Christian IV's Skolehus 1631–1806.

A: a Port gennem Bygningen. b Indgang fra Gaden med Hovedtrappe. c Skoleværelse.
d Indgang fra Gaarden e-k Rektors Lejlighed.

B: a Den lange Gang. b Den store Sal. c-i Værelser for Hørrere og Disciple. k Opgang til Loftet.

Skolestuen lå i den vestlige ende af huset og var fælles for alle 3 lektier. Mesterlektien lå midtfor, hævet 2 trin over de andre og adskilt fra dem ved et gelænder.

Anden lektie lå tilvenstre og tredielektie tilhøjre, og alle talte i munden på hinanden, når de indøvede deres remser. Ja, man kappedes simpelthen om at overdøve hinanden.

Der var murstensgulv og bjælkeloft, og der var lavt til loftet. Desuden var vinduerne små, og murene tykke, så det var småt med lyset, faktisk var skolestuen nærmest skummel.

Kort efter Jørgens skoletid måtte man forny 1600 tagssten og 4000 mursten, så udvendig har huset heller ikke været for pynteligt.

Med den nye hører i 1738 fik man en lektie mere, det vå i vore dage kalder en klasse. De kunde ikke være i skolestuen, så undervisningen i fjerdelektie foregik i hørerens kammer.

Den daglige læsetid var syv timer om sommeren fra påske til Mikkelsdag, hvor man startede kl.7. Resten af året var læsetiden seks timer, og man startede kl.8.

Dagen begyndte med andagt. Man sang en salme, hver dag i ugen havde sin bestemte, så læste en af mesterlektianerne et kapitel af bibelen.

En af nederste lekties disciple læste derefter en bøn, knælende på trinnene op til mesterlektien, og så sluttede man af med endnu en salme.

Der - på trappen - har også Jørgen ligget på knæ og bedt dagens morgenbøn. Forresten kan vi med sindsro døbe ham om til Georg, for alle latinskoleelever latiniserede deres navn, og indtil videre hed han nu Georgius Petri filius.

En anden sag er, at han blandt kammeraterne blev kaldt Jørgen Skrat, måske på grund af, at han havde en særlig høj latter, vi kan kun gætte.

Og selvfølgelig er han da også blevet drillet med, at hans far var hattenmager, så han blev kaldt Hatteklat. Det rimede på Jørgen Skrat.

Vi skal siden se, hvoraf vi kan vide, hvad man havde givet ham som kælenavn.

Skolearbejdet begyndte med, at man oversatte den læste bibeltekst til latin, analyserede og diskuterede, hver lektie naturligvis på sit plan.

Klokken 10 meddelte yngste discipel med høj røst: "Klokken er slået 10, Gud stå os bi med sin nåde." Derpå fortsattes undervisningen i en time på lærerens kammer - man har nok trængt til at hvile ørerne.

Kl.11.00-13.30 holdt man middag, og kl.13.30-16.30 var der repetition, stilskrivning samt sang- og musikundervisning.

Dagen sluttede med salmesang, bøn, skriftlæsning og dagens særlige udgangssalme.

Mesterlektianerne skulde altid tale latin, i skolen, ved fællesspisningen og i kirken. I næstældste klasse skulde de ældste elever gradvis vænne sig til det, så de ikke skulde risikere straf for at tale dansk, når de kom i mesterlektien.

For at overvåge, at ingen talte dansk, blev der beskikket notarii, af dem, der var faldet i, og disse notarii fik bank 2 gange daglig kl.10 og kl.16, til de havde meldt en anden for at tale dansk.

Dette væmmelige anmeldersystem anvendte man også overfor dem, der holdt sjov i timerne, støjede under gudstjenesten, snakkede eller udeblev fra kirke eller skole uden gyldig årsag. Det kan vi dog ikke bebrejde rektor. Det stod i skolens love.

Skoletugten var ganske streng, men når vi hører, hvad for overtrædelser, man regnede med, går det op for en, at det var en mere rå tid, end vi i hvert fald ind til for nylig har kendt.

Rektor måtte revse overalt på skolen, hørerne kun i deres egen lektie. Grove forseelser skulde meldes til rektor, der tilmålte straffen.

I rektors fraværelse og i sangtimerne havde en lærer myndighed over hele skolen, og ingen - selv ikke mesterlektianerne - måtte vise sig opsætsige mod ham.

Forbryderiske disciple skulde udvises af skolen: drukkenbolte, dagdrivere, horkarle, nattesværme, slagsbrødre, snigmordere, hemmelige tyve og gudsbespottere.

Det var en slem remse, men man kunde godt tilføje drabsmand, for i 1735, da Jørgen var 12-13 år gammel og gik i tredje lektie endnu, var der offentligt slagsmål på Hille-rød kirkegaard mellem latinere og danske, hvor en mesterlektianer slog en snedkersvend ihjel.

Det var slet ikke sjældent, at disciplene forvoldte uro i byen ved deres galø streger.

Mens Schrøder var den milde og eftergivende, kunde man bestemt ikke sige det samme om hørerne. Rektor var som den rare håndværksmester, mens hørerne var som svendene, der så at sige havde hånds- og halsret over disciplene.

Peder Top beskrives som "altid en streng Karl, men især en arrig Satan, naar han havde sine gamle Plydses Klæder på".

Peder Brandt var i den grad træt af sin gerning, at han kun fandt adspredelse ved at pine og plage disciplene, ikke få unge mennesker af blødt sind, blev så skræmte, at de opgav studierne.

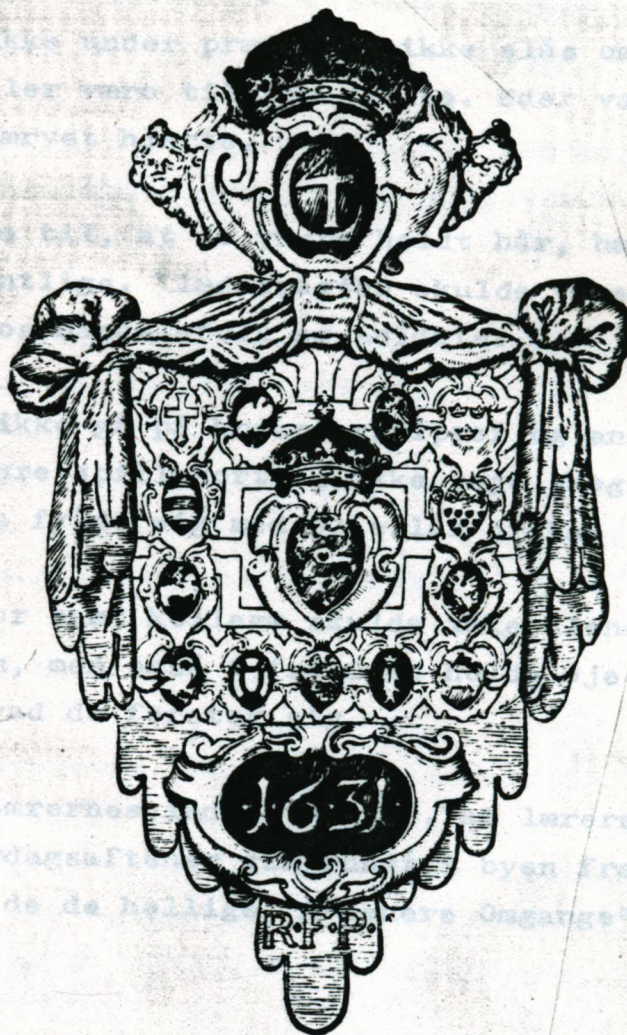
Christopher Nyholm havde i 1742 på grund af sit svage bryst fået lov til at undervise på sit kammer, næppe til gavn for disciplene. Jørgen var dog på den tid mesterlekitaner.

Dalhoff fortæller at en discipel under Nyholm "skiftede hud mange Hundrede Gange", en andens "Rumpe var oftere broget end hvid". En tredje discipel pryglede han næsten fra forstanden, og en fjerde slog han døv.

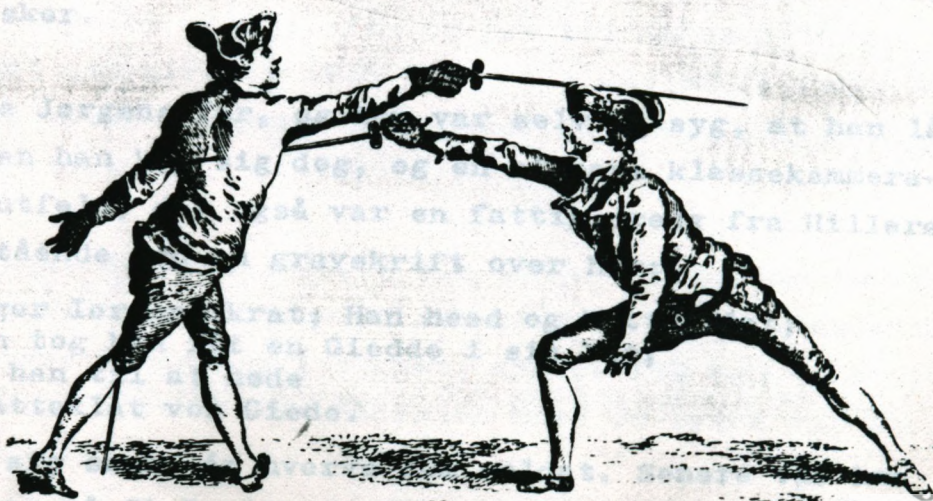
Som vi kan se, var der i behandlingen af disciplene meget af den samme strengthed, som håndværkssvendene viste overfor deres lærlinge. Denne pennialisme har sikkert ældgamle rødder i de primitive samfunds voksenindvielse, og vi ved da også, at studenterne efter eksamen artium, som skulde aflægges i København på universitetet, måtte gennemgå indvielsesceremonier af lignende art som den hensning og behøvling, håndværkerne lod lærlingene blive tildelt.

Også på et andet punkt finder vi lighed. Når først disciplene var ude af skolen, måtte de ryge deres kridtpiber, som de havde måttet gemme, så længe "tobaksdrikningen" var dem forment.

Sandstenstavlen over Skolens Port.

Skolens disciple måtte ikke have omgang med byens folk. Offentligt og privat skulde de altid takke Gud og bede om hans hjælp. 2-3 gange om året skulde mesterlektianerne og næstøverste lekties ældste elever søge Guds bord. Ved salmesangen i kirken skulde de synge kraftigt med.

De måtte ikke snakke under prædiken, ikke slås om pladserne, ikke drive løjer eller være til forargelse. Eder var forbudt som tegn på et fordærvet hjerte.

De ældre skulde se til, at de yngre holdt hår, hænder og klæder rene og ordentlige. Klædedragten skulde være sømmelig, ikke spraglet som hos handelsfolk og soldater.

Disciplene måtte ikke gå på kroer, ølkipper og andre berygtede steder, ikke røre spillekort og ikke søge skøgers hus. Heller ikke måtte de fylde sig med øl eller drikke tobak.

Rektor og konrektor samt kollegæ skulde ikke alene have opsyn med dem i skolen, men også i fritiden holde øje med, hvor de opholdt sig, og hvad de foretog sig.

En af skolens og lærernes indtægter var, at lærere og elever på alle årets helligdagsaftener gik rundt i byen fra dør til dør og tiggede, "øvede de hellige Afteners Omgange", som det blev kaldt.

Da Hillerød/Frederiksborg jo var residensby en stor del af året, mødte lærerne hver dag iført sort dragt, med sort kappe og hvide hansker.

I 1744 døde Jørgens far, og han var selv så syg, at han lå for døden, men han kom sig dog, og en af hans klassekammerater, Peder Gutfeld, der også var en fattig dreng fra Hillerød, digtede på stående fod en gravskrift over ham:

Her ligger Iørgen Skrat; Han heed og Hatte-Klat;
Paa Søen tog han fat en Giedde i sin Hat;
thi kom han til at hede
Skrat Hatteklat von Giede.

Digteren lod sig samme år hverve som soldat. Senere var han en tid kapellan på St.Croix og endte som sognepræst i Skærbæk.

Vi kender også en anden af hans klassekammerater, en præstesøn fra Slangstrup, Herlov Dalhoff, hvis morfar var berider. Han vilde gerne selv have været på ridebanen, men blev tvunget til at læse og blev siden degn i Hvirring og Hornborg i Jylland.

Han har skrevet en række skarpe karakteristikker af sine samtidige, og blandt andet har han omtalt Jørgen Fritz således:

"Et got Hoved, men et ont Hierte, Er død Degn i Sælland. Hans Søn er Kramboe-Karl hos Wellejus i Horsens, og kaldes Frits."

Med hensyn til det onde hjerte, må vi tro, at det efter den tids sprogbrug betød, et dårligt - et svagt hjerte.

Til de vigtigste indtægter, disciplene havde, hørte betalingen for at synge til begravelser - og for at bære lig. Skolen havde en strid med Hållerøds ligbærerlav, fordi den gik lavet i bedene.

Det må Jørgen også have været med til.

I begyndelsen af fyrerne var der en kraftig pietistisk bevægelse i byen, og visse studenter kom i strid med denne. Andre studenter var selv pietister, og rektor Schrøder havde al sin tolerance og dygtighed behov for at udrede de indviklede tråde, som kom ud af disse spændinger,

De sidste 3 måneder af mesterlektionen holdt mesterlektionerne fri fra undervisninger, så de i ro kunde forberede sig til eksamen. Når den var aflagt, fik de ret til at bære kårde.

Jørgen vandt sin kårde i 1746. Nu gjaldt det om at finde et levebrød, for efter faderens død, havde han ikke mulighed for at fortsætte studierne.

Strø var et af de sogne, der i sin tid af Christian den Fjerde var blevet henlagt til skolen som bidragydende, idet skolen oprindeligt havde løbedegne i sognet, senere fik man substitutter, og til sidst betalte sognedegnen bare et beæb til skolen hvert år i afgift.

Det er sandsynligt, at skolen har haft kaldsret til dette og de andre sogne, som var henlagt under skolen, og så har den vel også haft indflydelse på, hvem der skulde være skoleholdere i sognet.

Kan det ikke tænkes, at det var på den måde, Jørgen Fritz i 1747 fik sit første embede som skoleholder i Sigerslev-øster i Strø sogn. .

Vi har ikke hidtil gjort os nogen tanker om det efternavn, han har antaget, men selv hælder jeg til den tro, at det er en forkortelse af Fridericiburgiensis. Det var jo nemlig det almindeligste, at latinere antog deres bynavn og latiniserede hele navnet.

Jørgen var vokset op i læ af skove på alle sider. Som latinskoleelever har de måttet færdes mandsstærke i byens omegn, da der var åben krig med bønderne, men det har næppe holdt de unge mennesker inde i byen.

Nu flyttede han til det åbne land, hvor den eneste skov, han kunde se, lå ovre i Horns herred på den anden side af Roskilde fjord.

Det har været en mærkelig fornemmelse for ham at leve i et så træfattigt område.

Det var et yderst beskedent embede, han havde fået, men ikke ringere end at det var til at stifte familie på. For det var netop, hvad han gjorde.

Den unge pige, der indvilligede i at dele tilværelsen med ham, var født ude på den jyske hede i Sønderomme sogn, hvor hendes far var præst. Hun hed Kirstine Marie Vellejus og var 25 år gammel ligesom Jørgen Fritz.

Deres vielse er ikke fundet. Hvor skal man søge den, når hun er fra Jylland, og de ikke er gift i Sønderomme og ikke i Frederiksborg/Hillerød. Strø kirkebog begynder først 1750. Vielsen må have fundet sted i 1747-48.

Ved midsommertide 1748 blev madam Fritz gravid og den 28. marts 1749 nedkom hun med en datter, som fik navnet Kirstine.

Præsten i Strø, Jørgen Fritz' nærmeste overordnede var en Thybo på 62 år, Jens Schibstad, der var studeent fra Thisted. I hans tid havde kirken fået nogle mindre reparationer og gaver. Krucifixet var blevet repareret, opmalet og forgyldt i 1740, Der var kommet en ny pille under prædikestolen 1744 og én ny dåbskande på 2 pottetø, som kandestøber Hans Mikkelsen i København skænkede.

Samme år som Jørgen tiltrådte, fik kirken ny alterkalk og disk. Nytårsdag 1750 døde præsten, og den 3.april kom hans afløser, Carl Christian Hansen Eller, 39 år gammel, født i Jægerspris og student fra Roskilde.

Der blev lavet en ny trappe op til prædikestolen i 1751, og så skete der ikke mere i Jørgen Fritz' tid med kirkeinventaret og kirkebygningen.

Alteret og apsiden var blevet repareret efter en sammenstyrtning i 1738.

Præstegården, som Jørgen Fritz ofte har besøgt, lå nord for præstegården i kirkebyen Strø.

Strø sogn var, som før bemærket, et fladt smeltevandsområde, men midt igennem sognet gik over en strækning af 8 km Strø bjerge i retning nordvest-sydøst. Denne ås rejste sig ret stejlt op fra fladlandet til en gennemsnitlig højde af 20 meter, men et enkelt sted 38 meter.

Omrønet midtvejs var der en snæver dal tværs igennem bjergene kaldet Skåret. Nordøst for bjergene lå Strø omgivet af enge og moser, der gav mange tørv, mod sydøst lå bl.a.Sigerslevøster med sognets eneste skole.

Der har været en ret livlig trafik gennem skåret mellem sognets 2 halvdele, når sydboerne skulde i kirke, og når de skolesøgende børn fra nord skulde i skole.

Sigerslevøster skole, der i 12 år skulde blive Jørgen Fritz' arbejdsplads og bopæl, var en af Frederik den Fjerdes rytterskoler, bygget i 1721, og den var således næsten helt ny, da Jørgen Fritz og hans hustru flyttede ind.

Den var grundmuret, murene 2 sten tykke, yderst af små Flensborgmursten med rene fuger, fod og blå gesims. Taget afvalmet og tækket med røde Flensborgtegleten.

Bygningen var 21 alen lang dvs ca 13 meter, og 12 alen i bredden dvs ca 7.5 meter. Der var $4\frac{1}{2}$ alen dvs 2.8 meter fra gulv til loftsbjælkerne.

Skoleholderen skulde altid passe på, at børnene ikke slog tegltaget i stykker, da de elskede at kaste sten derop og se dem rulle ned igen. Der var nemlig ingen tagrende.

Indvendig var skillevæggene af soltørrede sten, og der var hvidtet overalt, ikke pudset vel at mærke.

Tagværket, loftet og indvendige dørkarme var af norsk tømmer. Udvendige dørkarme, vinduesrammer og porte var af eg.

De indvendige døre var forsynet med krog og krampe. Vinduerne var indvendig malet røde og udvendig perlegrå ligesom vinduesskodderne, der altid skulde være lukket til om natten.

Alle gulve var af brændte sten undtagen stalden, der ligesom stenbroen omkring huset var af kampesten.

Der var en luge op til loftsrummet, hvor man nok har opbevaret brændsel og vinterfoder til dyrene.

I skolestuen var der 2 jordfaste borde a 6 alens længde og 6-7 jordfaste bænke. Af bøger fandtes ABCer, katekismer, forklaringer, Kingos salmebøger og en bibel.

I alle rytterskolerne var desuden opsat 5 tavler med vers:

Forsøm ey Skolegang i dine Ungdoms Dage
Tænk paa dend leve=tiid, du har endnu tilbage
Hav ingen ting saa kiær, som Herrens sande Frygt
Tak dog dend Konge, som har disse Skoler bygt.

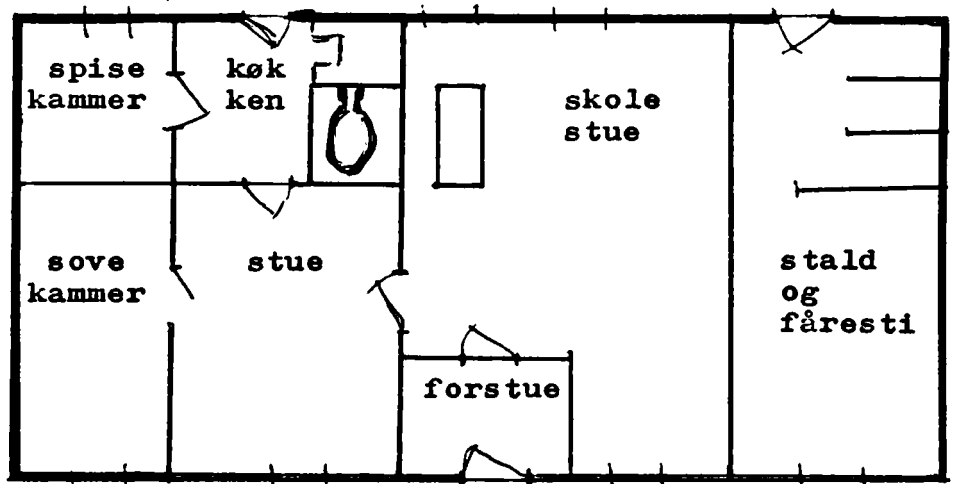
Over stuedøren stod:

Welsigne det, o Gud, som Jeg mig foretager
Øid Jeg i gierning og i ord dig ey forsager
Gjør mig mit Embede, gjør mig det altid let
Forhjelp Mig med din Kraft til at forrætte det!

Over Sengekammerdøren stod:

Sødt og roligt kand vi sove
Dagens Møje glemmes her
Gud og Kongen maae vi love
Natteroe det bedste er.

De 2 sidste vers over køkkendør og spisekammerdør gemmer vi til madam Fritz' historie.

På denne plan over en af Frederik den Fjerdes rytterskoler kan vi følge familiens dagligliv gennem årene 1747-1759. I lønnen var imidlertid foder til 2 køer og 6 får. Der er dog også plads til en hest, hvis præst eller degn skulde komme forbi.

Den 16.februar 1751 fødte Kirstine Marie Fritz en smuk søn, som i dåben den 21.samme måned fik navnene Peter Nicolaj, og som således på en gang blev opkaldt efter sin farfar og sin morbror, købmandskarl i Horsens Peter Nicolaj Vellejus.

Der var dengang en lov, der sagde, at man skulde have arbejdet i 3 år som skoleholder for at blive degn, og vi kan være sikre på, at ved denne tid er skoleholder Fritz begyndt at sende ansøgninger ind om at erholde et degnekald.

Det var dengang forsmædeligt fattigt at være skoleholder, og når dertil kom, at arbejdet stod i grel modsætning til det kavalertiliv, han havde ført som mesterlektianer i Frederiksborg de seneste år, så er der vist ikke noget galt i at sige, at Jørgen Fritz længtes svarligt efter et passende degnekald.

Hvad skulde en fattig skoleholder med kårde, hvis det ikke var for at pantsætte den, eller sælge. Den vej er den elegante studenterrekvisit sikkert gået.

Med en indtægt på ca 30 rigsdaler om året, alle naturalieydelse medregnet, rangerede skoleholderen med den fattigste halvdel af husmændene, og det gav jo ikke prestige. Tilmed var flertallet af skoleholdere endnu på den tid helt uden eksamen af nogen art.

Nej, det var ikke en tilværelse for en ærekær student. Og desuden kom der flere børn i hjemmet.

Den 8.maj 1753 fødte Kirstine Marie Fritz endnu en søn, der førstkomende søndag, den 13.maj blev døbt Thomas Vellejus Fritz efter sin morfar, og ligesom Peter Nicolaj skulde gå i sin morbrors fodspor som købmandskarl, sådan kom Thomas til at følge sin morfars løbebane som præst.

I 1700årene rasede koppeepidemierne over hele Europa, og man regner med, at ca 45 millioner døde af kopper. Også i 1755 var der en epidemi, men ingen af skoleholderens familie i Sigerslevøster synes at være blevet ramt, ikke dødeligt i hvert fald. Det år var skolemaddammen igen gravid, og den 5. november nedkom hun med en lille pige, der den næstfølgende søndag, bare 4 dage gammel blev bragt gennem Skåret til kirke, hvor hun blev døbt med navnet Hille.

Helle var dengang et drengenavn blandt Nordsjællands bønder, så det var et mærkeligt navn til en pige, i hvert fald set med menighedens øjne. Den lille pige skulde få en sørgelig skæbne.

Endnu i 1758 sad studenten Jørgen Fritz som skoleholder i sit fattige embede i Sigerslevøster. Ikke engang jordskælvene den 1. og 2. januar 1757 kunde ryste ham så meget som denne kendsgerning.

Dette år, den 11. maj blev familien forøget med endnu et drengbarn, som tredie pinsedag, den 16. maj fik navnet Eric. Der var 7 munde at mætte hver dag i den lille rytterskole, men nu begyndte lykken igen at vende.

Den enes død, den andens brød. Den 15. august 1759 døde degnen Seign. Michael Møller i Rye-Sonnerup sogn i Voldborg herred "i sit Alders 75 Aar."

En god degn havde han været, og nidkær for ungdommens saligheds håb. Ham var det, der blev ophav til udtrykket: "Begynd, begynd, sagde degnen i Rye". For hver gang han på sin færd i sognene traf en af de unge, der var ham betroet, stoppede han op og sagde disse bevingede ord. Og det var så meningen, at den unge skulde gengive sin lektie i katekismen.

Nu blev det Jørgen Fritz, der skulde fortsætte denne gode mands arbejde.

På et punkt var byttet så afgjort et tilbageskridt. Rytterskolen var et smukt grundmuret hus med højt afvalmet tag og tækket med røde tegl, 8 fag vinduer hvert med 48 blyindfattede ruder og udvendige vinduesskodder malet i perlegrå farve. Der hørte en indhegnet kålgård til huset, muligvis også egen brønd med vippe.

Degneboligen i Rye var opført i bindingsværk og tækket med strå. Vi skal senere se en nærmere beskrivelse af husets tilstand og indretning. Men især for madam Fritz var det en kedelig opdagelse, da familien en efterårsdag i 1759 ankom til sit fremtidige opholdsted med alt familiens møbler og husgeråd.

Rye-Sonnerup pastorat ligger ved den østlige side af Bramsnæs-fjordens sydlige del. Mens Strø sogn var måske det kedeligste i det smukke Frederiksborg amt, er der ingen tvivl om, at Rye-Sonnerup er det mest naturskønne i det gamle Roskilde amt, og ganske vist var skovene ikke store, men der var skov tæt omkring Rye og flere i sigte rundt om, så det var ligesom mere hjemligt for Jørgen Fritz.

Præsten i sognene hed Thomas Jensen Kjerulf, af de nørrejydske Kjerulfer. Han havde siddet i sit kald i 35 år, da Jørgen Fritz tiltrådte sit. Han var således en gammel mand, og han døde da også i 1761.

Skoleholderen i Sonnerup by hed Isaach Leondhardt. Med ham oprettede Jørgen Fritz straks efter sin tiltrædelse en "Convention", hvori det hedder:

"Da der icke i Skoole Sessionen i Roeskilde, holden dend 15de Julij 1740, blef afgjort, hvorledes det skulde forholde sig med Degnen og Skoleholderen i Sonnerup Sogn, hvad Skoleholderen skulde nyde af Degne Kaldets Indkomster for at gaae Degnen til haande ved Kirketienesten i Sonnerup Sogn, efter dend kongel: Allernaadigste Placat om Skoole=væsenet, Dateret dend 29de April 1740; Saa var vi begge, ieg Jørgen Pedersen Fritz, Degn for Rye og Sonnerup Meenigheder, og ieg Isaach Leondhardt Skooleholder i Sonnerup Sogn, saaledes i Kierlighed med hinanden forenede, som følger, at smaa Redset er deelt i tvende liige deele:"

Her følger en opremsning af sognenes beboere, som vi ikke behøver at medtage, hvorefter "Conventionen" fortsætter:

"Der for uden nyder hand (dvs skoleholderen) tvende Rigsdaler i Reede Penge.

Hvorimod Skooleholderen i Sonnerup skal efter dend Allernaadigste Kongl: Placat icke alleene gaae Degnen til haande ved Kirketienesten i Sonnerup Sogn, og tillide læse i Sonnerup, Ordrup, Englerup og Hvintre Mølle, men end og besørge Klockernes Ringning i Sonnerup Sogn.

Det vi saaledes ere accorderede bekræfter vi under begge vores hænder, og Ydmygest beder, at Deres Velærværdighed Hr.Kierulv, og Velærværdige og Høylærde Hr. Proust Friis med os vilde til Vitterlighed underskrive, og lade det saa indkomme til Deres Høyædle og Høyærværdige Hr.Biskopens approbation, at det for dend efterkommende tiid stedse kand blive for os begge een bestandig Rettesnoer.

Rye d.24 Octobr.1759 Jørgen Pedersen Fridtz

Isaach Leonhardt

Efter Begiering til Vitterlighed underskriver

Knud Arild Friis   Thomas Kierulf."

Jørgen Fritz har ikke spildt tiden. Det er bare 2 måneder siden, den gamle degn blev begravet, og her foreligger med det samme en ordning af de økonomiske forhold, som ikke tidligere har været påtænkt. Biskoppens svar 4½ måned undervejs og var dateret København den 7.marts 1760.

"Foranførte Convention har jeg igiennemseet, og hvad den lste Post om den halve Deel af Smaae-Rædselet angaaer, som Skoeleholder Isaac Leonhardt skal nyde af Sonnerupsogn for at gaae Degnen i Rye Jørgen Pedersen Fritz til haande i Sonnerup Kirke og Menighed som hans Substitut i det Sogn, saa blive samme af mig approberet.

Dog ejiluderes Degnen Fritz ingenlunde herved, selv at forrette den ham anbefalede Tieneste i Sonnerup Kierke, langt meere befales det ham, i Kierken, naar han icke ved Sygdom eller andre Forfald forhindres, (hvilket da Skoeleholderen forud bør tilkiendegives), selv at forestaae Sangen, at tegne alle dem, der mælde sig til Skrifte og Communion, at bringe Præsten, det som skal tillyses fra Prædickestoelen, ligesom og de, der vil lade sig troelove og copulere eller vil lade Børn døbe, ligeledes maae mælde sig hos Degnen, paa det hand rigtig kand indføre alle Ting i de dertil anordnede Bøger, til hvis Rigtighed og Accuratesse hand bør svare. -

Hvad den 2den Post om Klockernes Ringning i Sonnerup Sogn er anbelangende, saa bør Skoleholder Leonhardt, lade sig nøye med 2 Slette Daler i Stæden for 2 Rigsdaler, (som svarer til 3 sletdaler), thi i Skole Indretningen af 15de Julii 1740 er bleven fastsat, at Skoleholderen i Sonnerup, mod at nyde 2 Sldr aarlig skal besørge Klockerne i Sonnerup Kierke paa sædvanlig Tiid ringede, og da bemte: Indretning af Stiftets Øfrighed er bleven approberet, saa kand derudi, ey giøres nogen forandring."

Svaret er underskrevet af biskop L.Harboe, og Jørgen Fritz kvitterer for, at han har fået resolutionen forevist.

I januar 1743 var der blevet optaget en fortegnelse over Rye skoles inventar, hvoraf vi har bevaret nedenstående:

2 borde 11 bænke
 1 jernkakkellov
 1 steen regnetavle
 1 linnial 2 bleekhorne
 12 ABCbøger
 22 Catechismer
 1 Evangeliebog
 1 Davids Psaltere m.korte summerier og Riimbønner
 Den Augsburgske Confession
 D.Spener: Andviisning for Børn til Skickelige Sæder
 Ludw.Ernst v.Pharamonds Sande Christnes Klogskab
 En Bibel 1737.
 13 Stycker af Saliggjorelsens...

Præsten Thomas Kierulf nåede at døbe et af Jørgen Fritz og hans hustrus børn, idet madam Fritz i august måned 1760 nedkom med et drengbarn, der i dåben den 11.søndag efter Trinitatis fik navnet Gotlieb.

Faddere var: degnen i Sæbye Seign.Winther, degnen i Hyllinge Seign.Bucchau, skytten til Egholm Seign.Winther og skoleholderen i Sonnerup, som vi kender.

Barnets mor blev introduceret allerede ugen før barnets dåb, som muligt er blevet forsinket af høhøsten.

Den nye præst, der kom året efter hed Mathias Hamborg Sørensen Aagesen, og han kom til at sidde i embedet i resten af Jørgen Fritz' tid.

Det var hans hustru, madam Aagesen, der det følgende år holdt degnens næste barn over dåben.

I 1762 døde Jørgen Fritz' svigerfar, pastor Thomas Hansen Vellejus i Sønderomme. Han blev begravet i kirken den 17. februar, og det er nok ved den lejlighed, Jørgens ældste søn, Peter Nicolaj bliver sat i lære hos købmand Lindvig i Horsens, hvor også hans morbror Peter Nicolaj Vellejus tjente.

Vi skal snart finde ham igen.

Samme år fødte Kirstine Marie Vellejus Fritz sit sidste barn, en søn, som den 9. søndag efter Trinitatis, den 8. august fik navnet Niels. Det var som nævnt præstens hustru, der bar barnet. Fadderne var birkedommer Trane af Egholm, forpagter Hansen på Ryegaard Markes Bækkemølle.

Nu var det måske på sin plads at se lidt på de børn, Jørgen Fritz skulde lære at læse, skrive og til nød at regne. Vi har en beskrivelse af dem, nedskrevet 1820 af en senere præst i sognet, der hed Krog. Der har næppe været nogen forskel på de børn, Jørgen Degn læste med, og dem, vi her får beskrevet.

"Der ser du Jens og Sidse med lignende Brødre og Søstre vandre til Skole, indhyllede i Vadmel, med Træsko, en tyk lådden Hue og store Vanter, en Katekismus og Forklaring i den ene Lomme, en Ølflaske i den anden og i Armen en stor Madkurv.

Ved Indtrædelsen i Skolen har de endnu ikke den Forstand at hilse og være høflige. Med de jernbeslagne Træsko hører man dem langt fra at trampe, og deres første Tanke er at æde, eller af et Stykke Brød i Lommen at kunne idelig tygge, naar Læreren vender dem Ryggen. Et brusende Haar, som ofte vidner om en gnavende Indkvartering paa den hele Krop, et broget Ansigt, urene og fnattede Fingre, samt Klæder, paa hvilke enten findes Løvninger af den sidste Kaal og Suppe eller Urenlighed fra Næsen, frembyder Læreren en behagelig Morgenstund.

I saadan Stilling træder Barnet ind i Skolen, og dersom dets Fader og Moder har haft nogen Opdragelse, glemmer Barnet ikke at udføre Forældrenes Befaling: "Kys Haanden og giv Skolemesteren den." Har Læreren nogen Forstand og Opdragelse, saa frabeder han sig saadan Høflighed, der stundom kan bringe hans Hænder til at klø af Fnæt og Urenlighed."

Det er ikke noget charmerende billede vi her får af vore forfædre og formødre, for de har naturligvis ikke været anderledes. Det var tiden, og pastor Krog har ikke pyntet på den. Han fortsætter sådant:

"Han maa nu øve Barnet i at hilse, søge sin Plads og være opmærksom. Det skidne Ansigt og urene Hænder maa han vise Barnet ud for at to, det brusende Haar maa han lære det at afklippe og de pjaltede Huller at tilstoppe.

Med saadanne gentagne Erindringer kommer Barnet hjem og fortæller, hvad Læreren har foreskrevet, men længe er disse Erindringer forgæves. Forældrene kan ikke hjælpe Barnet tilrette eller holde det til Renlighed, fordi de selv er i høj grad smudsige.

Jeg har kendt saare mange, som næppe har toet Hænder og Ansigt uden en eller to Gange om Aar ved deres Altergang. Hvor Mangen Fader blev ikke fortørnet paa mig og forbød, at hans Søns tykke, gnidrede Haar maatte afklippes, og foregav, at Gud havde givet Drengen Haaret, og derfor burde det ikke klippes.

Skønt jeg anvendte samme Argument mod ham: at Gud lod ham ved Gnidder og Udslet minde om at holde sig ren, saa maatte jeg ofte i den Sag tale for døve Øren."

Vi er i 1820 i det hygiejniske århundrede, hvor man så at sige opfandt renligheden og den friske luft. Jeg er ikke sikker på, at Jørgen Fritz har gjort sig nogen ulejlighed med at lære børnene renlighed, men hør nu videre:

"Spørger man, hvad kan være Aarsagen til, at Forældrene er saa modvillige i Henseende til deres Børns Renlighed, da vil den der kender den ringere Klasse af Mennesker, lettelig opdage, at Fader og Moder har intet Begreb om Renlighed, de ligger og gaar i urene og smudsige Klæder og kan altsaa ikke opdage den største Urenlighed hos deres Børn."

Trods landboreformerne taler pastor Krog stadig om den ringere klasse af mennesker, en opfattelse som beskrivelsen måske gør det lettere at forstå, selv om vi ikke kan tolerere den. Men bønderne kunde jo også være drilske.

"Ofte maatte jeg høre, at ethvert Menneske skal engang i sit Liv have Fnat, og naar jeg fremviste mig selv som Eksempel, maatte jeg høre med et haanligt Smil: "Ja, vor Far kan endnu faa det."

Jeg vil ikke tale om den idelige Løben i Gaarden for at pisse, men den uanstændige Maade, hvorpaa Børnene er vante til inden Forældres Døre at blotte deres Legemer for hverandre, ofte omkring Bygningen skide og midt under denne Forretning at tygge paa et stort Stykke Mad, saa vidner dette om Sædvaner, som de fra Forældrenes Eksempel har modtaget.

Findes Præst og Lærer ligegyldige for den udvortes Velanstændighed og ikke idelig og daglig advarer, kan man være forsikret om, at de fleste Almuebørn opvokser til 14 a 15 Aars Alderen i mange Uhoviskheder, som icke til Konfirmationen, ja maaske ikke i deres hele Levetid aflægges, men forplantes i 3die og 4de Led."

Når pastor Krog hele tiden kun taler om præst og lærer, skyldes det, at degneinstitutionen i sin gammeldags forstand var afskaffet med den nye skolelov af 1814.

Vi skal nu se, hvad det var for boligforhold, man bød degnefamilien i Rye-Sommerup menighed i 1700tallet.

"Anno 1765 d.28.Junij vare vi undertegnede neml: Johannes Aubertin Sogne Præst for Hyllinge og Lyndbye Meenigheder i Valdborg Herret Siellands Stift og Matthias Aagesen Sogne Præst i samme Herred og Stift for Rye og Sonnerup Meenigheder efter Proustens Velærværdige og Højlærde Hr.Villads Gamborg i Hvalsøe hans Skrivelse til Præsten i Rye af dato

d.20.Junij 1765 forsamlede for at forfatte et Syns Forretning i Andledning af hans Excellence Hr Geheime Raad og Obersecretair Rosenkrantz Herre til Rygaard etc:etc: har overdraget Degnen i Rye Hr. Jørgen Pedersen Fridtz et andet Huus i Rye Bye i Stædet for det, som forhen af ham og Formænd har været beboet, paa det Skolen kunde komme til at være ved Degneboligen, som ellers saa langt derfra maatte være beliggende, og som da Enke Cassen er prioriteret i den nuværende Degnebolig og for fremtiden ligeledes kunde være forsikret for denne sin Capital hos den nuværende Degn med Pandt i Degneboligen, i det Huus, som ham og Efterkommere til Degnebolig er overdraget, samt Eftermændene Degnene i Rye bye have Aarsag i den Fald nogen Paaanke at gjøre formedelst denne Omskiftelse, eller dette Bytte er begge Stæder synede og vurderede af 2de dertil formaaede billige og retsindige, samt derpaa velforstandige Mænd neml: Niels Hugger i Hyllinge og Peder Mortensen i Ubye, og det saaledes som følger:

I den nuværende Degneboelig er Stuehuset 8te Fag vurderet for	32 rdl
Den Søndre Længe 7 Fag for	21 rdl
Den Vestre Længe 4 Fag med 2 Luder for..	5 rdl 2 mk
Et Tørve Huus 3 Fag for	<u>2 rdl</u>
I Alt	60 rdl 2 mk

I det Huus som for Fremtiden er overladt til Degneboelig er foruden Skoelestuen

4 Fag Stue Huus foruden til Luder til Kiælder, Spiskammer etc for.....	28 rdl
4 Fag i den Østre Længe til Kiøkken....	18 rdl
9 Fag som er den øvrige Østre Længe til Lade, Loe, Karle Kammer etc	13 rdl 3 mk
5 Fag den Nordre Længe	5 rdl
10 Fag den Vestre Længe	8 rdl 2 mk
1 Fag til Vognskur i Baggaarden.....	<u>4 mk</u>
Rye Datum ut supra	Summa 73 rdl 3 mk

At ovennævnte Forretning findes i allemaader at være rigtig tilstaaer Johannes Aubertin.
Ligeledes bevidner samme: M:H:Aagesen.

Ovenmeldte tilstaaes af os undertegnede, som begge Stæder har efter beste Skiønsomheed vurderet saaledes, som vi det i fornøden tilfælde med Eed vil bekræfte .

Per Mortesen

Niels Jensen Hugger

Da ieg tilforn har efterseet den nuværende Degneboelig og Skoelehuus i Rye, saavel som og den Bygning, som Hr.Geheimeraad Rosenkrantz vil overlade Degnen til Boelig og Skoelehuus i Stæden for det, hand nu dertil haver, saa kand icke rettere skiønnes end at Degnen jo kand være tient med den Forandring, saa og Stift Enke Cassen kand være lige saa vel forsikret i det ene som i det andet, men da denne Synsforretning er alleene over Bygningens Fag og Deris Værdie, men ej over Pladsernes Strækning af Jordsmon med Hauge som Gaardsrum etc. Saa vil det være fornåden til at forekomme Disputer i fremtiden, at den Plads Degnen nu haver til Boelig og Skoelehuus maales, Længde og Bredde med den Plads som Degnen faar i Stæden, at deraf icke allene kand sees, at Degnen, ingen Jord mister, men og at efter kommende Degne kand viide hvormeget jorsmon dem tilkommer tillige med dets Lukke imellem Haugerne etc.

Hvalsøe d. 4.Julij 1765

Gamborg.

Der var unægtelig betydeligt mere plads i degneboligerne i Rye, end der havde været i rytterskolen, men lad os se en beskrivelse af den skolebygning, som var sammenbygget med den sidste degnebolig. Det er igen pastor Krog, der har ordet.

"- et Skoelehuus lagt lige op til Degneboeligen, bestaaende af 3 Fag usle, klinede Leervægge med Leergulv og næppe 3 Alen højt fra Gulvet til Loftet. En jammerligere Bygning fandtes ikke i Rye.

Giennem 3 Fag smaa Vinduer fik Skoelen al sin Lysning. Ingen af Vinduerne kunde aabnes, men giennem Vindueskarmene var saa mange Sprækker, at samme maatte med Leer tilklines mod en kommende Vinter.

Ruderne var smaa og saa forbrændte af Solens Varme eller dækkede af Støv, at det var en Umuelighed at se nogen, som udenfor gik samme forbi.

Gulvet var fuldt af Huller, fremkaldte deels ved beslagne Træskoe og deels ved Fugtigheed om Vinteren, saa det aldrig kunde befares uden Frygt for at brække Been.

En liden Bilæggerovn skulde afgive den fornødne Varme."

Det var ved sin tiltrædelse i 1793, pastor Krog gav denne beskrivelse af skolen, men på den tid havde degnen Jacob Husum huseret der i 18 år, så det er vel muligt, at det har set bedre ud i forgængerens tid. Materialer og byggemåde har dog været uændret.

Efterhånden som børnene flyttede hjemmefra, blev det muligt at få lidt betalt hjælp i huset. Først var det jo Peter Nicolaj, der blev købmandskarl i Horsens, hvor han i 1766 arvede 400 rigsdaler efter sin principal Jens Jørgen Lindvig. Så kom Thomas i Latinskolen i Roskilde, og Kirstine blev gift i Frederikssund, endelig kom Gotlieb i tjeneste på herregården Lindholm.

I degneboligen fik de en dreng, Jens og en pige, Maren til at hjælpe inde og ude.

Degnen i Rye-Sonnerup Seign. Jørgen Pedersen Fritz gik til daglig i sort tøj og med paryk samt sort trekantet hat. Han røg kridtpibe, som var den almindeligste type.

Han holdt hest og vogn, og han kom en del omkring på egnen. I 1774 var han således 2 gange i København, hvor han var inde at handle hos hørkræmmer Lessøe, som han igen besøgte i april 1775.

Han var også 2 gange i Frederikssund i 1774, og han var da inde at handle hos sin datter Kirstines sviger-

far, Thomas Bertelsen Hagendorn, hvor han bl.a. købte en del lægter og rafter, sikkert til tagreparation hjemme. Den 9. juni 1775 var han en tur i Sonnerup, hvor han på auktionen på Trudsholm købte nogle par strømper, et par sko med spænder og et par gamle knive.

Han var ingen "Per Degn", for han drak ikke brændevin. Måske var han pietist af overbevisning. Vi véd, denne retning florerede i Hillerød i hans skoletid. Der var i hvert fald ingen tegn på, at han enten selv har brændt eller andet steds købt disse stærke sager.

Derimod drak man både te og kaffe og fransk vin i det lille degnehjem. Til daglig var drikken dog det hjemmebryggede øl, som vor mor lavede det.

Men vi kan få mere at vide om hans tilværelse. I 1808 nød degnen i Rye følgende årsløn, som vi må formode var den samme, som Jørgen Fritz har oppebåret:

A. som sognedegn: 2 tønder 6 skæpper rug
 4 tønder $3\frac{1}{2}$ skæppe byg
 553 pund brød
 $29\frac{1}{2}$ slagtede, fede, saltede gæs
 $31\frac{1}{4}$ snese æg
 56 rigsdaler 3 mark 2 skilling
 50 oste

B. som skolelærer: Jordlod $3\frac{1}{2}$ tønne land
 426 pund hø
 346 pund halm
 35 læs tørv
 6 rigsdaler

Dertil kom degnetrave, dvs tiende af 384 tønder og 5 skæpper hartkorn. Endelig 12 a 16 bondelæs ildebrændsel leveret af Aastrup og Ryegaard.

Faste udgifter på embedet var 19 rigsdaler 1 mark og 14 skilling.

Det er nok værd at bemærke, hvad han har måttet nøjes med som skolelærer i 12 år. Høet og halmen var netop foder til 2 køer og 6 får, som det var foreskrevet.

Men lad os se lidt på tiendevæsenet, der dannede det solide grundlag for gejstlighedens indtægter.

Oprindeligt krævede den katolske kirke tiende af alle former for indtægt, men i Danmark blev det aldrig almindeligt at yde andre former for tiende end korntiende, kvægtiende og den såkaldte smårødsel.

Ved korntiende forstod man i det 18de århundrede alt, hvad der blev sået i markerne, incl. hør, hamp, ærter, bønner, tobak og selv kartofler, men ikke noget af det, der blev dyrket i gårdenes kålhaver og æblegårde.

Oprindeligt deltes korntienden i 4 lige store dele, til biskoppen, til de fattige, til præsten og til kirken. Efter Reformationen bortfaldt de fattige og biskoppen, og tienden blev delt mellem kongen, kirken og præsten.

Foruden disse 3 slags tiende havde man den såkaldte degnetrave, som vel ikke var en egentlig tiende, men som dog var af samme oprindelse og beregnet på samme grundlag, idet degnetraven var sat til en trediedel af præstens tiende.

Denne degnetrave skulde leveres degnen på ageren, dvs i traven, i neget. Dog var der den regel, at bonden fra sin ager havde pligt til at køre degnens korn indenfor en radius af en dansk mil til et sted, som degnen udpegede.

Degnen kunde på bondens mark selv udpege det punkt, hvorfra milen skulde udmåles.

Jørgen Fritz måtte naturligvis ved høsttid selv ud til sine tiendeydere og kontrollere degnetravens mængde og lødighed, samt meddele bonden, hvor kornet skulde bringes hen. Han har nok skullet have det hjem, men det har vel til tider kunnet betale sig at få det bragt til en køber.

Der kunde ved denne ordning let opstå tvist og kævl mellem parterne. Derfor er loven om tiendens hjemkørsel meget udspecificeret.

"Indfalder ustadigt Veirligt under Tællingen, eller forinden Tienden er læsset paa Vognen, da bør Yderen opsætte dens Bortkiørsel indtil det bliver saadant Veir, at han begynder at hjemkjøre sit eget Korn."

Tiendetagning i marken, sådan som kunstneren Rasmus Christiansen opfattede den

"Men dersom der, efterat Tienden er læsset, indfalder Regnveir, da maa han desuagtet vedblive at fremføre den til Tiendetageren."

Hvis tienden ikke var tjenlig til at sætte i hus, må tiendeyderen uden vederlag påtage sig at køre læsset endnu 500 alen til en eventuel tørreplads.

Hvis kornet ikke ankommer før solen er gået ned, kan modtageren nægte at modtage det den dag...

Disse paragraffer afslører, hvor meget ufred, trætte og chikane, der har været omkring disse ydelser.

Kvægtienden, som degnen ikke havde part i, bestod af den egentlige kvægtiende, som ydedes af føl, kalve, kid og lam, samt bistader, og småredseltienden, som ydedes af gæs, høns, ænder og grise.

Men ved siden af småredseltienden havde man begrebet småredselet, som var en ydelse til degnen. Den bestod af forskellige præstationer som æg, kyllinger, høns, ydegæs, kage eller kagerug, smør, ost eller mælk... og den ydedes under forskellige betægnelser som Julerente, Påskerente, Midsommerrente, Nannest, Smørbyrd, Byrdpenge, Stolemåd, Sulepenge, Ostepenget osv. Denne ydelse var ikke tiende, idet den var fast for hver gård og hævdvundet. Det var en løn, der fulgte kaldet, men hver ny degn måtte selv håndhæve den, da bønderne benyttede enhver lejlighed til at slippe billigere, hvad der lykkedes dem mange steder.

Som vi kan se, bestod lønnen af mange forskellige dele, og det var et helt arbejde i sig selv at indkassere alle tilgodehavender. Ti gengæld var degnens arbejde ikke overvældende på den tid.

Først og fremmest var degnen præstens medhjælper i kirken. Når der om søndagen var ringet første gang, slog degnen femten klemt med klokken, hvad der betød, at kirkebyens børn og unge skulde møde til kristendomsundervisning omkring døbefonten, der havde sin plads tilvenstre for indgangen.

Jørgen Fritz forelæste et stykke af Luthers katekismus, og de unge måtte gentage det, indtil de kunde det udenad, hvorpå han forklarede stykket for dem.

Samme metode blev brugt til at lære et salmevers. Præsten samlede imens altergæsterne i kirkens kor for at prøve, om de kunde de 10 bud, Fadervor og trosartiklerne.

Ved anden ringning kom der liv på kirkevejen. Fra alle kanter af sognet styrede man mod kirken - til fods, til hast og til vogns. Der var en stor kirkestald i alle sogne, hvor hver havde sin plads.

Alle skulde møde, selv de små børn, men man gjorde det med glæde, for der var altid nyt at spørge ved kirken, hvor alle traf sammen, og der var meget at se.

Der måtte ikke føres højroset tale på kirkegården, så man holdt sig udenfor gårdet, indtil der blev ringet sammen. Men man brugte tiden godt. Mange aftaler blev tryffet, mangelen opskrift blev lært, og mange skandaler på egnen blev diskuteret.

Om sommeren bar kvinderne blomster med i kirken til pynt i stolestadiet, men også til at forbedre luften i kirkerummet, hvor de mange begarvelser under gulvet krydrede luften mere, end man brød sig om, og man var ellers ikke sarte.

Nu læste Jørgen Fritz indgangsbønnen, og menigheden sang "Af dybsens nød råber jeg til dig..." anført af degnens øvede røst. Derpå fulgte "Kyrie eleison" og "Aleneste Gud i Himmerig". Under denne salme rejste menigheden sig og blev stående mens epistelen blev læst, og mens man sang "Halleluja, Gud være lovet for sit glædelige budskab". Så fulgte evangeliet og salmen "Vi tro allesammen på een Gud." Først da satte menigheden sig atter, og man istemte "Nu bede vi den Helligånd", mens præsten gik op på prædikestolen.

Som student havde Jørgen Fritz ret til at prædike, hvis præsten fik forfald, og det kan godt tænkes, at han har gjort det i et og andet interregnum mellem 2 præster.

Prædikener var lange dengang, og folk faldt ofte i søvn, så man havde en mand i hver kirke til at gå omkring med en stok til at vække de sovende med. Det kan vel nogen steder have været degnen eller skoleholderen.

Efter prædiken sang man "Nu er os Gud miskundelig", og så fulgte altergangen, omgivet og ledsaget af menighedssang. Hele gudstjenesten afsluttedes med en salme.

Under sangen skulde degnen gå op og ned ad kirkegulvet for desbedre at lede salmesangen. Man forlangte egentlig ikke en smuk, men nok en stærk stemme, der kunde trænge igennem.

Jørgen Fritz fik trods alt brug for lidt af sin latin. Han skulde synge Officium og Malleluja på latin, og på de 3 højtidene hele messen.

Gudstjenesten skulde begynde så tidligt, at præsten var på prædikestolen kl.8.00, og den skulde være sluttet kl.10.00.

Før barnedåb skulde Jørgen Fritz slå en spand vand eller 2 i døbefonten for "at rense den for murlus". Om vinteren skulde dåbsvandet være lunkent, og det har nok været et problem, da der ikke var varme i kirken.

Det var kun kirkebyens ungdom, der samledes før gudstjenesten, ungdommen fra de øvrige byer fik fra prædikestolen besked på, hvor de skulde samles til degnelæsning om eftermiddagen. Mindst en gang om måneden skulde hver bys ungdom have undervisning, og det kunde godt være vanskeligt, da vejene i dårligt vejr kunde være umulige at passere.

Men der var også andre ting, der kunde forhindre degnen i at komme frem.

Degnene var dog meget villige til at komme til disse eftermiddagslæsninger, da de gerne endte med et lille gilde, som de nødigt vilde gå glip af.

Efter katekisationen holdt man gerne en pause, hvor degnen blev inviteret ind i den øverste stue til et glas mjød og et par kager, mens de unge holdt frikvarter. Så vendte degnen tilbage og fremsagde et salmevers, som blev lært udenad.

Imidlertid var byens spillæmand kommet til, og når salmeverset var lært, blev violinen stemt, og dansen tog sin begyndelse.

Skolearbejdet var jo ikke hver dag, og skoledagen var kort, så om hverdagen havde degnen ikke meget at tage vare på. Der kunde være en og anden tur med degnetasken for at besørge et embedsbrev for præsten til næste sogn, aldrig længere, da man havde den ordning, at nabodegnen bragte brevet videre igen til sit nabosogn til den anden side, når det var breve til enten provst, biskop, konge, kancelli eller andre fjerntboende.

Ham var det også, der måtte rundt på markerne for præsten og tage tienden af kornet. Ved Mikkelsdag fulgte han den mand, der gik rundt og tiggede almisse til hospitalet.

Degnen skulde også være vidne, når præsten formanede syndere, der ikke viste sig bodfærdige og ikke gik til alters hvert kvartal, som man burde.

Ved begravelser skulde degnen synge liget ud, synge over liget i kirken og ligeledes ved graven.

Det "testamente", som præsten oplæste efter sin ligprædiken, var en levnedsskildring, som var forfattet af degnen. Vi ser da også i skiftet efter Jørgen Fritz, at han flere gange har købt en bog papir. Disse testamenter var ofte meget kunstfærdigt udsmykket, og familien lod dem indramme og sætte op på væggen til erindring.

Jørgen Fritz skulde ringe solen op og ned og morgen og aften slå bedeslagene, der fik alle bønderne til at knæle og tage huer og hatte af.

I en af sine viser synger Sigfred Pedersen om tørresnoren, der afslører hans tykke nabo Jensen. Sådant kan også skiftet efter os afsløre et og andet om vort liv.

Vi vil nu i store træk gå Jørgen Fritz' skifte igennem og afsløre, at han døde den 8. juni 1775 kun 52½ år gammel.

"Anno 1775 den 10de Julij mødte i Rye Degneboelig den gunstige Skifte Ræt i Valdborg Herret, S:T:Hr.Prousten Anders Mølleskou Sognepræst for Ousted og Alleslev Meenigheder samt medtagne Assessores, Præsten for Hyllinge og Lyndbye Meenigheder Hr.Hans Peter Pohlmann, og Præsten for Rye og Sonnerup Meenigheder Hr.Matthias Hamborg Aagesen, tillige med tvende tiltagne Mænd, navnlig Peder Joensen af Sonnerup og Christen Pedersen af Rye for at foretage en lovlig Forseiglings- og Registerings Forretning til nærmere Registrings- og Vurderings Foretagelse, som 30te Dagen efter død mand skal skee, samt paa følgende lovlige Skifte-behandling efter Sal:Jørgen Pedersen Fritz forrige Sogne Degn for Rye og Sonnerup Meenigheder, som ved Døden den 8de næst foregaaende var afgangen; men som denne forretning formedelst Præsternes Embede Løverdage og Søndage at passe ej kunde foretages, er den opsat til Mandag idag, da denne Forseiglings- og Registerings Forretning foretages til beste for Enken, som og den salige afdøde med hende sammen avlede Børn, nemlig en Søn ved Navn Peder Nicolaj Kiøbmands Karl i Horsens i Jylland paa 25de Aar, Thomas Studiosus i Kiøbenhavn paa 23de Aar.- Erik hiemme paa 18de Aar, Gotlieb hos Forvalter Klüver paa Lindholm paa 15de Aar.- Niels i Roskilde Latinske Skoole paa 13de Aar.- og foruden disse 5 Sønner 2de Døttre, nemlig den ældste navnlig Kiersten gift med Sr.Berthel Hagedorn i Friederichs-Sund, Kiømand, den anden Helle, som er hiemme, men forlovet med Mons.Jacob Husum, den afdøde salige Degns forhen beskikkede Adjunctus og Successor, og blev da saaledes foretaget og forrettet, at hvad som ej kunde føres i Pennen blev forseiglet.- og da Enken med laugværge Sr.Forvalter Gechel ved Ryegaard ej vidste efter deres Erklæring mere at anmelde i saadan Henseende til Boets Beste, saa blev denne Forretning sluttet til videre Registering og Vurdering ved Aabning 30te Dagen; Imidlertid Enke med Laugværge lovede at paa see med nøjeste agt, at intet, som Boet kunde komme paa nogen Maade til gode skulde beskadiges eller forekomme."

Rye, Dat:ut Supra   A.Mølleskou   H:P:Pohlmann
 Enken Kierstine Marie Fritz   M.Aagesen
 Som laugværge efter Madame Fritzes andmodning H:Gechel

Børnenes værge var egentlig morbroderen, pastor Poul Vellejus af Herlufmagle, men han havde over givet værget i kommission til Christian Brabrandt af Hvalsøe og Serløse sogne.

Den afdøde Jørgen Fritzes gangklæder bæv syet om til sørgeklæder til børnene.

I skolestuen stod en parykblok, beviset på at han gik med paryk. Der var et strygejern med bolt i boet, og der var indkøbt stivelse, så han har haft hvid stivet halsbind og manchetter. Iøvrigt ved vi ikke mere om hans gangklæder.

Der var 2 jernkakkelovne, 1 morter med støder, 1 "kruset" ølglas, 1 speil i forgyldt ramme, 1 kobber-temaskine, 1 messing-kaffekande, 2 små skilderier, (der gik for 1 mark og 8 skilling, gad vidst, hvad de forestillede,) 5 sølv-spiseskeer, 6 sølv-teskeer, 1 sølv-sukkertang, 5 gullæderstole, 1 bundt adskillige bøger, blev solgt til svogeren Mons. Weile, (der ikke havde tid til at være værge,) for 1 mark, 1 jernkølle med 8 stk (pigge?), (måske en morgenstjerne, han har erobret fra en vægter i sin studentertid,) 7 porcelainstallerkener og 3 fajencefade, 1 vaffeljern, 2 messingfyrbækkener, 1 jern-fyrfad, 1 kaffemølle og ellers til overflod, hvad der hørte til et hjem af tønder, potter, fade, gryder, sengeklæder, redskaber, møbler etc.

På loftet var der 36 bikuber og nogle bikasser, i stalden 4 bibænke, 18 bistader, 18 bikuber, han har været et ivrigt biavlser og honningproducent.

Vi finder en masse værktøj i udhusene, 1 slæde, 1 sort læderridehynde med trense, et sort lædersaletøj med hampeskagler, tømmer etc., et hvidt lædersaletøj med tilbehør, 1 beslagen vogn med spoelanger, bagsmække og 3 agestole, (et helt herskabskøretøj), i stalden 2 heste på 11 og 14 år, 2 køer, en kvie og en kalv, 3 gæs med 16 gæslinger, 1 so med 3 grise, 9 får og 1 vædder.

Jørgen Fritz har været en travl mand, et barn af rationalismen kunde man tro, men altså måske med pietistiske tendenser i retning af askese.

Vi kan næsten se ham for os, når han i sit sorte tøj med hvid kalvekrøs præsiderer ved bøndernes gilder, eller når han i sit gamle tøj med parykken på sned og kridtpiben i munden arbejder med sine bier.

Eller hele familien i de 3 agestole med den røde og den brune for vognen i det hvide seletøj, flot kørende til staden. Til hest har man også kunnet se ham i sognene på den sorte læderridehynde.

Og sådan vil vi forlade ham. Han efterlod sig ved sin alt for tidlige død 145 rigsdaler 1 mark 7½ skilling til deling mellem arvingerne.

Georgius Petri filius var den bedste i sin klasse, da de gik op til studentereksamen ved Universitetet i 1746. De var et hold på 14, men kun en af dem blev præst. Det var Frederik Christian Grundtvig, der var nummer 7 i klassen.

Ane nr.55: Kirstine Marie Vellejus, probandernes mfmmm.

Når folk i gamle dage spurgte: "Sønderomme? hvad ligger det i nærheden af?", så var svaret ligetil: "Ikke noget som helst!"

De nærmeste købstæder var Varde med ca 700 indbyggere 4½ mil borte, Ringkøbing 500 indbyggere 6 mil, Vejle 1000 indbyggere 6¼ mil og Horsens 3000 indbyggere 7½ mil borte.

Der findes ikke i sognet Sønderomme nogen by med navnet Omme, og man har aldrig kendt en sådan. Man ved ikke, hvad navnet betyder, men hvis Omme er afledt af Oom, kan man tænke sig noget i retning af "ved åerne", for Omme å, der præger landskabet også i nabosognene, har mange tilløb, og hele egnen er præget af de kær og moser, der giver disse vandløb næring.

Sønderomme med annekssognet Hoven var tilsammen over 40000 tønder land eller 6 kvadratmil, hvoraf de to trediedele var hede og mose. Det var stort set kun de ret smalle ådale, der var bebygget og opdyrket.

Rundt om lå mod vest den brune, sandede hede med sine strittende lyngbørster, gennemskåret af utallige hvide spor, der førte allevegne og ingensteder hen, mod øst de sivende bakker i det store vandskel med underjordiske væld og såkaldte brummehuller, hvor man kunde høre vandet løbe nede i jorden.

Der var kun en eneste landevej i sognene.

I dette pastorat, i Sønderomme kirkeby, der lå nord for en af Omme ås utallige slyngninger, i selve præstegården blev hun født i foråret 1722, og den 26.april, der var 3.søndag efter påske, blev hun døbt i Sønderomme kirke, denne lange, smalle kirke, som man har givet kælenavnet Lange Maren.

Faddere var hendes moster, Sophie Poulsdatter Stauning og dennes mand, præst i Deibjerg-Hanning Jørgen Knudsen Lang; desuden godsejeren på Juellingsholm Johannes Hauch, Mads Holt, Anders Lassen i Brande, Inger Laurødsdatter Lydom, som var degnens hustru, Hilleborg Levin og Maren Larsdatter i Brande.

Johannes Jørgensen Hauch til Jællingsholm ejede praktisk talt hele Sønderomme sogn og formentlig også kirken, men han døde året efter, og sønnen solgte senere gården til en såkaldt godsslagter, men det er en anden historie.

Kirstine Maries familie var præsten, Hr. Thomas Hansen Vellejus, præstefruen Kåren Poulsdatter Stauning og børnene Anne Kierstine på $4\frac{1}{2}$ år, Hans på 3 år og Poul på knapt 2 år.

Desuden hendes farmor Anne Christine født Thoer og hendes mormor Kirsten Pedersdatter (Jelling).

Hendes mange onkler og tanter kommer vi kun lidt ind på i denne historie. Hendes morfar Poul Pedersen Stauning lærte hun ikke at kende, for han døde i Stauning, da Kirstine Marie var $\frac{1}{2}$ år gammel. Farfaderen Hans Thomsen Vellejus døde i 1706.

Der var på den tid en stærk pietistisk bevægelse i egnen, anført af brødrene Brorson med salmedigteren Hans Adolf Brorson i spidsen. Denne bevægelse greb også Kirstine Maries far og kom til at præge hele hjemmet og hendes opvækst.

Måske var det heden, der folkefattig og forblæst bredte sig milevidt til alle sider med sine fjerne horisonter, der gav så god grobund for pietismen, den høje himmelkuppel med de vildsomme skyformationer, ensomheden i de få bebyggelser, der gav den åbenhed for pietismens inderlige følsomhed.

Offentlige transportmidler kom ikke den vej. Mellem Kongeåen i syd og Århus-Viborg-Ringkøbing i nord var der ingen forbindelser tværs over Jylland med dagvogn eller diligense.

Ringkøbingvejen kunde man kunde kende ved, at der her var en række af de sandede vejspor, der var paralelle.

Da Kirstine Marie var næsten 2 år, fødte hendes mor igen en lille pige, som den 5. marts 1724 blev døbt med navnet Inger Cathrine. Det var den 1. søndag i fasten.

Faddere var barnets moster, Maren Poulsdatter Stauning, der var gift med sin fars efterfølger i Stauning, (Hr. Peder Nissenius Wedel,) desuden Hr. Jørgen Lang, Conrad Wedel, Sophie Hr. Langs og Anne Pedersdatter Foses.

Maren Poulsdatter Stauning havde trodset den lange afstand trods det, at hun selv var nedkommet med en lille søn, Poul i

januar måned samme år hjemme i sin mands sogn ved Ringkøbing fjord. Hun har sikkert også haft barnet med for at præsentere ham for familien. Hun var selv kun 18 år gammel.

Conrad Wedel er sikkert hendes svoger, der har ledsaget hende og barnet på de tunge hedeveje, hvor man kun kan komme frem med en fart af en mil i timen til hest eller til vogns.

Hr. Jørgen Lang og hustru har sikkert medbragt deres 2 smådrengene, Knud på 6 år og Poul på 4.

Det følgende år i høsten fik Kirstine Marie endnu en lille søster, som den 16. september fik navnet Maren Sophie. Fadderne var Mad. Hr. Clemmens af Hvidding, (barnets faster Magdalene), Ærv. Hr. Peder af Stauning, Jens Harup fra Juellångholm, Mdll. Sophie Elisabeth af Hvidding (som var 17 år), og Md. Sophie Langs af Deibjerg Præstegaard.

Den små mademoiselle blev i 1729 gift med pastor Niels Lauritsen Sommer, som hun skænkede 5 børn.

Man måtte altid selv afsted, hvis man manglede noget, eller hvis man havde noget at sælge. Man vidste jo aldrig, hvornår der viste sig en aftager eller rejsende handelsmand.

Så tog man til Horsens. Horsens var hedeboernes hovedstad. Der søgte de næsten allesammen hen fra de midtjydske hedesogne, selv om andre købstæder lå nærmere.

Da fremdriften var så ringe, var man længe undervejs, og man kunde derfor tale om en relativ trafiktæthed på heden. Der var altid mange undervejs, men da hele hedepladen var vej, passerede man ofte hinanden på lang afstand, så man ikke kunde se, hvad det var for folk.

Det kunde ofte virke utrygt, da der var mange tatere og skarnsfolk i de tider. Man rejste gerne mandsstærke, hvis man havde noget af værdi med på vognen.

Også ulven var en realitet, man måtte regne med, og mens en hedebonde måtte nøjes med at have en god kæg med i vognen, har Kirstine Maries far sikkert haft et gevær eller et par revolvere på sig, når han var på rejse.

Som vi har set, rejste man også på besøg hos hinanden i den store præsteslægt.

Kirstine Marie har tidligt været med på de lange rejser, og når man rastede hver time for at skåne hestene, har hun tumlet omkring ved vognen og har lært hedens planter og dyr at kende.

Hun har tidligt plukket tyttebær, blåbær og revlinger om efteråret.

Hun har også været med i købstaden, hvor der var sådan en gruelig masse at iagttage. Til Sankt Hans og Mikkels marked var der så mange vogne fra heden, at man kørte i kolonne med befordringer af mange slags. Pottejydens pindevogn og skovlovringens rigt udstyrede vogn ofte med efterhængte hjulpar, så det lignede et helt vogntog i sig selv. Det var spændende.

Hun har siddet med parasol for at beskytte sin teint mod solens stærke stråler derude på heden, hvor intet kastede den mindste skygge. Hun har siddet indpakket på faderens vogn, så kun det yderste af næsen blev udsat for den forrygende blæst, der hvirvlede hjulsporenes sand op i mange meters højde.

Hun har nok også kørt i kane om vinteren, hvor det gik i strygende fart over den vældige flade, men sneen lå sjældent så længe herude vestpå.

Gladest var Kirstine Marie måske for sin moster og onkel i Stauning, for jeg har en mistanke om, at hun i 1738 fulgte med dem i Frederiksborg, hvor Peder Wedel blev præst.

Men vi foregriber begivenhedernes gang.

I sommeren 1727 fik Kirstine Marie en lillebror, som den 15. juni i kirken blev kaldt Petter Nicolaj. Kirstine var nu 5 år. Storesøster Anne var 10 og storebrødrene Hans og Poul hhv 8 og 7 år. De mindre søstre var 3 og 1 år.

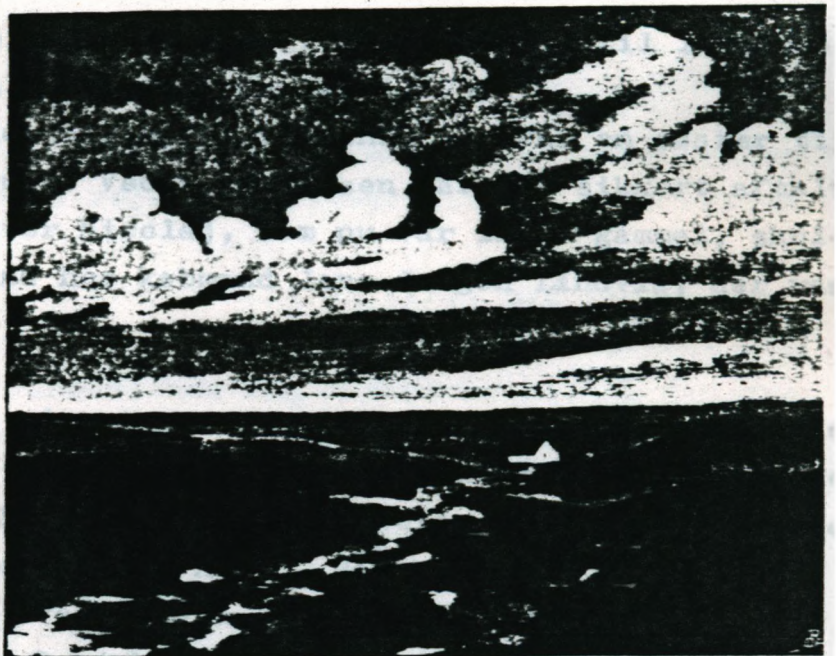
Petter Nicolajs faddere var degnens hustru Inger Laustdatter Lydom, løjtnant Frich, degnen Christen Friis, Dorethe Harups og An Sophie Frich.

Der kom en pige mere i 1729, som af sin far blev døbt Marie-Anne den 24. april, søndag efter påske.

Faddere var Frue leutnant Friches paa Mødbjerg, Ærv.Hr., Peder Vede af Stauning, Mons.Thorsagger paa Juellingsholm, Niels Jensen Fege i Borris, Mad.Sophie Langs af Deibjerg og Mdle. Marie Stauning.

En Helevej.

Hoglandssø.

I julen 1730, da Kirstine Marie var 8 år gammel, havde hun en stor sorg. En lillebror, der var født kort før jul og døbt Johannes, døde kun 3 uger gammel og blev begravet i kirkens præstebegravelse den 28. december.

Sin farmor mistede henn, da hun var 10 år gammel, men da farmoderen ikke boede hos dem, har det næppe gjort slet så stort indtryk på hende. Til gengæld fødte hendes mor en søn, der fik navnet Johannes, som den døde.

I 1734 blev det andet guldhorn fundet i Gallehus, som dog ikke lå ret langt borte, og i hvert fald i nærheden af Kirstine Maries fars fødested, så det har nok været drøftet livligt i præstegården på heden.

Det år døde endnu en lille nyfødt dreng, der var hjemmedøbt med navnet Gert.

I 1738 fik Kirstine Marie endnu en lillesøster, som kom til at hedde Magdalena Cathrine Magrette. Det må sikkert være mormoderen, Kirstine Pedersdatter Hegelund af Stauning, der bærer barnet. Samme år var det, at forbudet kom mod teater og gøjl i det dansk-norske monarki, en sejr for pietisterne, som jo Kirstines far hørte til.

Imidlertid var de 2 ældste drenge blevet sendt til latinskolen i Ribe, hvorfra de blev studenter i 1739.

Samme år døde madam Lindvig i Horsens, som var en søster til Kirstine Maries mormor. Ved begravelsen har man sikkert aftalt, at hendes bror, Petter Nicolaj, som nu var 12 år gammel, skulde i lære som købmand hos købmand Jens Jørgen Lindvig, der var den afdødes søn.

Vi har været inde på, at naturen var barsk på den jyske hede, men også menneskene kunde være hårde og kantede. Her ved denne tid, hvor Kirstine Marie var i konfirmationsalderen, fik hendes far en fjende i annekssognet Hoven. Han hed Jens Karstoft og boede nær Lyngbroen over Omme å, som præsten skulde over, for at komme til sin annekskirke.

Denne Jens Karstoft vilde ikke passe sin kirkegang, sådan som det var fastsat ved lov. Han viste sig heller ikke ved Herrens bord til altergang, og gentagne formaninger og trusler om straf fra Kirstine Maries far var uden virkning.

Engang, da der var bryllup i sognet, havde Jens Kærstoft været i bryllupsgården og gjort i voldsomt indhug på bryllupsmaden, mens alle var i kirken undtagen kogekonen og hendes medhjælpere.

Kvinderne var fortvivlede, da der er så megen overtro forbundet med bryllupsmaden, der for det unge pars lykke skal være så rigelig, at intet kan spises op.

Nu var deres fremtidslykke truet af grødmangel.

Der blev digtet en vise, hvori præsten sætter tingene i lave og bringer kvinderne til ro. Den skal vi komme tilbage til under Thomas Vellejus' levnedsskildring.

Værst var det imidlertid, at Jens Kærstoft lagde sig på lur under Lyngbroen for at skyde sin præst. Ved Guds nådige indgriben klikkede bøssen så mange gange, at præsten var uden for skudvidde, da skuddet endelig gik af. Den videre udvikling af sagen vender vi også tilbage til.

Der er ingen tvivl om, at Kirstine Marie og hele familien har været stærkt chokerede over denne historie, der indtraf i 1744.

Det samme år blev Hans hører i Ribe latinskole.

Allerede i 1738 var Kirstine Maries moster Maren og hendes mand Peder Nissen Wedel rejst til Frederiksborg, hvor onklen var blevet præst.

Peder Wedel havde i Stavning haft en strid med sin provst om et par læresætninger, men han var pietistisk i tidens ånd, og i Frederiksborg blandede han sig i striden mellem den der levende lægmandsbevægelse og de spottende latinskoledisciple.

Det er sandsynligvis i dette hjem, Kirstine Marie har truffet sin tilkommende. Hun kan allerede være fulgt med sin moster og onkel i 1738, for faderens kald i Sønderomme var fattigt, og der var mange børn.

I 1746 blev både Poul og Hans Vellejus teologisk kandidater. Samme år blev onkel Peders og moster Marens ældste datter Catharine Wedel 16 år, så hun kunde overtage Kirstine Maries job.

Måske skulde vi lige se på, hvad der blev af Kirstine Maries plejesøskende/plejebørn.

Den ældste Poul Wedel, der var født 1724 og altså 2 år yngre end Kirstine Marie, blev 1750 præst i Jelling, hvor han døde i 1782. Den næste Nissenius Wedel født 1727 blev degn i Asminde-rød. Nummer 3, Gregorius født 1728 blev købmand på Grønland. Den ældste datter, Catharine født 1730 blev gift med præsten i Vilstrup, Niels Vindekilde. Så var der igen en søn, Jens Daniel født 1731, der døde 1792 som præst i Gyrstinge, en pige, Anna Susanne Wedel levede endnu i 1761, Mette Cathrine født 1736 blev gift med læge Jens Henrik Fertig i Vemmetofte, og Sophie Magdalene Wedel, født 1742 døde ugift 1777.

Det er overvejende sandsynligt, at Kirstine Marie har fået lov at tage fat i dette børnerige hjem, hvor ældste datter ved flytningen i 1738 var 8 år.

I 1746 var Kirstine Marie Vellejus en ung dame på 24 år, og hun har måske ment, at hun blev udnyttet lidt rigeligt i det ellers sikkert kærlige præstehjem.

I byen har hun forset sig på en ung mesterlektianer fra latinskolen, en hattemagersøn, som de øvrige disciple måske har haft lidt for meget spas med, da han var noget svagelig.

Men han var et godt hovede, og han har måske også set godt ud, det skader jo ikke hos de unge piger. De kom ihvertfald overens, men det har næppe været efter familiens ønske, for brylluppet er ikke fundet i Hillerød hos onklen, ikke i Sønderomme hos faderen og ikke i Strø, hvor de slog sig ned efter brylluppet.

Kirstine Marie var ikke fra barnsben vænnet til overdådighed på faderens fattige embede på den uhyre vidtstrakte hede, og som den fattige kusine har hun næppe været forvænt i mosters hjem heller, så hun var rustet til det liv, hun i de følgende 12 år skulde leve som skoleholdermadam i Sigerslevøster by i Strø sogn, med sin ægtemand student og skoleholder Jørgen Pedersen Fritz.

Det var, som vi har set, en rytterskole, der kom til at danne rammen om deres unge hjem.

Vi har allerede læst, hvad der stod at læse over skolestuedøren, over stuedøren og over sovekammerdøren. Lad os nu se, hvad hans majestæt har tænkt i forbindelse med skolemadderne. Hvad stod der over køkken døren og spisekammerdøren? Til opbyggelse for fruentimmerne stod at læse.

"Over Køkken-dørren:

Brygge, bage, toe og tvette,
Maden kaage og anrette,
Vores Kiøkkenarbejd er,
Balle, Strippe, Rist og Pande,
Potte, Gryde, Spand og Kande
Er vor Piges haand-gevehr."

Man gik således ud fra, at en skoleholder af sin usle løn skulde kunde betale for en hushjælp til sin hustru, sikkert et fromt ønske uden realiteter bag.

"Over Spiis-kammer-dørren:

Lyster du Postey og Tærter,
Udaf sligt vi intet har,
Landsby-Rætter, Kaal og Ærter
Staar udi hvert andet Kar."

Her er vi tydeligt nok nede på jorden. Det er realiteter. Dog kan der nok have været tider, hvor mange kar var tomme. Måske var det en god ide i disse kriminelle tider at sætte et lille vers uden på døren om, hvad en tyv kunde forvente at finde, hvis han brød ind.

Kirstine Marie Vellejus nu madam Fritz har ikke ventet sig andet og mere i første omgang, men hun har måske været ked af, at første omgang var så lang, 12 år i venteposition er længe.

Rytterskolen var dog et godt hus, grundmuret og tegltækket. Ikke mange præstegårde var af en sådan kvalitet. På landet var det kun herregårde og officersboliger, der var bedre, selv om der selvfølgelig var præstegårde her og der, som var gode.

Der er ingen tvivl om, at Kirstine Marie har gjort hjemmet hyggeligt for sin mand og sine børn.

Skal vi gætte på, at Kirstine Maries svigermor, hattemagerenken Maren Jensdatter er kommet til Sigerslevøster og har hjulpet til i huset, da Kirstine Marie i marts 1749 redte til barsel. Hvis der har været ufred med hendes familie, er det den eneste, vi kan tænke os, men selvfølgelig er alle byens bondekoner troppet op til barselstuen.

Det var ved jævndøgnstide, hun var på faldende fode, og den 28.marts blev hun forløst med en smuk datter, som ved dåben fik navnet Kirstine efter sin farmor i Sønderomme. Barnet blev synet, målt og svøbt efter alle kunstens regler, og faderen, der var forvist til skolestuen, slog op i familiebiblen og dyppede gåsefjeren i blækhuset, hvorpå han med sirlig hånd indførte den vigtige begivenhed under linjen med brylluppet.

Med Frederik den Femtes tronbestigelse i 1746 var forbudet mod teater og gøjl bortfaldet, og landet blev igen gennemtravet af gøjletruppe. Kirstine Marie og hendes mand havde dog muligheden for at tage til København og se Holbergs komedier, hvis det var noget, de mente at kunde tillade sig.

I 1750 blev Kirstine Maries bror Hans præst i Nebsager og Bjerger sogne, hvor han giftede sig med forgængerens datter, Anna Barbara Hansdatter Thorning, som var 20 år gammel.

Det var ellers strenge tider, idet en udbredt kvægstætte rasede siden den store komet havde vist sig nytårsaften 1744.

Den 16.februar 1751 måtte Kirstine Marie lægge sig igen, og denne gang blev det en søn, der den 21.samme måned fik navnet Peter Nicolaj efter sin morbror i Horsens. Det skulde vise sig at være en god opkaldelse.

Kirstine Maries far, pastor Thomas Hansen Vellejus var blevet noget aflægs. I 1753 gik han af og overlod sit kald til Hans Jørgensen Bang, der året efter giftede sig med Kirstine Maries søster, Maren Sophie.

Det var også i 1753, hendes bror Poul blev præst i Ulsø-Frerslev i Faxe herred på Sjælland, og Kirstine Marie var blevet mor igen til en søn, der den 13.maj havde fået navnet Thomas Vellejus Fritz.

Der er ingen tvivl om, at hendes mand i disse år skrev og afsendte mange ansøgninger om degnekald på behørigt stemplet papir, mere og mere bitter for hver gang han blev forbigået.

Den 5. november 1755 var Kirstine Marie igen på faldende føde, og hun gav dennegang liv og ånde til en pige, som den 9. samme måned fik navnet Hille eller Helle.

Der var nu 4 små i den lille skole i Sigerslevøster. Den største pige har nok ved denne tid begyndt på en datters pligter. Man fik ikke lov at være barn ret længe dengang.

Ind imellem har Kirstine Marie dog fortalt om sin barndoms mørke hede, hvor urhøns og hjejler levede, hvor ulven strejfede om med slunken mave, hvor hedehegen lurede på lærken, og hvor de mange stuedrifter kom forbi hendes fars præstegård.

Hun har fortalt om himlen, der var så høj derude på heden.

Til gengæld har børnenes far fortalt om skovens grønne skygger omkring hans barndoms by, om de springende hjorte, som ikke måtte skydes, selv om de kom ind i bøndernes haver og åd grøntsagerne.

I maj 1758 kom der endnu en lille dreng, som kom til at hedde Eric ved dåben i Strø kirke. Det var den sidste af børnene, der blev født i rytterskolen på Sigerslevøsters grønne slette. Året efter fik Kirstine Maries ægtemand et degnekald.

Måske var det koppernes skyld. Der havde været en koppeepidemi i 1755, som ikke havde berørt Kirstine Maries familie, i 1759 var kopperne der igen. Måske var det dem han døde af, degnen Seign. Michael Müller i Rye, han var da 75 år gammel.

Endelig fik de nu tålelige økonomiske forhold, og Rye-Sonnerup sogne, der blev deres fremtidige hjemegn, var meget smukke med skov og krat, bakker og dale, og hist og her i alle retninger glimt af vandet i fjorde, bugter og vige.

Det har været et helt paradys at komme til, skulde man synes, men Kirstine Marie er nok blevet noget skuffet over husets indretning og tilstand. Det var rigtignok ikke grundmuret og med tegltag, som hun var vant til.

Når det er sagt, må det så retfærdigvis indrømmes, at det var en rigtig degnegård med flere længer omkring en gårdsplads, og der var flere stuer til forskelligt brug, så Kirstine Marie fik travlt med at indrette sig som degnemadam i de nye omgivelser.

Hun var nu 37 år gammel og mor til 5 børn, hvoraf den ældste var 10 år, den yngste var 1.

Det ser ud til at Kirstines mand fra starten kom godt ud af det med sine omgivelser. Han får ordnet det økonomiske mellemvære med skoleholderen, der skal hjælpe ham i Sonnerup, og han får både præsten, provsten og biskoppen til at godkende den indgåede aftale, dog med enkelte præcisioner fra biskoppens side.

Næste gang Kirstine Marie Fritz må i barselseng, er i efteråret 1760, og hun føder da en lille dreng, der den 11. søndag efter Trinitatis får navnet Gotlieb.

Vi ser ved denne lejlighed degnefamiliens nye omgangskreds. Det var degnen i Sæbye seign. Winther og hans madam, degnen i Hyllinge Seign. Bucchau og hans madam, skytten til Egholm Seign. Winther og hans kone, samt skoleholder Leonhardt og dennes kone.

Efter at have tjent 48 år i sit kald i Sønderomme og efter 46 års ægteskab døde Hr. Thomas Hansen Vellejus omkring ved Kyndelmisse i det Herrens år 1762 i en alder af 73 år, og den velædle og velærværdige blev nedsat i præstebegravelsen i selve kirken under den sørgende menigheds deltagelse.

Det år blev Kirstine Marie Fritz 40 år. Der rasede igen en kvægst, og desuden var der stor dødelighed blandt mennesker.

Vi ved ikke, om der var noget at arve efter Kirstine Maries far, for der er ikke bevaret noget skifte i provstearkivet i den periode, men det er rimeligt at antage, at enken fik lov til at sidde i uskiftet bo.

Kirstine Marie har sikkert været med til begravelsen, og undervejs har hun sikkert fået sin ældste søn Peter Nicolaj sat i lære i Horsens hos sin grandonkel Seign. Jens Jørgen Lindvig, hvor også hendes bror tjente.

Degnemadammen i Rye var gravid, da hun rejste til Jylland i anledning af sin fars begravelse, hun nedkom i begyndelsen af august samme år, og den 9.søndag efter Trinitatis, som var den 8.august, blev degnen Seign.Fritz hans søn holdt over dåben af præstens madame og kaldt Niels.

Birkedommer Trane af Egholm og forpagter Hansens på Bække-møllen var blandt fadderne.

Niels blev det sidste barn. Kirstine Marie var nu 40 år gammel, og efter den alder var det ikke god tone at føde børn. Vi har så mange eksempler på det, at der ikke kan være tvivl om, at man brugte fosterfordrivende midler efter de 40. Bl.a. var enebær meget kendt som sådant.

Forresten har jeg før omtalt, at præstehustruer i gamle dage optrådte som kloge koner med naturmediciner, og Kirstine Marie har sikkert lært hos sin mor.

I 1766 døde købmand Lindvig i Horsens som barnløs ungkarl. hans testamente var imødeset med den største spænding i familien, og der var da også mange penge at dele ud af.

Vi kan ikke her opregne alle 78 punkter i testamentet, men vi skal se, hvad der blev tilstået Kirstine Maries søskende, men først dog de offentlige legater.

"1: til den frie danske skole for fattige børn:	2000 rdl.
2: til 2 kirker og 6 fattige disciple i den latinske skole: Herning sogns konge-korntiende.	
3: til byens almindelige fattiges kasse:	4000 rdl.
4: 2 enker i Horsens hospital	
5: 6 fattige disciple i latinskolen	
6: 6 fattige enker	
7: byens havn	
8: husarme og nødtrængende: ialt:	1000 rdl.
10: næstsøskendebarn Mons.Peter Nicolai Thomsen Wellejus været mange aar i huset, meget tro flittig og vindskibelig i alle mine forretninger, iboende gaard næst vesten for raadhuset: diverse inventar +	3000 rdl.
17: sognepræst i Nebsager Hans Wellejus:	500 rdl.
41: Thomas Wellejus'enke her i byen, Karen Poulsdatter Stauning:	1200 rdl.
42: Christen Friis'enke, Mariane Wellejus:	200 rdl.
55: student Johannes Wellejus:	200 rdl.

74: Hans Wellejus i Nebsager, hans datter Anne: 200 rdl.
 77: kramboddreng Pether Nicolai Freedtz: 400 rdl.
 Den samlede opgørelse var 72.120 rigsdaler,
 ifølge testamente 46.569 ""

Resten: 25.551 rigsdaler deles mellem Peder Nicolai Thom-
 — sen Wellejus og hans kusine Maren Pedersdatter Stauning."

Som vi kan se, var der ingenting til Kirstine Marie, mens hendes ældste søn fik 400 rigsdaler.

Vi får her at vide, at Kirstine Maries mor er flyttet ind til Horsens, hvor hun sikkert bor hos sin søn, Peter Nicolaj, der nu var blevet over 15.000 rigsdaler rigere. Vi får også at vide, at lillesøster Marie Anne, født 1729, var blevet gift med degnen i Sønderomme Christen Friis, og at hun nu sad enke.

Testamentet fortæller os også, at Kirstine Maries formodede plejefar i Frederiksborg, Peder Wedel er død, (1761), og at hans enke, Maren Poulsdatter Stauning bor i Løgum Closter.

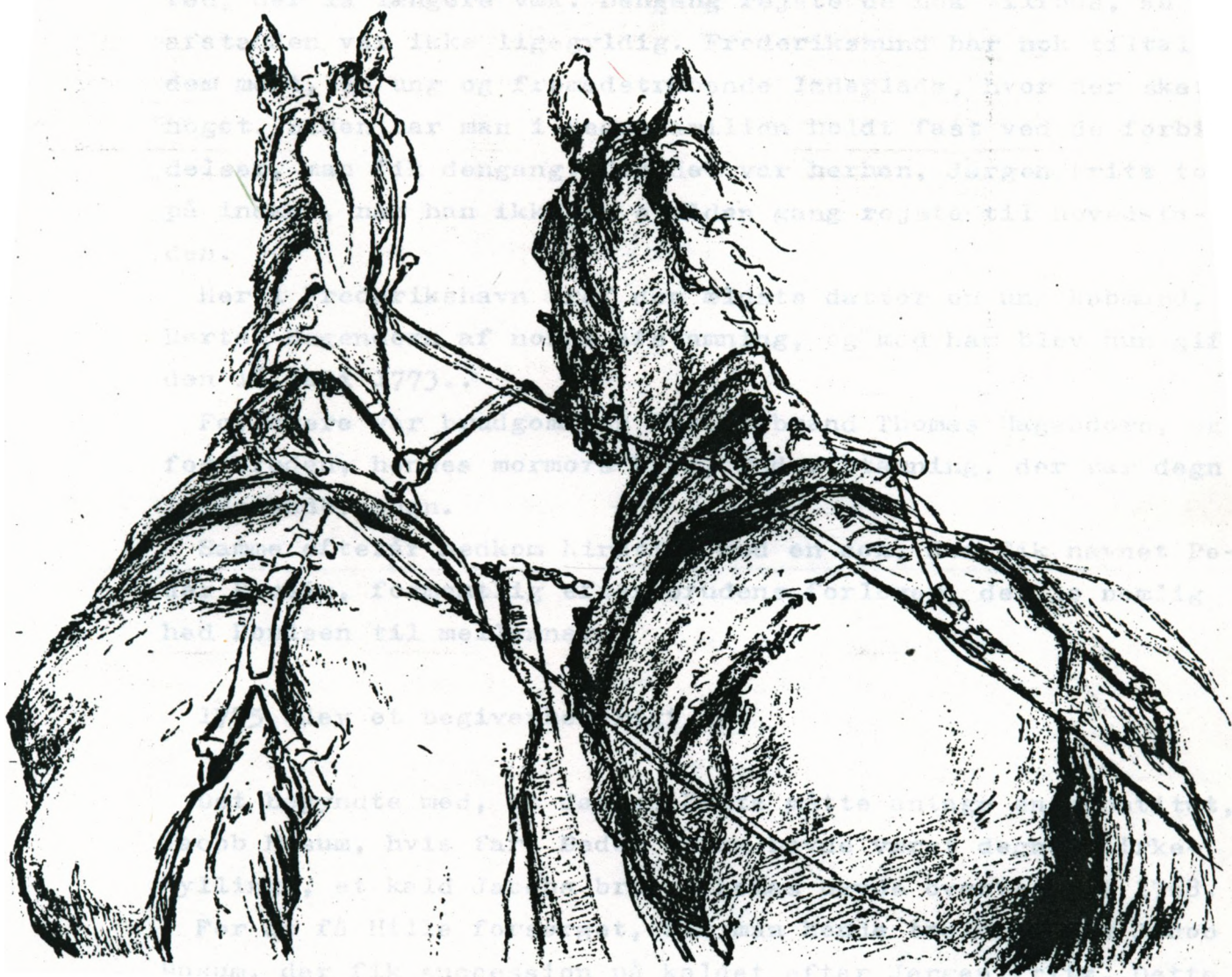
Vi skal senere vende tilbage til dette skifte, når Kirstine Maries mors historie skal skrives.

Året efter disse begivenheder blev den yngste af Kirstine Maries søstre, Magdalene Cathrine Magrette Wellejus gift med Mogens Brasch, der forpagtede Aarupgaard i Tamdrup sogn, som hendes bror Peter Nicolaj havde købt det år.

I 1768 giftede Peter Nicolaj Wellejus sig med den kusine, Maren Pedersdatter Stauning, som han havde delt de 25 tusinde rigsdaler med, så de blev i familien.

Allerede i 1763 var den ældste, Kirstine blevet konfirmeret i Rye, i 1765 var Peter Nicolaj blevet konfirmeret i Horsens, i 1767 blev det Thomas'tur, og nu i 1769 blev også Hille konfirmeret.

Jeg kommer til at tænke på, at når Jørgen Fritz havde så mange bistader, og de derfor fik så meget honning, har Kirstine Marie sikkert brygget mjød af en del af denne honning til familiens brug.

Når Kirstine Marie har siddet på agestolen ved siden af sin ægtemand, når de agede til staden, har hendes udsyn set ud som ovenfor. Måske har seletøjet dog været knapt så moderne som på denne tegning fra 1879.

Det var måske, når det kommer til stykket, hendes bistader. Ude på heden, som hun kom fra, vilde netop bihonning være et stærkt tiltrængt bidrag til indkomsterne.

I 1772 blev Eric konfirmeret og Thomas blev student fra Roskilde latinskole, så også han var nu flyttet hjemmefra. Hans næste station var København. Mon ikke hele familien har fulgt ham derind i fars vogn med den brune og den røde i det hvide seletøj.

Mens familien boede i Sigerslevøster, har man sikkert ofte taget til Slangerup og Frederikssund i stedet for til Hillerød, der lå længere væk. Dengang rejste de nok tilfods, så afstanden var ikke ligegyldig. Frederikssund har nok tiltalt dem mest, en ung og fremadstræbende ladeplads, hvor der skete noget. Siden har man i degnefamilien holdt fast ved de forbindelser, man fik dengang, for det var herhen, Jørgen Fritz tog på indkøb, når han ikke en sjælden gang rejste til hovedstaden.

Her i Frederikshavn traf den ældste datter en ung købmand, Bertel Hagendorn af norsk afstamning, og med ham blev hun gift den 16. juli 1773..

Forlovere var brudgommens far, købmand Thomas Hagendorn, og for bruden, hendes mormors bror, Peder Stauning, der var degn i Udesundby sogn.

Samme efterår nedkom Kirstine med en søn, der fik navnet Peder Paulin, formentlig efter brudens forlover, der jo nemlig hed Poulsen til mellemlavn.

1775 blev et begivenhedsrigt år.

Det begyndte med, at Jørgen Fritz måtte antage en substitut, Jacob Husum, hvis far, Peder Husum havde været degn i Kirkehyllinge, et kald Jacobs bror, Thomas havde overtaget i 1768.

For at få Hille forsørget, fik man hende trolovet med Jacob Husum, der fik succession på kaldet efter Jørgen Fritz. Dette blev snart aktuelt.

Den 8. august udåndede Jørgen Pedersen Fritz med sin trosbekendelse på læberne, og den 10. s.m. samledes skifteretten for at gøre boet op.

I spidsen for kommissionen var provsten, Hans Velærværdighed Anders Mølleskou, sognepræst for Ousted og Alleslev menigheder, og med ham fulgte som assessores de herrer: pastor Peter Pohlmann, præst for Hyllinge og Lyndbye menigheder og pastor Matthias Hamborg Aagesen, præst for Rye og Sonnerup menigheder, tillige med tvende tiltagne vurderingsmænd.

Tilstede var også enkens tiltagne værge, forvalter Gechel på Ryegaard, og på de umyndige børns vegne, pastor C.Brabrand, præst for Hvalsøe og Serløse menigheder.

Den lærde og ærværdige provst udtalte først med megen salvelse nogle trøstens ord til den sørgende enke, derefter gik man over til vurderingsforretningen.

Her får vi for første gang oplysning om, hvordan Kirstine Marie har indrettet sit hjem for mand og børn.

"I Daglig Stuen: Et Stue Uhr, et rundt Egebord, et rundt større Slagbord, et firkantet Fyrrebord, en Kiste Bænk, en Jern Kackelovn, en Fyrre Høns Bænk, et Nat Skrin, en Peramide, en Bænk, en Taburet, et Speil, et Fyrre Skab, en Bismær 2 Lispund, to Træ Lehne Stoele, et gammelt Fyrre Sengestød i Alkoven, 3 Hyller og et Salt Kar, en Morter med Støder, et Stryge Jern med 2 bolte, et Rive Jern, en Kurv, 2 Tinlysestager med lyse Sax, et Mangel Bret, et kruset Øl Glas, 2 Blik Theedaaser, en Tin Thee Potte, 3 stk smaae Glas, 4 Knive og 7 Gafler af adskillige Slags,

I den øverste Stue: et blaat anstrøget Fyhrre Skab, en Jern Kackelovn paa Jern Foed, et aflang Fyrre Thee Bord, et Speil i forgyldt Ramme, 2 Blik Plader, en Kaaber Thee Machine, en Messing Caffé Kande, 2 smaae Skilderier, 5 stk Sølv Spise Skeer, 6 stk Sølv Thee Skeer, en Sølv Sukker Tang, et rundt Fyrre Slag Bord, 5 stk Gullæder Stoele.

I Skolestuen: en Slagbænk, et Bundt adskillige Bøger, et lidet Fyrre Thee Bord, 2 Rokke, en Haspe, to Garnvinder, en Vadmel's Kappe og 2 Pude Hynder, en halv Tønde med noget gl.Jern Tøj, en Jern Kiølle med 8 stkr Vegge, en Hugge Ækse uden Skaft, og en med Skaft, en Hakke, en Haand Økse, en Hugge Blok, en Tørve Otting, en Lygte, en Klæde Kurv og et gl.Sold, 2 Pund Baand og et Par gl.Kartør.

I Kielleren: en Eege Øl Tønde, et Krontins Suppe Fad, et Mangords Suppe Fad, 6 stk gl.Tallerkener, nogle gl.stkr Tin, 7 stk Porcelains Tallerkener, et Fayance Fåd, 2 stk mindre Fayancefade, en Jern Gryde paa en Spand, et Vaffel Jern, et Stege Spid, et gl.Skab, et Eege Kar, en Eege Øl Tønde, en Øl Tragt, 2 smaa Kobber Potter, en gl.Kobber Sie, en Eege Meel Tønde med Laag, en Koge Fierding, en Fyrre Saltfierding, en Øl Kande, 8 Ottinger, en Eege Øl Fierding, et Degue Trug med Stol, en Malte Bøtte, en Jern Lyse Plade og en Uld Sax, 9 stk Sie Bætter, 10 stk Bouteller.

I Kiokkenet: En Brygger Kiedel vog 2 Lispund 5 Pund, en Brygger Kiedel paa 3 Spande vog 8 Pund, en liden Messing Kiedel, en Kobber Thee Kieddel, en Jern Gryde paa en Spand, en mindre Jern Gryde, en Jern Trefoed, en ditto, en Malm Gryde, en Jern Pande, en Messing Skum Skee og en Jern Rist, et Fyrre Støbe Kar med Laag og Jernbaand, tre mindre Eege Brygger Kar, en Øre Ballie, to Fyrre Øre Ballier, to gl. Eege Tønder, en Eege halv Tønde, en Eege Fierding, et Anker, en Fyrre Fierding, en Vandspand med Jernbaand, en ditto, en Kierne, en Øl Kande, et Messing Dørslag, et Blik Dørslag, en gl.Jerngryde, en Kar Stoel, en Tønde Stoel, 2 Sekke, en Jern Kieddel Krog, en Ildtang og en Skuffe, et gl.Messing Fyrbecken, et Kar Bord, en Banke Skammel, et Jern Fyr Fad, et gl.Messing Becken, en Caffé Mølle og en Vaske Benk.

I Pige Kammeret: et gl.firkantet Fyrre Bord, en Haand Quern, et Sold, et Meel Sold, et Drifte Trug, et gl.Speil.

Paa Loftet: en nye Skieppe, en gl.Bank og 3 gl.Stole, 36 stk Bie Kukker, en Drag Kiste Foed, en nye Fyrre Fierding, en Fyrre Ballie, en Korn Skuffe, nogle Bie Casser, et Aag, en gl.Stol, to Hegler, to Skamler og en Voxstabel."

Det, der var i gården og udhusene, var jo egentlig ikke husmoderens domæne, men for fuldstændighedens skyld må vi hellere tage det med her, også fordi der bagefter følger en opgørelse over husets sengeklæder og linned, som dengang var noget af det dyreste, husholdningen rummede.

Kirstine Marie har jo også måttet følge med rundt og med tomme, ledige hænder iagttage, hvordan alle ting blev endevendt.

Imidlertid har pigen nok sørget for frokost. Vi må formode, at de gejstlige velærværdigheder har siddet i den øverste stue i gullæderstolene og gjort sig til gode, mens de 2 vurderingsmænd har fået serveret i dagligstuen. Præsterne har spist af porcellainstallerkenerne og med ske, kniv og gaffel, i dagligstuen er det gået mindre stilfuldt til.

Efter middagen er registreringen fortsat.

"I Gaarden og Udhusene: et Læs Langhalm, to gl. Haar Tøjre, nogle stkr Stenge Træer, en Hugge Blok, en Tiere Kande, et Saug Laug, et Vantrug, et Svinetrug, et Par Høst Hanger, et Par Møgfielder, en Vognbund, en Skuk Kar, en Skierekiste med tvende Knive, en Eege Planke og en Stolpe 3 Alen, et Fyrre Bret 5 Alen, en lille Skov Saug, en Bue Saug og en Høe Tyv, en Stander Seng, en gl. Hylde, en Slede, tvende Slede Meder og en Vrie Skammel, 2 stkr Hiul Benke og en Eege Planke, en sort ledders Ride Hynde med Trændse, et sort ledders Seele Tøy med Hampe Skagler, Tømme etc, et hvidt ledders Seele Tøy med Tilbehør, en beslaggen Vogn med Spade Hanger, Bagsmekke og trende Agestoele, en Slibe Steen med Trug."

Og nå kommer vi så til sengetøjet. Det var dengang enhver husmoders stolthed, og det var enhver husstands kostbarheder, for i en tid med knaphed på energi til varme, var mange og gode dyner den eneste chance for at overleve en vinter i de lerklinede bindingsværkshuse, næsten hele befolkningen boede i.

"Senge Klæder: en rød og grønstribet olmerdugs Overdyne, en blaastribet Bolsters underdyne, en gulstribet ditto, en grøn og rød Hoved Pude, to blaastribet Bolsters ditto, en gulstribet ditto, en Hampe Gærns Hoved Pude, 2 stkr. Hørgærns Gardiner med Kapper, en grøn og rødstribet ulden overdyne, en grønstribet olmerdugs Underdyne, en graastribet Vadmels ditto, to graastribet Vadmels Hoved Puder, en blaastribet linnet overdyne, en graastribet Vadmels underdyne, en hvid linnet ditto, en sortstribet Vadmels Hoved Pude."

Kirstine Marie havde også fået samlet en del linned i løbet af sit ægteskab. Hun havde således gardiner for vinduerne, og det blev først almindeligt et hundrede år senere på landet.

"Linnet: et Par Hørlerrets Lagen, et ditto Pude Vaar, to ditto, en Hørlerrets Drejels Dug, to stk. ditto Servietter, 4 ditto, en blaastribet Drejels Dug, seks ditto Servietter, to Haand Klæder, et Par Blaarlerrets Lagenør, 4 Par ditto, 4 stk blaastribet Lerrets Gardiner og to Kapper, 4 hvide Lerrets Gardiner og to Kapper."

Hvor meget har Kirstine Marie haft med dyrene at gøre? Vi ved det ikke. Kunde en degnekone, som var præstedatter, selv malke en ko? Det må hun vel have kunnet, selv om det måske i det daglige var pigen, der gjorde det. Hun har sikkert holdt af dyrene på gården, som de nu nævnes her.

"Creature: en rød Hest 14 Aar, en brun ditto 11 Aar, en sort hielmet Koe 5 Aar, en rød Koe 5 Aar, en rød Quie 2 Aar, en sort Aars Quie Kalv, 3 stkr. Gies med 16 Gieslinger, en Soe med 3 Grise, 4 stkr. Bie Benke, 18 stkr, Bie Stader, et Par Kokke Knive, 9 stkr. Faar og en Vædder, et Par Heste Dækkener og 18 Bie Kuber."

Den 23. September 1775 blev alt dette sat til offentlig auktion i selve degneboligen, og folk kom strømmende til fra nær og fjern, for en dødsboauktion var en af de populære forlystelser, man havde. Rigtig hvad man i dag vilde kalde en happening.

Enken havde imidlertid forlods fået tilladelse til at udtage dele af boet til vurderingspris, og hun sikrede sig således: sin seng, et fyrremalet sengested med blå og hvidt lærredshæng, to kapper og et tæppe, samt dertil hørende sengeklæder, 3 dyner, 3 hovedpuder og linned. Desuden en lille dragkiste med hendes gangklæder og en mindre med hendes bedste linnedtøj, endelig den lille sølvsukkertang og de 6 sølvteskeer.

Sønnen Thomas, der studerede i København, fremlagde bevis for, at han havde købt det Chatol, som stod i degneboligen, af sin far, hvorfor det heller ikke blev registreret.

Et lille intimt hverdagsbillede fra Kirstine Marie Vellejus' tid, en af Hans Tegners illustrationer til den Holbergudgave, jeg fik til min konfirmation.

Degneenken Kirstine Marie Fritz født Vellejus stod nu ved et vendepunkt i sin tilværelse. Lad os derfor se lidt på, hvordan det står til med hendes familie i det omfang, vi har kunnet følge den.

Den ældste, søsteren Anne Kirstine ved vi intet om hidtil, men nummer 2, bror Hans, præst i Nebsager, døde i 1770. Den næste i rækken, Poul var blevet gift i Ulsøe med præstedatteren Gjertrud Hansdatter Fritz, der var af en skånsk slægt. Hendes farfar, Hans Jacobsen måtte flygte fra sit hjem i Helsingborg under den skånske krig i 1720.

Poul Vellejus og Gjertrud Fritz blev gift i 1753, og 2 år efter blev Poul forflyttet til Herlufmagle, hvor han stadig var i 1775.

Lillesøster, Inger Cathrine, ved vi endnu ingenting om, Maren Sophie derimod levede i bedste velgående med sin præstemand Hans Bang i barndomshjemmet i Sønderomme. Da de var barnløse havde de taget Hanses søn Hans Thorning Vellejus til sig.

Peter Nicolaj, der var købmand i Horsens, drev sin forretning mere chancebetonet, end hans velynder havde gjort, men endnu gik det godt.

Marie Anne, der var blevet enke i 1765, ved vi ikke noget nærmere om, men Johannes, den yngste søn, der var blevet student i 1752, havde fået et godt kald som degn i Vestjylland, hvis vi skal tro Herlov Dalhoff, der selv sad som degn i Hvirring ved Horsens.

Magdalene Cathrine Magrette, den sidste af søskendeflokken, var blevet enke i 1770, da hendes mand, fætteren Mogens Brasch døde på Aarupgaard i Tamdrup.

Kirstine Maries egne børn var også på vej til at spredes. Peter Nicolaj var i Horsens hos sin navneonkel, Thomas studerede i København, Erik var hjemme endnu, men Gotlieb, som netop var blevet konfirmeret, havde fået plads hos forvalteren på Lindholm, og Niels var på latinskolen i Roskilde.

Den ældste af pigerne, Kirstine var gift i Frederikssund og var lige nedkommet med sit barn nummer 2, en pige, som havde fået navnet Thomina Simonina Hagendorn. Hille, den yngste, var den 31. august blevet gift med sin fars efterfølger i embedet, Jacob Husum.

Kirstine Maries mor levede endnu, dels i Horsens hos Peter Nicolaj, dels på hans gård i Tamdrup. Derimod var mosteren, Maren Wedel født Saauning død i Løgumkloster den 8.juli, hvad der stod at læse i Odense Adresse Contoirs Efterretninger for 21.juli samme år.

Niels blev konfirmeret i Roskilde i 1776. Hans storebror, Thomas blev theologisk Candidat i 1778, og samme år blev deres storesøster enke i Frederikssund.

Hun giftede sig igen den 12.januar 1779 med brændevinsbrænder Rasmus Rugaard, en søn af den tidligere kammer Anders Rugaard, og den 1.oktober fødte hun sin anden mand datteren Anna Bartholina. Kirstine Marie var nu mormor til 3 børn.

I 1780 døde først Kirstine Maries morbror Peder Poulsen Stauning i Frederikssund, og kort efter udåndede hendes søster Maren Sophie hjemme i Sønderomme.

Vi ved ikke, hvornår problemerne begyndte at vise sig i det lille degnehjem i Rye. Hilles ægtemand, der i 1771 var blevet skoleholder i Sonnerup, og som i 1775 var blevet anbefalet på følgende måde af provst Mølleskou: " - at der intet er at erindre enten i Henseende til almen Rygte eller Forsømmelse i Embedet, eller Omgangs Forhold til at blive Degn."

Hans bror Thomas Husum var præst i Kirke Hyllinge, og hans far Peder Husum havde været degn.

I Aarbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt, 1916 citerer Karl Nielsen pastor Gerlev Chr.Krogs Efterretninger om Skolevæsenet i Rye og Sonnerup Sogne:

"Jacob Husum var Student. Da denne Mand var - i sit Slags - meget mærkelig, maa jeg opholde mig noget mere ved ham. Allerede ved min Ankomst kondolerede Sjællands Biskop, Hs.Højærværdighed Hr.Dr.Nicolay Edinger Balle, mig, fordi jeg havde en slem Degn at omgaas, en Plage, som var næsten almindelig i Sjælland, og som kunde krænke mig og mangan værdig Præst. Bemeldte Jacob Husum var en liderlig Person og saa bevandret i Venere og Baccho, at han havde næppe sin Overmand deri.

Hans Uforskommethed gik saa vidt, at han ikke alene en Søndag, ved for Alteret at iføre min Formand Messeklæderne, undsagde ham, fordi han havde tvunget ham til at holde Skole, men ogsaa mig lod han Bud skikke, at han paa min Sognerejse gennem Skoven vilde saaledes mishandle mig, at jeg skulde føle det længe, fordi han i min Tid blev suspenderet fra sit Embæde."

Det var ikke det ansigt, han havde vist sin forgænger, Jørgen Pedersen Fritz og dennes hustru, Kirstine Marie Vellejus. De havde i god tro givet deres datter til denne røver.

Lidt efter lidt er det gået op for Kirstine Marie, at der for hende ikke var noget blivende sted i hendes hjem gennem en lang årrække, og i 1781 finder vi hende i byen Gerlev i Horns herred.

Det der ved hendes anden datter, Kirstine Rugaards fjerde barns dåb. Det var en lille pige, som den 21.maj fik navnet Sophie Hedevig.

Samme år blev Niels student fra Roskilde latinskole.

Vi ved ikke, hvad der nu bliver af Kirstine Marie, hvis aftægt i Rye er spoleret. Hun forsvinder for os for en tid, men vi vender tilbage til hende. Lad os følge hendes børn, det må hun selv have gjort - uanset hvor hun opholdt sig.

Kirstine fik en søn i 1783, der fik navnet Thomas Wellejus Rugaard. Barnets oldemor, Karen Poulsdatter Stauning døde året efter på Aarupgaard og blev begravet i Tamdrup den 5.april, 85 år gammel.

Og i 1785 fik Kirstine endnu en datter, som fik navnet Christine.

Peter Nicolaj var endnu ansat hos Kirstine Maries bror af samme navn som købmandskarl. Ham hører vi ikke mere til, men det kommer til at berøre ham slemt, at hans onkel går fallt i 1791.

Thomas giftede sig den 24.februar 1786 i Voldum med Anna Larsine Mohr, der var fra Hobro. Hun fødte ham i de næste 12 år ialt 10 børn.

Allerede i 1782 var Thomas Fritz blevet ordineret som præst i Mygind, hvor han blev indsat den 25.december, hvad man nok må sige, var en særlig højtidelig dag.

Jeg synes, vi har god grund til at tro, at Kirstine Marie straks er blevet optaget i hans hjem, som hun så har styret, til den unge præstefrue kom til.

Den 12.januar 1787 gav madam Fritz den unge liv til en søn, som fik navnet Geørg efter sin farfar, hvad der tvinger mig til at indrømme, at jeg havde glemt, at det var, hvad han hed hjemme i det daglige, selv om alle arkivalier siger Jørgen.

Kort efter indløb der meddelelse fra Frederikssund, at Peder Staunings enke, Anne Marie Klie var død den 23.januar. Brevskriveren var nok Kirstine, der et par måneder senere nedkom med en søn Anders Georg, opkaldt efter farfar og morfar på en gang. Han blev døbt den 28.marts.

Året efter fik Thomas og Anna Fritz endnu et barn, som de opkaldte efter Kirstine Maries yngste søster, Magdalene Margrethe.

Også storesøster Kirstine nedkom med en datter, der kun blev få dage gammel. Det var i september.

Den 24.februar 1789 fødte Anna Fritz i Mygind en søn, der fik navnet Mathias.

Thomas Fritz havde ikke vanskeligheder med sin tiendebetaling, for en af hans forgængere i kaldet, Christopher Beyer, havde ført en lang række processer ved Clausholm birketing mod bønderne i sognet, så alle uoverensstemmelser var blevet afgjort ved dom.

Den 30.maj 1790 havde Kirstine Rugaard en datter over dåben i Udesundby kirke, som fik navnet Anne Regina. 6 uger før var den lille piges farfar, den gamle kæmner Anders Rugaard blevet begravet.

Peter Nicolaj Wellejus gik fallit i 1791. Der blev ikke noget tilbage til ham og hans hustru, kusinen Maren Pedersdatter Stauning.

J.K.Jensen skriver i sin bog, Elade af Horsens Købstads Historie i 1944, hele Kirstine Maries ældste bror, Peter Niwolaj Wellejus' banale historie.

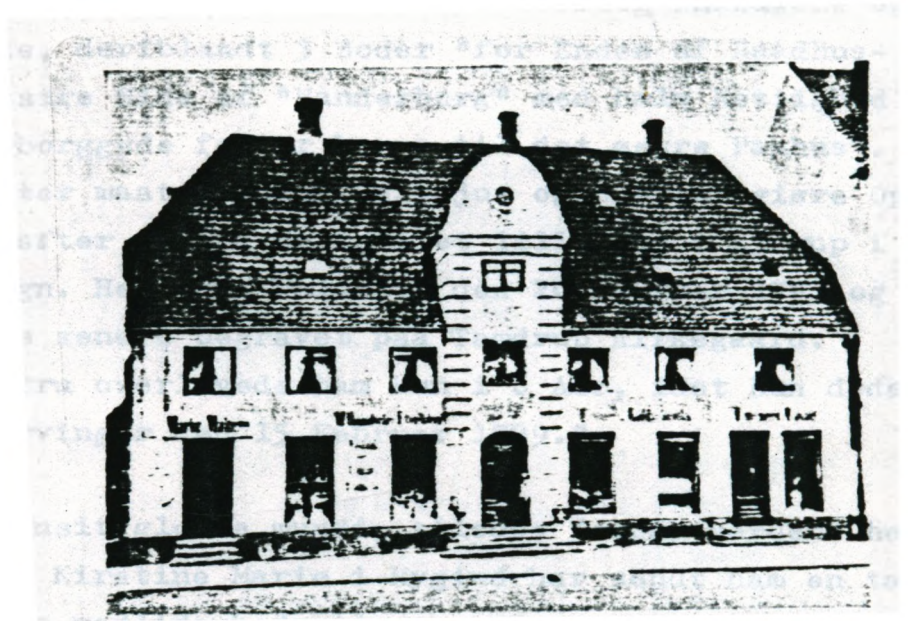
"Den gamle Købmand (Lindvig) havde bestemt, at der skulde være "et Par" af de to Næstsøskendebørn. Derfor havde han indsat dem som sine Hovedarvinger, og da han var død, overtog de i Fællesskab og med lige Ret Gaarden med Købmandsforretningen paa Søndergade.

Men det gik ikke. Lindvig havde været klog paa sine Forretningsanliggender, men som Pebersvend savnede han ganske Forstaaelse af Kærlighedsanliggender. - Det fortælles, at de unges Tilbøjeligheder i den af Lindvig ønskede Retning var alt andet end dragende. Hver især af dem havde sine egne Inklinationer, og de skal i Sind og Skind have været saa forskellige som vel muligt.

Peter Wellejus var aabenbart en Flottenheimer, som den let erhvervede Rigdom straks steg til Hovedet. De nærmest forudgaaende Slægtled af større Horsens-Købmand, f. Eks. Jørgen Hansen Høgsbro, Stephen Rasmussen Hofgaard og Gerhard de Lichtenberg havde tillige været store Godsejere. Wellejus ønskede i saa Henseende at gaa i deres Fodspor, og deffor købte han allerede Aaret efter Lindvigs Død, altsaa 1767, Aarupgaard i Tamdrup Sogn, hvor han i de nærmest følgende Aar førte flot Hus i Sus og Dus med ligesindede.

Da de to Næstsøskendebørn ikke kunde skilles, uden at den ene maatte give Afkald paa sin Halvdel af Arven, indgik de Ægteskab....

Til at begynde med dreves Virksomheden som et "Interessentskab", selv om det naturligvis var Wellejus, der disponerede, og at dømme efter Folkeholdet maa Virksomheden have været ret omfattende. Ved Mandtallet den 15. August 1769 nævnes nemlig under 133 paa Søndergade foruden Købmand Peter Wellejus, 42 Aar gammel, og hans Kone, Maren Pedersdatter Stauning, 29 Aar gammel, ialt 9 Tjenestefolk, nemlig 1 Jomfru, 1 Krambodsvend, 1 Kramboddreng, 3 Avlskarle, 1 Avlsdreng, 1 Stuepige og 1 Kælderpige."

Negotiant Lindvigs Gaard, Søndergade 24.
(Før Ombygningen 1877. Restaureret af Købmand Wellejus 1772).

Lindvig havde i sin tid ombygget gården, men det var ikke flot nok for Wellejus, hvorfor han allerede i 1772 lod en del af bygningen rive ned, hvorefter han bl.a. opførte det ny forhus i to etager med kvist, og over hoveddøren fra Søndergade opsatte han en mindetavle af sandsten over Lindvig.

Peter Nicolaj Wellejus tog først borgerskab som købmand i 1773, men han passede ikke forretningen, og da selskabeligheden på Aarupgaard kostede mange penege smuldrede formuen, og han sank dybere og dybere i gæld, så han efterhånden måtte pantsætte alt, skibene på søen, udlejningsejendommene, de to købmandsgårde og Aarupgaard.

"1790 blev alle Møblerne og alt Sølvstøjet (940 Lod Sølv), som fandtes i Gaarden paa Søndergade, pantsat. Den 18. Juni 1790 røg den sidste Part af de Herligheder, de havde arvet efter Lindvig: Engstykket "Spedelsø", som til skødedes Major Georg Ditlev v. Schildknecht.

Gaarden paa Søndergade blev solgt ved offentlig Auktion til Gotfried Vilhelm Christian, Greve af Schmettau, medens Købmændene Jørgen Christensen Møller og Jens Monberg som ufyldstgjorte Panthavere overtog Pakhusene og Vaaningerne, deriblandt 3 Boder "for Enden af Raadhushaven og østre Side af "Wanderborg" med halv Rettighed til Wanderborggyde for at komme til det østre Pakhus".

Aaret efter maatte Peder Wellejus og Hustru "giøre Opbud", hvorefter de fik Bolig i et lille Hus i Kjørup i Tamdrup Sogn. Her døde Wellejus den 20. Februar 1793 og blev en Uge senere begravet paa Tamdrup Kirkegaard.

Hans Hustru overlevede ham kun i 6 Aar, idet hun døde uden Livsarvinger den 15. Februar 1799."

Ak ja, Sic transit gloria mundi, således forgår verdens herlighed. Mon ikke Kirstine Marie i Mygind har sendt ham en tanke og skænket ham en medlidenheds tåre.

I Mygind præstegård var der anderledes liv. I 1791, den 4. januar blev det tvillinger, som kom til at hedde Niels og Kirstine Marie. Den 24. maj 1792 kom der en pige Elisabeth. Men Georg døde, så der var stadig kun 5 børn. Den næste, der kom til verden, fik derfor navnet Georg igen, så farfar var opkaldt. Det var den 1. august 1793.

Kirstine Marie så livet blomstre omkring sig i disse år, også gennem meddelelser fra Frederikssund.

Derimod gik det nu helt galt i Ry-Sonnerup. Jacob Husum gik for vidt, og den nye præst, som vi før har citeret, gav følgende beskrivelse af begivenhederne.

— "Et slet og forargeligt Eksempel gav han daglig baade for Børn og ældre, og næppe blev et Tyveri begaaet, uden at Degnen jo var enten mistænkt eller indviklet deri.

Ved min Ankomst til Kaldet 1793 fandtes Skolegangen i Rye at være meget forsømt. Vel havde min Formand, Hr. M.J.Mathiesen, søgt at virke for Skolerne, men dels hans svage Helbred og dels en stor, stærk, med ildrøde Øjne blussende, uforskammet Degn hindrede hans gode Vilje."

Det var desværre ikke bare degnen, det var galt med. Også Kirstine Maries egen datter, Hille, bliver slet omtalt.

"Ved Embedets Tiltrædelse søgte jeg med det gode at formaa ham til enten at holde Skole eller antage en Substitut. Det første kunde hans lastefulde Liv ikke tillade, og for det sidste lagde hans slette huslige Forfatning mange Vanskeligheder i Vejen. Hans Kone var drikfældig, al Ting i Huset var solgt eller pantsat, Tienden var med andre Indkomster i Forfejjen optaget hos Sognefolket paa et eller flere Aar."

Sådan stod sagerne, da Jacob Husum i 1793 blev anklaget og dømt for at have stjålet et stykke lærred, som var lagt på bleg. Han døde i sit fængsel i 1796, og Hille giftede sig i 1797 med hans anklager og efterfølger i kaldet Iver Aubertin.

I 1793 var Kirstine Maries storebror Poul Wellejus flyttet til et andet kald i Besser på Samsø, hvor han blev til han døde 1799 på en rejse til Næstved.

Svigersønnen i Frederikssund, Rasmus Rugaard, døde også i 1796, og datteren Kirstine sad tilbage med 9 børn, hvoraf dog den ældste var 23 år gammel, den yngste datter var 6.

Men nu har vi igen været rindt i landet for at se Kirstine Maries verden, lad os se lidt på den allernærmeste.

I Mygind er tiden ikke stået stille. Her er husstanden igen vækset, men dennegang også med et par voksne personer.

Kirstine Maries svigerdatter var præstedatter fra Voldum, og hendes gamle far, pastor Mathias Pedersen Mohr, var død kort før jul i 1795, og Thomas Fritz havde taget hans enke og hendes søster i huset.

Svigerdatteren Anna gik på den tid i 7.måned og nedkom den 4.marts 1796 med en datter Marie Kirstine.

Præstens svigermor, madam Mohr døde i 1797. Måske var det af skræk, da lynet slog ned med et brag i præstegården. Samme år nedkom madam Fritz den unge med endnu en datter, den 8.september, som fik navnet Charlotte Kathrine.

Svigermors søster, jomfru Brøchner blev boende.

Den 4.september 1798 fik præstefamilien i Mygind den sidste familieførelse med sønnen Frederik Christian. Den følgende vinter blev meget streng med store snefald

Året 1800 var sørgeligt. I april måned måtte Thomas Fritz sælge et stykke eng, Tranholm kaldet, og et stykke tørvejord, som han ikke havde for meget af i forvejen. Økonomien må have været anstrengt efter den lange, hårde vinter.

Og så døde med få måneders mellemrum to af døtrene i præstegården. Først Magdalene Margrethe, der var 12½ år gammel, det var den 8.august, og så søndag den 14.december kl.5 døde Charlotte Kathrine, kun godt 3½ år gammel efter 14 dages sygdom af børnekopper.

Disse rystelser blev for meget for Thomas Fritz. Den 10.juni 1801 døde han kun 48 år gammel og blev begravet den 18.s.m.

"Aarhus Stiftstiidende Løverdagen den 13de Junii 1801:

Fraværende Slægt og Venner tilkiendegives herved sørgeligt, at min uforglemmelige Mand, Thomas Fridtz, Præst for Mygind, Krogsbech og Schiørring Meenigheder ved Døden forlod mig og 7 uopdragne Børn Onsdagen den 10de Junii, efter et halv Aars ukiendelig sengeliggende Sygdom, i sit 48 Aar. Alle Slægt og Venner er jeg overbevist om, at de tager Deel i den grundede Sorg, som trykkende hviler paa mig. Mygind, den 11te Junii 1801. A.L.Mohr, sal.Fridtzes

Kirstine Marie stod ved sin svigerdatters side i denne svære tid. Hun var ganske vist nu nær de 80 år, men hun var af en slægt med stærke kvinder.

I 1802 døde svigerdatterens moster, og i Aarhus Stiftstidende kunde man læse følgende annonce:

"Onsdagen den 14de Julii bliver ved Auction bortsolgt udi Mygind under Clausholm Birk afgangne Madame Mohrs og Søster, afgangne Jomfrue Brøchners Efterladenskaber, bestaaende af et Par Guldørenringe, Sølv, gode Sengeklæder, Sengesteder, samt Silke, Sirses og andre gode Fruentimmer Gangklæder; Dækketøi og Linnet, item Skatol og Dragkister, 2 Stueuhrer, Tin, Messing, Kobber, Trævarer og Jernfang m.v. Liebhaveere skulle vide Conditionerne, hvoriblandt denne, at Betalingen kan berøe til 12te Ugersdagen."

Det var nok den sidste fornøjelse Kirstine Marie Fritz, født Vellejus, skulde få i sit lange liv.

Et halvt år efter døde hun, den 17 januar 1803, i en alder af 80 år. Hun blev begravet den 25. samme måned.

I kirkebogen står, at hun var afgangne Georg Fritzes enke, så med det navn har hun altid kaldt ham.

Svigerdatteren, Anne Fritz, født Mohr, døde først i 1841 i Hvirring, hvor hendes søn Niels Fritz var præst.

Kirstine Marie Vellejus levede i den længste samlede fredsperiode i Danmarks historie. De indledende kampe før krigen med England, har næppe gjort så stort indtryk på hende, som de huslige begivenheder i Mygind.

Ane nr.58: Poul Jensen, + 1762 Gentofte, probandernes mmfmf.

Stavnsbåndet blev pålagt ham allerede, mens han lå i sin mors liv. Forordningen blev indført den 4.februar 1733, og den 10.maj, som var 5.søndag efter påske blev han døbt i Gentofte kirke med navnet Povel.

Hans forældre, Jens Povlsen og Anne Sørensdatter var blevet trolovede den 15.august 1717 og viede den 3.oktober 1717 i Gentofte.

Det siges ingen steder, men Povels far må have været skomager, for han var selv søn af en. Det var altså en fattig landskomagers miljø, han voksede op i.

Men Gentofte indtog en særstilling på landet. De bønder, som boede der, kunde nok se deres fordel i at gå i "nationaldragt", men de har nok ønsket kvalitet, så Povel Jensen og hans forfædre har nok måttet lære deres fag grundigt.

Det var også i tiden før landboreformerne, så der var ingen standsforskel mellem de ufri landboer, deres børn giftede sig indbyrdes enten der var en gård at fæste eller ej, og vi kan da også se, at denne række af landskomagere er giftet ind i de slægter, som senere bliver selvejere på de dyreste ejendomme i Danmark.

Gentofte var dengang stadig en ren bondeby, hvis lave, lerklinede bindingsværksslænger lå på østsiden af søen på begge sider af bygaden.

Livet med dets sorger og glæder og arbejde var præget som i andre landsbyer af fællesskabet, og da fællesskabet blev afskaffet blev Gentofte sogn ved med at være bondeland i 100 år endnu. Lyststederne lå mod nord i annekssognet, Kongens Lyngby, og mod øst omkring det kongelige Charlottenlund.

Gentofte havde fået sin rytterskole i 1721. Det var den allerførste af Frederik den Fjerdes rytterskoler, og den 21.januar 1722 blev den approberet som mønster for alle de 240 skolebygninger, der skulde se dagens lys i de kommende 10 år. I denne "mønsterskole" skulde Povel komme til at gå.

Povel har sikkert, som næsten alle landskomagere, stået i lære i købstaden, altså i København. Her har han lært at bruge en bilmesser, et værktøj, der ligner grønlandernes spækkniv, og som brugtes indtil o.1750. Han har lært at snedkere-re individuelle læste til de enkelte kunder, og han har lært fagets historie og zunft.

Den romantiske historie om Hans von Sagan, der reddede den tyske korsfarerhær ved at gribe korsfanen og stå fast, da hæren væg, og som mistede det ene ben i kampen. Han har lært, hvordan Hans von Sagan blev adlet, og at alle skomagere fra den tid fik lov til at føre den kejserlige dobbeltørn i deres segl og fane, og hvordan skomagerne hædrede ham ved på deres velkomster at anbringe en etbenet soldat som idol til minde om Hans von Sagan. Hele denne historie har han sikkert kendt fra sit hjem.

Han har sikkert tjent de første år af sin svendetid i København, og det er nok ved faderens død, han vender tilbage til Gentofte og nedsetter sig som selvstændig med hele faderens lager af kundelæster som grundlag for forretningen.

Han giftede sig den 15.oktober 1758 i Gentofte kirke med Kirsten Jørgensdatter, der også var af gammel Gentofte-slægt.

Allerede den 3.søndag i Fasten 1759, som faldt den 26.februar, fødte Kirsten ham en søn, som fik navnet Hans.

Det var det år, Bernstorff begyndte at bygge sit slot, som stod færdigt i 1765. Det kom Povel ikke til at se fuldført.

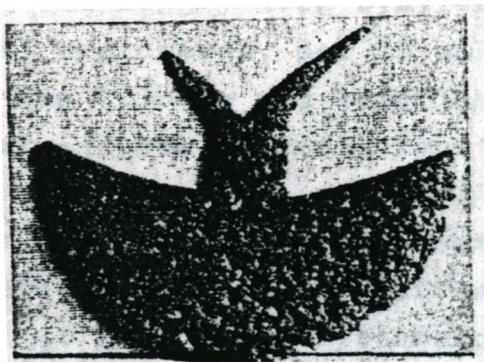
Den første søndag efter Hellig tre Konger i det Herrens år 1762 havde Povel Jensen en datter til dåben, der kom til at hedde Ellen. Fadderne var Hans Jensens kone, Jørgen Jørgensen, Niels Nielsen, alle af Gentofte.

Og det var det næstsidste, vi hører om Povel Jensen. Han blev begravet den 3.juni samme år med ceremoni, kun 29 år gammel.

Når det nu og da kneb lidt med beskæftigelsen, har Povel nok taget lidt arbejde med seletøj og lignende, og når folk i byen fik en byld, kom de til Povel og fik et begplaster til at trække bylden til med.

Hvis smeden ikke var hjemme, har Povel somme tider måttet trække en tand ud, men normalt var det smedens arbejde.

Bilmesser, Skomagernes almindelige Værktøj til Uåskæring af Læder fra Middelalderen til ca. 1750. „Den gamle By“, Aarhus.

Ane nr.59: Kirsten Jørgensdatter, probanderhes mmfmm.

Gentofte kirkebog begynder i 1651, og Kirstens familie kan vi følge i Gentofte helt tilbage til 1654. Det var slægtninge af hende, der i 1767 overtog gårdene i Gentofte, omend det i flere tilfælde var med grædende tårer.

Kirsten blev født i 1732 og døbt 8.søndag efter Trinitatis, som det år var den 3.august. Faderen Jørgen Jørgensen var en af Gentoftes fæstebønder, moderen hed Karen Hansdatter, og de var blevet gift i 1729, også 8.søndag efter Trinitatis.

Fadderne var Birthe Larsdatter, Anne Mortensdatter, Jens Larsen, Niels Olsen og Jens Poulsen. Den sidste var Kirstens senere svigerfar.

Hver morgen ved daggry drog byhyrde ud ad Baunegårdsvej med byens kvæg til overdrevet, der lå omkring Hellerup, og hver aften vendte han tilbage med kvægflokken. Der var dengang kun en simpel markvej uden grøfter, hvor nu Bavnegårdsvej løber.

I 1736 blev Kirsten Pills kilde sat i stand, og det har jo nok interesseret den lille pige af samme navn.

Hun kom til at gå i byens rytterskole, hvor hun skulle møde hveranden dag, idet øverste lektie og nederste lektie havde hver sin mødedag.

I hele Kirstens barndom var Gentofte kronens ryttergods, og det var først, da Bernstorff kom til sognet i 1752, at byen kom over på hans hænder.

Kirsten har ofte været med sin far i København, idet omegnsbøndernes hele produktion og økonomi var lagt an på markedet i hovedstaden. Tit har hun stået på torvet med gårdens produkter, og så er der nu og da kommet en skomagerdreng, som hun kendte hjemmefra, og har købt ind til mesters kone.

Senere, da han blev udlært og overtog sin fars værksted i Gentofte, kom de to overens, og den 15.oktober 1758 giftede de sig i Gentofte kirke. Den gamle pastor Mangor, som havde døbt og konfirmeret den begge var lige død.

Den nye præst, Andreas Benjamin Poulsen var endnu ikke tiltrådt, så jeg ved ikke, hvem der kan have foretaget vielsen.

Den gamle pastor Mangor mindedes længe med tak i sognet, da han havde accepteret en beskeden fast afgift til afløsning af tienden.

Sit første barn fødte Kirsten lidt tidligt, så hun har været halvgående, da vielsen fandt sted. Det blev en dreng, der i dåben fik navnet Hans.

Fadderne var Jacob Jensen fogeds hustru, der bar barnet, Anne Jørgensdatter, der var Kirstens søster, Hans Truelson, Peder Truelson og Rasmus Madsen.

Det andet barn, der kom lige efter nytår 1762, kom til at hedde Ellen. Det var hende, der giftede sig til Lindegården i Lyngby. Hendes faddere var Hans Jensens kone, morfar Jørgen Jørgensen og Niels Nielsen af Gentofte.

Skomagertøt gik ret godt, og Povel holdt svend i værkstedet, så alt tegnede lykkeligt for den lille familie.

Kirsten mistede imidlertid sin mand kort efter Ellens fødsel, og hun sad nu med 2 små børn og et værksted, som skulde passes. Sin mor mistede hun også året efter i høstens tid.

Så den anden søndag efter påske 1765 tog hun konsekvensen og giftede sig med svenden, Christen Olsen, der førte værkstedet videre.

I 1767 døde Kirstens far, Jørgen Jørgensen 77 år, tilforn gårdmand i Gentofte, "med Ceremonie begravet".

Kirstens svigermor, Anne Sørensdatter døde 1771 som lem i Gentofte hospital. Hun blev 76 år gammel.

Med udskiftningen og udflytningen bortfaldt markedet for skomagerværkstedet, da bønderne ikke længere havde ærinde i deres gamle by. Jeg har ikke fundet Kirstens død, måske tog de til København.

I det følgende personregister er navnene på bondefødte personer i udstrakt grad normaliseret.

Navne som Paul, Powel, Pofuel o.lign. skal alle findes under POUL.

Petersen, Pedersen, Pedersdatter, Pedderssøn osv. er alle samlede under Pedersen.

Morthen, Mortthen, Morthenssøn o.lign. findes under Morten/Mortensen.

Kvinderne er alle optaget både under deres pigenavn og deres ægtefælle(r)s efternavn, så de skulde være lette af finde uanset fra hvilken "side", man søger dem.

Alle småfolk, der bare nævnes, er taget med i registret, da alene deres tilstedeværelse på en lokalitet kan være en vigtig oplysning for slægtsforskeren.

Derimod er historiske personer kun medtaget i det omfang, de "griber ind" i handlingen.

PERSONREGISTER

Aagesen, mdm, præstekone i Rye-Sonnerup: 93-94 -Aagesen, Jacob, borger i Hillerød: 76 -Aagesen, Mathias Hamborg Sørensen, præst i Rye-Sonnerup: 93,97,99,108,127 -Andersen, Anne f.Vendelbo i Odderhuset: 10,12,13 -Andersdatter, Berthe g.Rugaard: 69,72,73 Andersen, Christen, smed på Trudsholm: 10,13 -Andersen, Hans af Mandemark: 20 -Andersen, Karen f.Madsdatter i Storvorde: 63 -Andersdatter, Maren Kragh af Glenstrup: 13 -Andersen, Rasmus, rebslager i Grenå antog navnet Rugaard: 73 -Andersen, Svend i Udbyneder: 12 -Andersen, Søren af Breestrup: 69 -Appel, Cathrine Margrethe g.Vognsen: 60,68 -Appel, Hans Caspar, løjtnant: 60, 63 -Arenstorff-slægten: 5,10,16 -Arenstorff, Andreas: 10 -Arenstorff, Anne Elisabeth: 10,16 -Arenstorff, Christian: 10,16 -Arenstorff, Franz Ludwig: 10,16 -Arenstorff, Frederik: 10 -Arenstorff, Friederich d.y.: 6,11,18 -Arenstorff, Friederich d.æ: 6 -Arenstorff, Poul: 10,16 -Aubertin, Iver, degn i Rye-Sonnerup: 139 -Aubertin, Johannes, præst i Hyllinge: 97,99 -Bagigaard, Gertrud Pedersdatter i Storvorde: 63 -Baij, Peder på Overgaard: 15, 16 -Balle, Nicolay Edinger, biskop: 133 -Baltzersen, Dorthe Marie g.m.snedker B.: 52 -Baltzersen, Lars, snedker: 52 -Bang, Hans Jørgen, præst i Sønderomme: 120,132 -Bang, Maren Sophie f. Wellejus: 113,132,133 -Behr, N.E., byfoged i Grenaa: 72f -Bendsdatter, Kirsten Sørensdatter i Storvorde: 63 -Bertelsen, Peder Lauridsen, Storvorde: 63 -Beyer, Christopher, præst i Mygind: 135 Brabrandt, Christian, præst i Hvalsø: 109,127 -Brandt, Peder, hører i Frederiksborg: 81 -Brasch, Magdalena Cathrine Magrette f. Wellejus: 116,124,132 -Brasch, Mogens, forpagter af Aarupgaard i Tamdrup: 124,132 -Brorson, Hans Adolph, biskop: 112 -Bruun, jfr. i Frederikssund: 72 -Bruun, Jens, kapellan i Hammer: 56 -Brun, Rasmus af Magleby Møn: 20 -Bryggerpige, Anne på Overgaard: 15 -Brylov, Anders Jensen i Nørresundby: 68 -Brøchner, jfr. i Mygind præstegård: 140,141 -Brøchner, jfr. g.Mohr: 140,141 -Bucchau, degn i Hyllinge: 93,122 -Capon, Amalia på Overgaard: 15,16 -Capon, Johan på Overgaard: 15 -Capon, Peter på Overgaard: 15,16 Christensen, Anders i Odderhuset: 10 -Christensen, Anne f.Eriksdatter i Lindholm: 52 -Christensen, Anne Dorthe i Odderhuset: 10 Christendatter, Dorthe Kirstine g.Nielsen i Nørresundby: 53,54,55, 61,62,68.

Christensen, Jens i Odderhuset: 10,12,13 -Christendatter, Karen g.Jensen i Nørresundby: 50,52,53,55 -Christendatter, Maren g. Vognsen: 60,61,63ff -Christensen, Maren i Odderhuset: 10 -Christendatter, Mette i Storvorde: 63 -Christensen, Søren i Storvorde: 63 -Dalhoff, Herlov, degn i Hvirring: 81,84,132 -Dragon, Jørgen Pedersen i Magleby Møn: 28 -Dragons, Maren Karreby i Magleby Møn: 28 -Drejer, Christen Michelsen i Nørresundby: 68 -Egersdatter, Ellin på Overgaard: 15 -Eller, Carl Christian Hansen, præst i Strø: 86 -Eriksdatter, Anne g.Christensen Møller i Lindholm: 52 Falk, mdm i Frederikssund: 72 -Falch, Rasmus, styrmand i Frederikssund: 73 -Falslev, Søren, skomager i Grenå: 71 -Farum, Frands, skoleholder/degn i Magleby Møn: 21 -Fege, Niels Jensen i Borris: 114 -Fertig, Jens Henrik, læge i Vemmetofte: 118 -Fertig, Mette Cathrine f.Wedel: 118 -Fog, Clemens Jørgensen, præst i Hviding: 113 -Fog, Magdalene f.Wellejus: 113 -Fog, Sophie Elisabeth g.Sommer: 113 -Foged, Jacob Jensen i Gentofte: 146 -Fogels, Niels på Overgaard: 15 -Forrider, Christen på Overgaard: 15 -Foses, Anne Pedersdatter i Sønderomme: 112 -Frandsen, Ole i Budsemarke Møn: 31 -Frausing, Jacob Nissen, præst i Udbyneder: 10 -Frich, Niels, løjtnant på Mødbjerg: 114 -Friches, mdm.på Mødbjerg: 114 -Frich, An Sophie: 114 -Friis, Christen, degn i Sønderomme: 114,123,124 Friis, Knud Arild, provst i Voldborg herred: 92 -Friis, Marie Anne f.Wellejus: 114,123,124,132 -Fritz, Anna Larsine f.Mohr: 134, 135,140,141 -Fritz, Charlotte Cathrine: 140 -Fritz, Elisabeth: 138 -Fritz, Eric: 90,108,121,126,132 -Fritz, Frederik Christian: 140 -Fritz, Georg, se Jørgen Pedersen Fritz -Fritz, Georg d,y.: 138 -Fritz, Georg, død spæd: 135 -Fritz, Gjertrud Hansdatter g.Wellejus: 132 -Fritz, Gottlieb, købmand i Slangerup: 93,100,108,122,132 -Fritz, Hille, g.¹Husum, g.²Aubertin: 89,90,108,121,124,126,132,133, 139 -Fritz, Jørgen Pedersen, degn i Rye-sonnerup: 76ff,118,123,124 126,134,135,141 -Fritz, Kirstine g.¹Hagendorn, g.²Rugaard: 75,85,100 108,120,124,126,132,133,134,135,139 -Fritz, Kirstine Marie, tvilling i Mygind: 138 -Fritz, Kirstine Marie f.Vellejus: 85,86,87,89, 90,93,94,108,111ff -Fritz, Magdalene Margrethe: 135,140 -Fritz, Marie Kirstine: 140 -Fritz, Mathias: 135 -Fritz, Niels, student i Roskilde: 94,108,123,132,133,134 -Fritz, Niels, tvilling, præst i Hvirring: 138,141 -Fritz, Peter Nicolai, købmandskarl i Horsens: 89,94,100,108,120,122,124,132,134 -Fritz, Thomas, præst i Mygind: 89,100,108,120,124,126,130,132,133,134,135,140 -Gamborg, Villads, provst i Hvalsø: 97,99 -Gechel, forvalter på Rygaard: 108,127 -

Giøl, Niels Jensen i Nørresundby: 61 -Giøl, Sidsel f.Vognsdatter: 56,59,61 -Gregersen, Niels i Nørresundby: 53 -Grud, Peder Lassen: 53 -Grundtvig, Frederik Christian, præst i Lundforlund: 110 -Gutfeld, Peder, digter, soldat, præst: 83 -Hagendorn, Bertel, købmand i Frederikssund: 75,108,126 -Hagendorn, Kirstine f.Fritz: 75,85,100,108,120,124,126,132,133,134,135,139 -Hagendorn, Peder Paulin i Frederikssund: 126 -Hagendorn, Thomas Bertelsen, købmand i Frederikssund: 101,126 -Hagendorn, Thomina Simonina: 132 -Hansen, mølleforpagter i Rye: 94,123 -Hansen, Jens i Torndal: 56 -Hansdatter, Karen g.Jørgensen, Gentofte: 145 -Hansdatter, Maren g.Henrichsen, Magleby Møn: 24 -Hansdatter, Maren g.¹Hemmingsen, g.²Pedersen: 20,24 -Hansen, Morten i Nørresundby: 54 -Hansen, Niels i Torndal: 59 -Harboe, Ludvig, biskop: 92,93 -Harups, Dorthe i Sønderomme: 114 -Harup, Jens på Juellingsholm: 113 -Hattemager, Maren f.Jensdatter: 76,120 -Hattemager, Jørgen, se Jørgen Pedersen Fritz -Hattemager, Peder Pedersen i Hillerød: 76 -Hauch, Johannes på Juellingsholm: 111,112 -Hegelund, Kirsten Pedersdatter(Jelling) g. Stauning: 112,116 -Hemmingsen, Maren f.Hansdatter: 20,24 -Hemmingsen, Niels i Magleby Møn: 20 -Hemmingsen, Niels i Magleby Møn: 38,45 -Henrichsen, Hans, Magleby Møn: 20 -Henrichsen, Hans, Magleby Møn: 20 -Henrichsen, Karen f.Jørgensdatter: 24,28ff -Henrichsen, Lars, Magleby Møn: 20ff,31,33,34 -Henrichsdatter, Lisbeth: 20 -Henrichsdatter, Maren: 41,49 -Henrichsdatter, Maren: 20 -Henrichsen, Maren f.Hansdatter: 24 -Henrichsdatter, Margrethe: 20 -Henrichsen, Niels: 20 -Henrichsen, Peder: 20 -Hofgaard, Stephen Rasmussen: 136 -Holt, Mads i Sønderomme: 111 -Hornemann, Christence, g.Rosenkrantz: 54 -Hugger, Niels Jensen: 98,99 -Husum, Hille, f. Fritz: 89,90,108,121,124,126,132,133,139 -Husum, Jacob, degn i Rye: 100,108,126,132,133f,139 -Husum, Peder, degn i Kirke Hyllinge: 126,133 -Husum, Thomas, præst i Kirke Hyllinge: 126 -Hæstemand, Lars i Hillerød: 76 -Høgsbro, Jørgen Hansen, købmand i Horsens: 136 -Jacobsen, Hans, præst i Helsingborg og Udesundby: 132 -Jacobsdatter, Maren g.Nielsen i Nørresundby: 55 -Jensen, Anders i Hillerød: 76 -Jensen, Anders Kragh i Udbyneder: 5,8 -Jensdatter, Anne, g.Rugaard: 72,73 -Jensdatter, Anne, g.Vognsen: 59 -Jensen, Christen i Nørresundby: 52 -Jensen, Christen, købmand i Slangstrup: 54,62 -Jensdatter, Dorethe, g.Madsen: 56,58 -Jensen, Hans i Gentofte: 143,146 -Jensen, Hans i Nørresundby: 52 -Jensen, J.K., forfatter: 136 -Jensen, Jacob, foged i Gentofte: 146 -Jensen, Jens, skoleholder i Udbyneder: 13 -Jensen, Jens(Kragh) i Udbyneder: 8 -Jensen, Joen i Nørresundby: 50,52

Jensdatter, Karen på Overgaard: 15,16 -Jensdatter, Karen i Nørresundby: 54,55 -Jensen, Karen, f.Christendatter i Nørresundby: 50, 52,53,55 -Jensen, Kirsten, f.Jørgensdatter i Gentofte: 143,145-46 -Jensen, Lauridtz i Storvorde: 66 -Jensen, Mads i Raabymagle: 38 -Jensen, Maren Betienters i Aalborg: 52 -Jensdatter, Maren, g.Peter Pedersen Hattemager: 76,120 -Jensdatter, Maren i Nørresundby: 54,55,62,68 -Jensen, Michel i Storvorde: 66 -Jensen, Morten(Kragh): 8,18,19 -Jensen, Niels, hugger i Hyllinge: 98,99 -Jensen, Niels (Kragh): 8 -Jensen, Niels, vågkarl i Nørresundby: 50ff -Jensen, Poul, skomager i Gentofte: 142ff,145f -Jensen, Søren, betienter i Aalborg: 50,52 -Joensdatter, Anne, g.Jens Sørensen Vestbjerg: 50,53 -Joensen, Peder i Sonnerup: 108 -Johansen, Hemming i Budsemarke: 34 -Johansen, Kirstine, f.Pedersdatter Magleby Møn: 38,42, 47,49 -Johansen, Peder i Budsemarke: 43,49 -Jæger, Hans på Overgaard: 15 -Jæger, Johan på Overgaard: 15,16 -Jørgensdatter, Anne i Gentofte: 146 -Jørgensen, Christen i Nørresundby: 52 -Jørgensen, Johan i Hillerød: 76 -Jørgensen, Jørgen i Gentofte: 143,145, 146 -Jørgensdatter, Karen, g.Henrichsen i Magleby: 24,28ff -Jørgensen, Karen, f.Hansdatter i Gentofte: 145 -Jørgensdatter, Kirsten, g.¹Poul Jensen, g.²Christen Olsen: 143,145f -Karrebye, Maren Pedersdatter, g.Jørgen Pedersen dragon: 28 -Karstoft, Jens i Hoven: 116f -Kierulf, Søren på Overgaard: 15 -Kjerulf, Thomas, præst i Rye-Sonnerup: 91,92,93 -Kiær, Rasmus i Grenå: 69 -Klie, Anne Marie, g.Peder Stauning: 135 -Klüver, forvalter på Lindholm: 108 -Kornmåler, Søren i Aalborg: 52 -Kragh, Anders Jensen i Udbyneder: 5,8 -Kragh, Anders Mortensen i Glenstrup: 5,13 -Kragh, Christen, degn i Udbyneder: 13 -(Kragh), Jens Mortensen: 5ff -Kraghs, Maren i Udbyneder: 5 -Kragh, Maren Andersdatter i Glenstrup: 13 -(Kragh), Morten Jensen i Udbyover: 8,18,19 -(Kragh), Morten Pedersen i Glenstrup: 5,13 -(Kragh), Niels Jensen i Udbyneder: 8 -(Kragh), Peder Mortensen i Udbyneder: 5 -Kragh, Peder Pedersen, birkeskriver Overgaard: 15 -Krog, Gerlev Christian, præst i Rye-Sonnerup: 94,96,97,99,100,133f -Kørup, Kirstine, g. Rugaard Frederikssund: 73 -Ladefoged, Anders på Overgaard: 15 -Ladefoged, Søren i Nørresundby: 52 -Lang, Jørgen, præst i Dejbjerg: 111,112,113 -Lang, Knud: 113 -Lang, Poul: 113 -Lang, Sophie, f.Stauning: 111,112,113,114 -Larsdatter, Birthe i Gentofte: 145 -Laurisdatter, Else Maria, g.Peder Rasmussen Magleby Møn: 38, 41,42,45ff -Larsen, Hans, Magleby Møn: 24,25,27,33 -Larsen, Heinrich, Magleby Møn: 24,25,27,31,33,34,36,41,42,47,49 -

Larsen, Jens i Gentofte: 145 -Larsdatter, Karen på Overgaard: 15 -
 Lauritzdatter, Karen, g.Niels Michelsen, Magleby Møn: 20,22 -
 Larsen, Kirsten, f.Pedersdatter, Magleby Møn: 38,41,42,43,47,49 -
 Laursen, Kirsten, g.Peder 1.: 38 -Larsdatter, Maren i Brande: 111
 Larsdatter, Maren, Magleby Møn: 24,25,31 -Larsen, Peder, Magleby
 Møn: 25,27,31 -Laursen, Peder, Magleby Møn: 38 -Lassen, Anders i
 Brande: 111 -Lassen, Søren på Overgaard: 15 -Lauridsen Bertelsen,
 Peder i Storvorde: 63 -Leonhardt, Isaach, skoleholder i Sonnerup:
 91,92,93,122 -Lessøe, hørkræmmer i Kbh.: 100 -Levin, Hilleborg i
 Sønderomme: 111 -Lichtenberg, Gerhard de, købmand i Horsens: 136 -
 Lindberg, f.Andersdatter Rugaard: 75 -Lindberg, Agnethe i Frede-
 rikssund: 75 -Lindberg, Anders i Frederikssund: 75 -Lindvig, Jens
 Jørgen, købmand i Horsens: 94,116,122,123,135,136,137,138 -Lind-
 vig, Maren, f.Pedersdatter Stauning: 116 -Lottrup, Anne Dorthe,
 jomfru på Trudsholm: 10 -Ludvig, Rasmus i Busene: 38 -Lydom, In-
 ger Lauridsdatter: 111,114 -Madsdatter, Anne Margrethe i Raaby-
 magle: 38 -Madsdatter, Anne Margrethe i Storvorde: 60 -Madsdatter,
 Dorethe i Torndal: 60 -Madsen, Dorethe, f.Jensdatter i Torndal:
 56,58 -Madsen, Hans i Torndal: 60 -Madsen, Henrich i Torndal: 60 -
 Madsdatter, Karen, g.Andersen i Storvorde: 63 -Madsen, Peder, mur-
 mester i Nørresundby: 52 -Madsen, Rasmus i Gentofte: 146 -Madsen,
 Vogn i Torndal: 56,59 -Madsen, Vogn i Storvorde: 60 -Malm, Nico-
 lai i Hillerød: 76 -Mangor, Christian Siegfried, præst i Gentof-
 te: 145-146 -Mathiesen, Mathias Jørgen, præst i Rye: 139 -Michel-
 sen, Christian, drejer i Nørresundby: 68 -Mikkelsen, Hans, kande-
 støber i København: 86 -Mikkelsen, Jens på Overgaard: 15 -Michel-
 sen, Niels i Mandemarke: 20 -Mohr, præstefrue i Voldum f.Brøchner:
 140,141 -Mohr, Anna Larsine, g.Thomas Fritz: 134,135,140,141 -
 Mohr, Mathias Pedersen, præst i Voldum: 140 -Monberg, Jens, køb-
 mand i Horsens: 138 -Mortensen, Anders Kragh i Glenstrup: 5,13 -
 Mortensdatter, Anne i Gentofte: 145 -Mortensen, Jens(Kragh) i Ud-
 byneder: 5ff -Mortensen, Jens i Nørresundby: 68 -Mortensen, Jo-
 hanne i Nørresundby: 68 -Mortensen, Peder i Ubye: 98,99 -Morten-
 sen, Peder(Kragh) i Udbyneder: 5 -Munckes, Maren på Overgaard: 15,
 16 -Munck, Peder på Overgaard: 15 -Müller, Michael, degn i Rye-
 Sonnerup: 90,121 -Møller, Anne f.Eriksdatter i Lindholm: 52 -
 Møller, Jørgen Christensen, købmand i Horsens: 138 -Møllerskou,
 Anders, præst i Ousted: 108,127,133 -Nielsen, Anders på Vang: 59 -
 Nielsdatter, Anne Marie g.Peder Olsen i Nørresundby: 50 -Nielsdät-
 ter, Bodil Marie g.Christen Nielsen Vaagkarl: 53,55 -Nielsen,
 Christen, vågkarl i Nørresundby: 52,53,55 -

Nielsen, Dorte Kirstine, f.Christendatter: 53,54,55,61,62,68 -
 Nielsen, Jens, skrædder i Nørresundby: 52,53,54,55,61,62,68 -
 Nielsen, Joen, færgeskipper i Nørresundby: 53,55 -Nielsdatter,
 Karen i Torndal: 56 -Nielsen, Karl, forfatter: 133 -Nielsen, Ma-
 ren, f.Jacobsdatter i Nørresundby: 55 -Nielsen, Niels i Gentof-
 te: 143,146 -Nielsen, Niels i Udbyneder: 12 -Nielsen, Søren, fi-
 sker og vågkarl i Nørresundby: 53 -Nielsen, Peder på Overgaard: 15
 Nyholm, Christopher, hører i Frederiksborg: 81 -Olsen, Anne Ma-
 rie, f.Nielsdatter i Nørresundby: 50 -Olsen, Christian, skomager
 i Gentofte: 146 -Olsen, Niels i Gentofte: 145 -Olsen, Peder i
 Nørresundby: 53 -Ougesdatter, Mette på Overgaard: 15 -Paludan,
 Johan, præst i Fanefjord: 29 -Pedersdatter, Anne i Storvorde: 63
 Pedersdatter, Anne Sophie i Magleby Møn: 42,47,49 -Pedersen,
 Caspar i Magleby Møn: 20,24,31 -Pedersen, Christen i Storvorde: 6
 Pedersen, Christen i Rye: 108 -Pedersdatter, Dorte i Nørresund-
 by: 53 -Pedersdatter, Gertrud Bagisgaard i Storvorde: 63 -Peder-
 sen, Hemming i Magleby Møn: 20 -Pedersen, Henrich i Magleby Møn:
 20,22 -Pedersdatter, Inger på Overgaard: 15 -Pedersen, Jens i
 Budsemarke: 40,41,42,43,47 -Pedersen, Jens, tjenestekarl i Budse-
 marke: 41 -Pedersen, Jørgen, dragon i Magleby Møn: 28 -Pedersen,
 Jørgen i Mandemarke: 34 -Pedersen, Jørgen, færgefæster i Nørre-
 sundby: 52 -Pedersdatter, Karen af Budsemarke: 41,42,43,47 -
 Pedersdatter, Kirsten, g.Poul Stauning: 112,116 -Pedersdatter,
 Kirsten, g.Henrich Larsen: 38,41,42,43,47,49 -Pedersdatter, Kir-
 stine, g.Peder Johansen: 38,42,47,49 -Pedersen, Kirsten, f.Sø-
 rensdatter i Storvorde: 63 -Pedersen, Lars, brokarl i Nørresund-
 by: 52 -Pedersen, Maren Hattemagers i Hillerød: 76,120 -Pedersen,
 Maren, f.Hansdatter, g.²Hemmingsen: 20,24 -Pedersen, Magrette, g.
 Hemming P.: 20 -Pedersdatter, Mette Cathrine, g.Caspar Pedersen:
 20 -Pedersdatter, Mette Marie i Nørresundby: 52 -Pedersen, Michel
 i Grenå: 71 -Pedersen, Morten(Kragh)i Glenstrup: 5,13 -Pedersen,
 Peder, hattemageri Hillerød: 76 -Petri filius, Georgius, se Jør-
 gen Pedersen Fritz -Pohlmann, Hans Peter, præst i Kirke Hyllinge:
 108,127 -Poulsen, Andreas Benjamin i Gentofte: 146 -Poulsen, Anne,
 f.Sørens datter i Gentofte: 142,146 -Poulsdatter, Ellen i Gentofte:
 143,146 -Poulsen, Hans i Gentofte: 143,146 -Poulsen, Jens, skoma-
 ger i Gentofte: 142,145 -Rasmussen, Anders i Begtrup: 69 -Rasmus-
 datter, Anne, g.¹Jacob Sadelmager, g.²Anders Rugaard: 71,72 -
 Rasmusdatter, Birgitte, g.Laurs Andersen Rugaard i Grenå: 69 -

Rasmussen, Else Maria, f. Laursdatter: 38,41,42,45ff -Rasmussen, Henrich af Budsemarke: 38 -Rasmusdatter, Karen, tjenestepige i Budsemarke: 41 -Rasmussen, Kirsten, g. Niels R.: 38 -Rasmussen, Niels af Magleby Møn: 38 -Rasmussen, Peder af Budsemarke: 37ff, 46,47,49 -Rasmussen, Peder af Storvorde: 63 -Raun, Wilhelm Bjørnsen, degn i Magleby Møn: 21,22 -Rosenkrantz, Mogens til Spottrup 54 -Rosenkrantz, Frederik Christian til Ryegaard: 98 -Rugaardslægten: 70 -Rugaard, - Andersdatter, g. Lindberg: 75 -Rugaard, Anders Hansen, skipper i Grenå: 69 -Rugaard, Anders Hansen, i Frederikssund: 72 -Rugaard, Anders Larsen, kæmner i Frederikssund: 69ff, 133,135 -Rugaard, Anders Georg, købmand i Slangstrup: 135 -Rugaard, Anne f. Jensdatter, Frederikssund: 72,73 -Rugaard, Anne f. Rasmusdatter i Grenå: 71,72 -Rugaard, Anna Bartholina i Frederikssund og Slangstrup: 133 -Rugaard, Anne Regina: 135 -Rugaard, Berthe f. Andersdatter i Grenå: 69,72,73 -Rugaard, Birgitte f. Rasmusdatter, Grenå: 69 -Rugaard, Christine: 134 -Rugaard, Dorthé: 72 -Rugaard, Hans Andersen, skipper Frederikssund 69,71,72 -Rugaard, Jens Andersen Grenå: 69 -Rugaard, Kirstine f. Kærup: 73 -Rugaard, Kirstine f. Fritz: 75,85,100,108,120,124,126,132,133,134,135,139 -Rugaard, Laurs Andersen i Grenå: 69,72 -Rugaard, Niels Hansen Frederikssund: 72 -Rugaard, Peder Andersen Frederikssund: 72,75 -Rugaard, Rasmus Andersen Frederikssund: 72,75,133,139 -Rugaard, Rasmus Andersen, rebslager i Grenå: 73 -Rugaard, Sophie Hedevig: 134 -Rugaard, Thomas Wellejus: 134 -Rumohr, Augusta Elisabeth von: 6 -Sadelmagers, Anne Rasmusdatter 71,72 -Sadelmager, Jacob i Grenå: 71 -Sallingboe, Peder i Grenå: 69 -Schibstad, Jens, præst i Strø: 86 -Schildknecht, Georg Ditlev i Horsens: 138 -Schiøt, Lars, bryggersvend fra Kbh.: 72 -Schmettau, Gotfred Vilhelm Christian, greve af: 138 -Schmidt, Hans, degn i Magleby Møn: 26 -Schott, Knud, præst i Nørresundby: 66 -Schroder, Carl, byfoged i Frederikssund: 75 -Schroder, Johannes, rektor i Frederiksborg: 77,81,84 -Skiøtt, Mogens på Overgaard: 15 -Skomager, Gudmann i Frederikssund: 72 -Skomager, Povl Jensen i Gentofte: 142ff,145,146 -Skrædder, Dorthé Kirstine f. Christendatter i Nørresundby: 53,54,55,61,62,68 -Skrædder, Jens Nielsen i Nørresundby: 52,53,54,55,61,62,68 -Smed, Jørgen i Grenå: 69 -Smidt, Jørgen, købmand i Grenå: 72,73 -Sommer, Niels, præst i Felding: 113 -Sommer, Sophie Elisabeth, f. Fog: 113 -Staal, Ditlev, agent: 41 -Stampe, Henrik, præst i Hammer: 56 -

Stauning, Anne Marie f.Klie: 135 -Stauning, Karen Poulsdatter g.
 Thomas Hansen Wellejus: 112,123,124,133,134 -Stauning, Kirsten,
 f.Pedersdatter Hegelund: 112,116 -Stauning, Maren Pedersdatter g
 Peter Nicolaj Wellejus: 124,135f,138 -Stauning, Maren Pedersdat-
 ter g.Niels Lauritsen Lindvig: 116 -Stauning, Maren Poulsdatter,
 g.Peder Nissenius Wedel: 112,114,117,124,133 -Stauning, Marie:
 114 -Stauning, Peder Poulsen, degn i Udesundby: 126,133,135 -
 Stauning, Poul Pedersen, præst i Stauning: 112 -Stauning, Sophie
 Poulsdatter, g-Jørgen Lang: 111,112,113,114 -Svendsen, Hagen i
 Hillerød: 76 -Svendsdatter, Margrethe på Overgaard: 15,16 -Sven-
 ske, Hans på Overgaard: 15 -Sørensen, Anne Joensdatter i Nørre-
 sundby: 50,53 -Sørensen, Christen i Nørresundby: 68 -Sørensen,
 Jens Vestbjerg i Nørresundby: 50,52,53,61,62 -Sørensdatter, Kir-
 sten, g.Christen Pedersen: 63 -Sørensen, Søren i Storvorde: 63 -
 Sørensdatter Bendsdatter, Kirsten i Storvorde: 63 -Terkildsdatter
 Else i Nørresundby: 53 -Thoer, Anne Christine, g.Hans Thomsen Wel-
 lejus: 112,114 -Thomasen, Christen i Storvorde: 63 -Thomasen, Mac
 i Storvorde: 63 -Thorning, Anna Barbara, g.Hans Wellejus: 120 -
 Thorning Wellejus, Hans, præst i Sønderomme: 132 -Thorsager, her-
 re til Juellingsholm: 114 -Thorssen, Otto på Overgaard: 15 -Thy-
 gesdatter, Karen i Aalborg: 52 -Top, Peder, hører i Frederiksborg
 81 -Trane, birkedommer af Egholm: 94,123 -Truelsten, Hans i Gen-
 tofte: 146 -Truelsten, Peder i Gentofte: 146 -Tømmermand, Niels på
 Overgaard: 15 -Vaagkarls, Bodil Marie, g.Christen Nielsen: 53,55
 Vaagkarl, Christen Nielsen i Nørresundby: 52,53,55 -Vaagkarls, Ka-
 ren, g.Niels Jensen: 50,52,53,55 -Vaagkarl, Niels Jensen i Nørre-
 sundby: 50ff -Waarts, Niels Christensen, laffefoged på Overgaard:
 12 -Vase, Søren, forfatter: 14 -Wedel, Anna Susanne: 118 -Wedel,
 Catharine, g.Niels Vindekilde: 117 -Wedel, Conrad: 112,113 -Wedel
 Gregorius: 118 -Wedel, Jens Daniel: 118 -Wedel, Maren f.Stauning:
 112,114,117,124,133 -Wedel, Mette, Cathrine, g.Jens Henrik Fertig
 118 -Wedel, Nissenius, degn i Asminderød: 118 -Wedel, Peder Nis-
 senius, præst i Stauning og Frederiksborg: 113,114,117,124 -Wedel
 Poul Pedersen, præst i Jelling: 112,118 -Wedel, Sophie Magdalene:
 118 -Wellejus, Anne i Nebsager: 124 -Wellejus, Anna Barbara, g.
 Thorning: 120 -Wellejus: Anne Christine, f.Thoer: 112,114 -Welle-
 jus, Anne Hierstine: 112,114,132 -Wellejus, Gertrud, f.Fritz: 132
 Wellejus, Hans, præst i Nebsager: 112,114,116,117,120,123,132 -
 Wellejus, Hans Thomsen, præst i Hviding: 112 -Wellejus, Hans Thor-
 ning, præst i Sønderomme: 132 -Wellejus, Inger Cathrine: 112,132

Wellejus, Johannes, degn i Vestjylland: 114,123,132 -Wellejus, Maren Poulsdatter, f.Stauning: 112,123,124,133,134 -Wellejus, Kirstine Marie, g.Jørgen Fritz: 85,86,87,89,90,93,94,108,111ff -Wellejus, Magdalene, g.Clemens Fog: 113 -Wellejus, Magdalene Cathrine Magrette, g.Mogens Brasch: 116,124,132 -Wellejus, Maren Pedersdatter, f.Stauning: 124,125f,138 -Wellejus, Marie Anne, g.Christen Friis: 114,123,124,132 -Wellejus, Peter Nicolaj, købmand i Horsens: 89,94,114,116,123,124,132,133,134,135,137,138 -Wellejus, Poul, præst i Ulsø,Herlufmagle og Besser: 109,112,114,116,117,139 -Wellejus, Thomas Hansen, præst i Sønderomme: 94,112,113,116,117,120,122,123 -Wellejus Bugaard, Thomas: 134 -Vendelbo, Anne, g.Christen Andersen: 10,12,13 -Vendelbo, Lars i Odderhuset: Vendelbo, Maren i Odderhuset: 10 -Vendelbo, Mikkel i Odderhuset: 10,12 -Vestbjerg, Anne, f.Joensdatter: 50,53 -Vestbjerg, Jens Sørensens i Nørresundby: 50,52,53,61,62 -Wille, Lars, betjenter i Aalborg: 52 -Vindekilde, Catharine, f.Wedel: 117 -Vindekilde, Niels, præst i Vilstrup: 118 -Winther, skytte på Egholm: 93,122 Winther, J., degn i Sæby: 93,122 -Vognsen, Anne, f.Jensdatter: 5 Vognsen, Cathrine Margrethe, f.Appel: 60,68 -Vognsen, Christen, daglejer i Nørresundby: 56ff,66,68 -Vognsen, Hans i Torndal: 56,59,60,61 -Vognsen, Mads af Torndal: 56,59,60,61,66,68 -Vognsen, Maren, f.Christendatter: 60,61,63ff -Vognsdatter, Sidsel, g.¹Anders Nielsen, g.²Niels Hensen Giøl: 56,59,61 -Vognsen, Thomas: 56,61 -Vognsen, Vogn: 56 -Ørgrat, Jørgen af Storvorde: 63 -

STEDREGISTER

I dette register er kun medtaget de lokaliteter, hvor aner-
ne og deres søskende har levet og virket.

Aalborg: 52,55 -Besser: 139 -Deibjerg: 113,114 -Frederiksborg: 70
77,78,79,80,81,82,83,84,85,114,118,124,126 -Frederikssund: 71-75,
126,132,133,134,135,138,139 -Gentofte: 142-146 -Gerlev: 134 -
Glenstrup: 5,6,13 -Grenå: 69-72 -Hammer: 56-60 -Herlufmagle: 132
Hillerød se Frederiksborg -Horsens købstad: 100,113,116,120,123,
124,132,133,134,135,136,137,138 -Hoven: 116,117 -Hvirring: 132,14
Klintholm: 31,41,47 -Løgumkloster: 124,133 -Magleby Møn: 20-49 -
Mygind: 135-141 -Nepsager: 120,132 -Nørreonsild: 5 -Nørresundby:
50-55,61,62,68 -Overgaard: 5,6,10,11,12,13ff-19 -Ribe: 116 -Ros-
kilde: 126,132,133,134 -Rye-Sonnerup: 90-110,121-134,139 -Slange-
rup: 75,84,126 -Stauning: 112,113,114,116,117 -Storvorde: 60,63,
64,65,66,67 -Strø: 84-90,118-121,126 -Sulsted: 50 -Sønderomme: 85
94,111-118,120,122,124,132,133 -Tamdrup: 124,132,133,134,138 -
Udbyneder: 5,11,12,13,14,15-19 -Udesundby se Frederikssund -Ulso:
120,132 -Vang: 59 -Voldum: 134,140 -

Nyrop, C.: Skomagere, 1901.
Nystrøm, Eiler: Gentofte Sogn i Fortid og Nutid, 1916.
Oversigt over skolehistorisk materiale i Landsarkivet for Sj.1-2.
Paludan, J.: Møen I-II, 1822-24.
Petersen, Anders: Sjællands Stifts Degnehistorie, 1899.
Petersen, Kai: Danmarkshistoriens Hvornår skete det ?, 7.udg.1977
Richter, V.: Dødsfald i Danmark 1761-1790, 1976udg.
Richter, V.: 100 Aars Dødsfald 1791-1890, 1976udg.
Rousell, Aage: Danske Slotte og Herregaarde, 1-20.
Ryng, Bent og Gregers A.Jensen: Gyldendals egnsbegrivelser.
Stambog for de tolv Søskende Steenstrup på Kvistgård.
Sundbo, Arne: Frederikssund og Købstaden Slangerups Historie, I-II
Svenstrup, Carl: Grenaa i Fortid og Nutid, 1945.
Trap, J.P.: Danmark, 2. og 5.udgave.
Uhrskov, Anders: Hillerødbogen, 1948.
Vase, Søren: Fra lyngens land, 1977.
Wegener, Vibeke og Marianne Kjør: To studier i danske fornavne, -7
Wiberg, S.V.: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, 1960
Worsøe, Hans H.: Slægtshistorie, 1973udg.

Aarbøger for de historiske samfund for:

Himmerland og Kær herred.
Københavns amt.
Præstø amt.
Randers amt.
Frederiksborg amt.

Tidsskrifterne:

Folkeskolen
Fortid og nutid
Illustreret Tidende
Kirkehistoriske samlinger
Jydske Samlinger
Slægtsgaarden
o.m.fl.

Diverse aviser, generalstabskort, årstalslister, vejvisere, almanakker etc.

Desuden kirkebøger, folketællingslister, godsarkiver, lægdsruller herredsarkiver m.m.

Rach og Eegbergs prospekter viser dragten på Holbergs tid, sådan som almindelige borgere og deres tjenestefolk gik klædt, når de ikke var i stadstøjet. Maleri af J. Rach og H. H. Eegberg 1749. Billesborg. (Detaille). (Nationalmuseets 3. afdeling).

Fig. 85. Views painted by J. Rach and H. H. Eegberg depict the everyday dress of ordinary citizens and their servants at the time of Holberg. Billesborg 1749. Detail. (Third Dept., National Museum).